

Nicolas Sphicas

**Paintings with Chess as their subject
from the fifteenth to the twentieth century**

The two volumes of photographs are only visitable at:

AUTH Central Library (ARISTOTLE UNIVERSITY OF THESSALONIKI).

NATIONAL LIBRARY OF GREECE (ATHENS).

NATIONAL DOCUMENTATION CENTRE (ATHENS).

Thessaloniki 2007

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1-40

Πίν.1, Χάρτης. Η εξάπλωση του σκακιού από το 600 μ.Χ. και μετά.
Williams 2000, 28 και 29.

Πίν.2, Ανώνυμος, *Η Nefertari παίζει senet*, Λεπτομέρεια τοιχογραφίας από τον τάφο της βασίλισσας Nefertari, Νέο Βασίλειο, 19^η Δυναστεία, περ.1297-1185 π.Χ.

Αίγυπτος, Θήβα.

Παραχώρηση από τη Bridgeman Art Library του Λονδίνου για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.3, Ανώνυμος, Απεικονίζεται ο Αχιλλέας να παίζει επιτραπέζιο παιχνίδι με τον Αίαντα, περ.530 π.Χ., Μελανόμορφος αμφορέας.

Ρώμη, Musei Vaticani.

Κακριδής, Ι. Θ., *Ελληνική Μυθολογία*, Τόμ. 5, Τρωικός Πόλεμος, Αθήνα 1987, 93.

Πίν.4, Ανώνυμος, Χειρόγραφο από το Shah Namah του ποιητή Firdausi, αρχές του 14^{ου} αι.

Saidy Anthony και Lessing Norman, 1974, 42.

Πίν.5, Σχολή Σαφαβιδών, 992 ή 994, Χειρόγραφο από το Shah Namah του ποιητή Firdausi.

Παρίσι, Bibliothèque Nationale.

Pièces d' échecs 1990, 18.

Πίν.6, Ανώνυμος, *Παρτίδα σε εξέλιξη*, Χειρόγραφο από το Shah Namah του ποιητή Firdausi, περ.1500, 26x16,5 εκ.

Holländer 2005, 13.

Πίν.7, Ανώνυμος, Σχολής Σαφανιδών (Περσική Σχολή 16^{ου} αι.).

Απεικονίζονται τρεις Σκακιστικές Συνθέσεις από μια Σκακιστική Πραγματεία, Πρώιμη εποχή Σαφανιδών, β' μισό του 16^{ου} αιώνα, μελάνι σε χαρτί.

Παραχώρηση από τη Bridgeman Art Library του Λονδίνου για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.8, Ανώνυμος, *Ευχαρίστηση*, περ.1120-1140, Ψηφιδωτό.

Saint-Savin, ψηφιδωτό στο εγκάρσιο κλίτος του ναού Saint-Savin.

Pièces d' échecs 1990, 35.

Πίν.9, Ανώνυμος, *Παρτίδα σκακιού*, 30x30 εκ., 1143, Τοιχογραφία.

Παλέρμο, παρεκκλήσι Palatina.

Chess Arts,

http://www.clubscacchigallarate.it/PopWinArt/Summary_Table.htm,

(Πρόσβαση: 2/5/2004).

Πίν.10, Ανώνυμος, *Παίζει ο κόκκινος και κερδίζει*, (Αραβικό σκακιστικό πρόβλημα), 16^{ος} αι.
Saidy Anthony και Lessing Norman, 1974, 45.

Πίν.11, Απεικονίζεται ένα χειρόγραφο για σκακιστικά προβλήματα του Nicholes de S. Nicholaï της Λομβαρδίας από το «Το παιχνίδι του σκακιού», αρχές του 14^{ου} αι.
Pièces d' échecs 1990, 42.

Πίν.12, Ανώνυμος, *Το Μεγάλο Σκάκι* (λεπτομέρεια), fol. 82 V, απεικόνιση από το βιβλίο "Libro de los Juegos" ή "Libros del Axedrez, Dados et Tablas" του Alphonso X, 1283. Ακουαρέλα και φύλλο χρυσού.
Σιέρα Γκουανταράμα, βιβλιοθήκη του μοναστηριού του St. Lorenze del Escorial.
Finkenzeller, Ziehr και Bühner 1989, 109.

Πίν.13, Ανώνυμος, *Η επινόηση του σκακιού*, fol. 2 v, απεικόνιση από το βιβλίο "Libro de los Juegos" ή "Libros del Axedrez, Dados et Tablas" του Alphonso X, 1283. Ακουαρέλα και φύλλο χρυσού.
Σιέρα Γκουανταράμα, βιβλιοθήκη του μοναστηριού του St. Lorenze del Escorial.
Finkenzeller, Ziehr και Bühner 1989, 15.

Πίν.14,
Πάνω εικ.: Ανώνυμος, Πρόβλημα 59, fol. 18 R, Ακουαρέλα και φύλλο χρυσού, απεικόνιση από το βιβλίο "Libro de los Juegos" ή "Libros del Axedrez, Dados et Tablas" του Alphonso X, 1283.
Σιέρα Γκουανταράμα, βιβλιοθήκη του μοναστηριού του St. Lorenze del Escorial.
<http://games.rengeekcentral.com/prblms/F18R.html>

Κάτω εικ.: Ανώνυμος, Χειρόγραφο από το αραβικό ρομαντικό μυθιστόρημα *Hadīth Bayād wa Riāyd*, πρώιμος 13^{ος} αι.
Πόλη του Βατικανού, Βιβλιοθήκη Apostolica Vaticana.
Constable Olivia Remie, Chess and Courtly Culture in Medieval Castile: The Libro de ajedrez of Alfonso X, el Sabio, περ. Speculum, A Journal of Medieval Studies, Vol. 82, No. 2, Cambridge, Massachusetts, 2007, 307.

Πίν.15,

Πάνω εικ.: Ανώνυμος, *Ο Alphonso X συμβουλεύεται δύο σοφούς και υπαγορεύει το βιβλίο του στο γραφέα*, fol. 1R, Ακουαρέλα και φύλλο χρυσού, απεικόνιση από το βιβλίο “Libro de los Juegos” ή “Libros del Axedrez, Dados et Tablas” του Alphonso X, 1283.

Σιέρα Γκουανταράμα, βιβλιοθήκη του μοναστηριού του St. Lorenze del Escorial.

Finkenzeller, Ziehr και Bühner 1989, 21.

Κάτω εικ.: Ανώνυμος, *Ο Alphonso X παίζει σκάκι*, Πρόβλημα 18, fol. 17V, Ακουαρέλα και φύλλο χρυσού, απεικόνιση από το βιβλίο “Libro de los Juegos” ή “Libros del Axedrez, Dados et Tablas” του Alphonso X, 1283.

Σιέρα Γκουανταράμα, βιβλιοθήκη του μοναστηριού του St. Lorenze del Escorial.

Παραχώρηση από τη Bridgeman Art Library του Λονδίνου για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.16, Ανώνυμος, *Εργαστήριο κατασκευής σκακιερών και φιγούρων σκακιού*, fol. 3 R, Ακουαρέλα και φύλλο χρυσού, απεικόνιση από το βιβλίο “Libro de los Juegos” ή “Libros del Axedrez, Dados et Tablas” του Alphonso X, 1283.

Σιέρα Γκουανταράμα, βιβλιοθήκη του μοναστηριού St. Lorenze del Escorial.

Holländer 2005, 39, εικ.19.

Πίν.17, Ανώνυμος, *Τρεις Μαυριτανές παίζουν σκάκι*, Πρόβλημα 19, fol. 82 R, Ακουαρέλα και φύλλο χρυσού, απεικόνιση από το βιβλίο “Libro de los Juegos” ή “Libros del Axedrez, Dados et Tablas” του Alphonso X, 1283.

Σιέρα Γκουανταράμα, βιβλιοθήκη του μοναστηριού του St. Lorenze del Escorial.

Finkenzeller, Ziehr και Bühner 1989, 18.

Πίν.18, Ανώνυμος, *Μουσουλμάνος και Χριστιανός παίζουν σκάκι*, Πρόβλημα 89, fol. 64R, Ακουαρέλα και φύλλο χρυσού, απεικόνιση από το βιβλίο “Libro de los Juegos” ή “Libros del Axedrez, Dados et Tablas” του Alphonso X, 1283.

Σιέρα Γκουανταράμα, βιβλιοθήκη του μοναστηριού του St. Lorenze del Escorial.

Finkenzeller, Ziehr και Bühner 1989, 153.

Πίν.19, Ανώνυμος, *Βαβυλώνα*, Μικρογραφία, παράσταση από το “Tractatus de Ludo Scaccorum” του Jacobus de Cessolis, Τέλη 14^{ου} αι.

Μαδρίτη, Nationalbibliothek.

Holländer 2005, 44.

Πίν.20, Ανώνυμος, Απεικονίζεται ο Cessolis καθισμένος πίσω από μια σκακιέρα να διδάσκει τους μαθητές του. Παράσταση από το “Liber de Moribus Hominum et Officiis Nobilium ac Popularium, Super Ludo Scaccorum” του Jacobus de Cessolis, Τέλη 14^{ου} αι.(;).

Finkenzeller, Ziehr και Bühner 1989, 27.

Πίν.21, Ανώνυμος, *Σκακιστές*, Ιταλικής Σχολής. Παράσταση από την ιταλική έκδοση του Cessolis “*Liber de Moribus Hominum et Officiis Nobilium ac Popularium, Super Ludo Scaccorum*”, 14^{ος} αι.

Chantilly, Musée Condé.

Παραχώρηση από The Bridgeman Art Library του Λονδίνου για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.22, Hans Schilling(;), Παραστάσεις από το *Schachzabelbuch* (Σκακιστική Αλληγορία) του Konrad von Ammenhausen, Πένα, χρώμα και μελάνι, 1467, 29,5x22 εκ.

Εικ. αριστερά, Απεικονίζεται ο βασιλιάς Evil[d]meradoch.

Finkenzeller, Ziehr και Bühner, 1989, 48.

Εικ. δεξιά, «Πως ο “διδάσκαλος” Ξέρξης παράγγειλε να κατασκευάσουν τη σκακιέρα και τις φιγούρες της».

Strouhal Ernst, *Schach, Die Kunst des Schachspiels*, Hamburg, 2000, 205, εικ.35.

Πίν.23, Ανώνυμος, *Η βασίλισσα Arabel διδάσκει στον Willehalm να παίζει σκάκι*, Παράσταση από τον κώδικα του Willehalm, 1334, Μικρογραφία.

Kassel πρώην Landesbibliothek.

Yalom 2004, εικ.10.

Πίν.24, Ανώνυμος, *Ο Willehalm διδάσκει στη βασίλισσα Arabel το Χριστιανικό δόγμα*, Παράσταση από τον κώδικα του Willehalm, 1334, Μικρογραφία.

Yalom 2004, εικ.11.

Πίν.25, Ανώνυμος, Απεικονίζεται ο άσωτος γιός με μια πόρνη, 14^{ος} αι. Ελεφαντοστέινη κασετίνα.

Γαλλία.

Yalom 2004, 136.

Πίν.26, Ανώνυμος, Plenary του δούκα Otto der Milde από το θησαυρό των Γουέλφων, 14^{ος} αι., Ίασπις και ορεία κρύσταλλος με επίθετες ζωγραφικές παραστάσεις σε περγαμηνή πάνω σε χρυσό φόντο.

Staatliche Museen zu Berlin, Kunstgewerbemuseum.

Holländer 2005, 32.

Πίν.27, Ανώνυμος, Απεικονίζεται μια παρτίδα σκακιού και ο μοναχός Deodatus, 14^{ος} αι.

Williams 2000, 90, εικ. πάνω.

Πίν.28, Σχολής του Μπέργκαμο (Ιταλία), *Ζευγάρι ευγενών παίζει σκάκι*, α' μισό 14^{ου} αι., 67x51 εικ.

Ιδιωτική συλλογή.

Chess Arts,

http://www.clubscacchigallarate.it/PopWinArt/Summary_Table.htm,

(Πρόσβαση: 2/5/2004).

Πίν.29,

Πάνω εικ.: Ανώνυμος, Χειρόγραφο από τα *Κάρμινα Μπουράνα*, περ. 1230.

Bayerische Staatbibliothek, Μόναχο.

Constable Olivia Remie, Chess and Courtly Culture in Medieval Castile: The *Libro de ajedrez of Alfonso X, el Sabio*, περ. *Speculum, A Journal of Medieval Studies*, Vol. 82, No. 2, Cambridge, Massachusetts, 2007, 307.

Κάτω εικ.: Ανώνυμος, *Χωρίς τίτλο*, αρχές του 14^{ου} αι., Μικρογραφία.

Gizycki 1972, 68.

Πίν.30, Ανώνυμος, Μικρογραφία από τον κώδικα Manesse-Απεικονίζεται ο μαρκήσιος Όθωνας Δ' του Βραδεμβούργου να παίζει με μια κυρία ανώτερης τάξης, αρχές του 14^{ου} αι.

Finkenzeller, Ziehr και Bühner 1989, 109 εικ. κάτω.

Πίν.31, Ανώνυμος, Μικρογραφία από τον κώδικα Manesse-Απεικονίζεται ο μαρκήσιος Όθωνας Δ' του Βραδεμβούργου να παίζει με μια κυρία ανώτερης τάξης, 1330-40.

Finkenzeller, Ziehr και Bühner 1989, 155, εικ. δεξιά.

Πίν.32, Ανώνυμος, *Ο Τριστάνος και η Ιζόλδη παίζουν σκάκι*, Μικρές ελεφαντοστέινες θήκες καθρεπτών.

1. Περ.1320-40, Γαλλία.

Οχάιο, The Cleveland Museum of Art.

Παραχώρηση από το Cleveland Museum of Art για τη συγκεκριμένη μελέτη.

2. 14^{ος} αι.

Saidy και Lessing 1974, 69 εικ. πάνω.

3. 14^{ος} αι.

Παρίσι, Musée du Louvre.

Παραχώρηση της Agence photo de la Réunion des musées nationaux RMN του Παρισιού για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.33, Ανώνυμος, Μεσαιωνικά κομμάτια.

Παρίσι, Cluny Museum.

Murray, H. J. R., *A history of chess*, New York, 1913, 768.

Πίν.34, Ανώνυμος, *Ο Τριστάνος και η Ιζόλδη*, 14^{ος} αι., Ελεφαντοστέινο πλακίδιο και λεπτομέρεια,

Yalom 2004, 128-29.

Πίν.35,

Πάνω εικ.: Ανώνυμος, *Ιπτάμενη σκακιέρα*, Μικρογραφία από το βιβλίο “Jeeste van Walewein en het vliegende Schaakbord”, περ.1250.

Holländer 2005, 34.

Κάτω εικ.: Ανώνυμος, *Σταυροφόροι που αρνούνται να πολεμήσουν*, 15^{ος} αι., Μικρογραφία από το εικονογραφημένο χειρόγραφο «Ιστορία του Ιερού Πολέμου» του Guillaume de Tyr.

Βόρεια Γαλλία.

Παρίσι, Bibliothèque Nationale.

Bibliothèque Nationale de France (BNF),

http://classes.bnf.fr/echechs/grand/3_15.htm,

(Πρόσβαση: 9/6/2004).

Πίν.36,

Πάνω εικ.: Ανώνυμος, *Παρτίδα σκακιού*, περ.1370-1380, Μικρογραφία από ένα ιταλικό χειρόγραφο του μυθιστορήματος “Guiron le Courtois”, Μιλάνο.

Απεικονίζεται ο βασιλιάς Αρθούρος της Αγγλίας να παίζει σκάκι πιθανόν με έναν από τους ιππότες της στρογγυλής τραπέζης.

Riècles d' échecs 1990, 41, εικ.26.

Κάτω εικ.: Juan de Carrion, Απεικονίζεται ο ιππότης Cifar να παρατηρεί το αντίπαλο στρατόπεδο που παίζει σκάκι, 14^{ος} αι., Μικρογραφία από το εικονογραφημένο χειρόγραφο «Μυθιστόρημα του ιππότη Cifar» της Καστίλης. Roman du chevalier. Castille. Miniature de Juan de Carrion.

XIVe siècle, *Le chevalier Cifar observe le camp ennemi jouer aux échecs.*

Παρίσι, Bibliothèque Nationale.

Bibliothèque Nationale de France (BNF),

http://classes.bnf.fr/echechs/grand/3_03.htm,

(Πρόσβαση: 9/6/2004).

Πίν.37, Ανώνυμος, Απεικονίζονται βασιλιάδες να παίζουν σκάκι την ώρα που καταφθάνει ένας αγγελιαφόρος, χ.χ.

Λονδίνο, British Library.

Παραχώρηση από τη Bridgeman Art Library του Λονδίνου για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.38, Ανώνυμος, *Ο Lancelot στέλνει τη μαγική σκακιέρα στην Guinevere*, Απεικόνιση από το «Ειδύλλιο του Lancelot της Λίμνης», 14^{ος} αι.

Βόρεια Γαλλία.

Yalom 2004, εικ.9.

Πίν.39, Ανώνυμος,

Πάνω εικ.: Λεπτομέρεια τοιχογραφίας από το δωμάτιο του πρώτου ιδιοκτήτη Tommaso Davizzi, 1395.

Φλωρεντία.

Κάτω εικ.: Το δωμάτιο του πρώτου ιδιοκτήτη Tommaso Davizzi, 1395.

Φλωρεντία.

Welch, Evelyn, Art and Society in Italy 1350-1500, Oxford History of Art, Oxford New York, 1997, 295.

Πίν.40, Ανώνυμος, 1395, Τοιχογραφία από το δωμάτιο του πρώτου ιδιοκτήτη Tommaso Davizzi, απεικόνιση της γυναίκας του δούκα της Βουργουνδίας ενώ παίζει σκάκι με το νεαρό Ιππότη-Ο Ιππότης αποφεύγει την αποπλάνηση της γυναίκας.

Φλωρεντία.

Welch, Evelyn, *Art and Society in Italy 1350-1500*, Oxford History of Art, Oxford New York, 1997, 296.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄ **15^{ος} και 16^{ος} αιώνες** **41-89**

Πίν.41, Ανώνυμος, *Ο Οδυσσέας παίζει σκάκι*, Έγχρωμη παράσταση από το “Livre de la Cité des Dames” της Christine de Pizan, Ακουαρέλα και φύλλο χρυσού, 1410-15.

Schafroth 2002, 61.

Πίν.42, Ανώνυμος, *Ο Οδυσσέας παίζει σκάκι*, Έγχρωμη παράσταση από το “Livre de la Cité des Dames” της Christine de Pizan, 15^{ος} αι.

Sunshine for Women, Christine de Pizan, 1365-περ.1430,

<http://www.pinn.net/~sunshine/march99/pizan3.html>,

(Πρόσβαση: 22/8/2005).

Πίν.43, Από την ομάδα καλλιτεχνών *Masters του Dirc van Delf*, Χειρόγραφο του έργου του Dirc van Delf “Tafel van der Kersten Ghelove: Somerstuc”, 1400-10, Ακουαρέλα και φύλλο χρυσού.

Schafroth 2002, 72.

Πίν.44, Ανώνυμος, Απεικονίζεται ο βασιλιάς Jeremodath να παίζει σκάκι με ένα φιλόσοφο, 15^{ος} αι., Γαλλική μικρογραφία.

Gizycki, Jerzy, *Sachy, Vsech Dob a Zemi*, Prace, Praha, 1975, 243.

Πίν.45, Ανώνυμος, *Ο Βασιλιάς Λουδοβίκος XI παίζει σκάκι στα κάστρα του Plessis-les-Tours*, τέλη του 15^{ου} αι., Γαλλική μικρογραφία.

Gizycki 1972, 206.

Πίν.46,

Πάνω εικ.: Ανώνυμος, Απεικονίζεται ο σουλτάνος της Baudres, από το βιβλίο του Jean Wauquelin, β΄ μισό 15^{ου} αι., Μικρογραφία.

Finkenzeller, Ziehr και Bühner 1989, 176-177.

Κάτω εικ.: Ανώνυμος, Απεικονίζεται ο Cassiel και η Phésone να παίζουν σκάκι, από το βιβλίο του Jean Wauquelin, β΄ μισό 15^{ου} αι., Μικρογραφία.

Bibliothèque Nationale de France (BNF),

http://classes.bnf.fr/echechs/grand/3_13.htm,

(Πρόσβαση:9/6/2004).

Πίν.47, Ανώνυμος, *Χωρίς τίτλο*, Μικρογραφία από το χειρόγραφο του Τζοβάνι Βοκάκιου «Δεκαήμερο», 1432.

Παρίσι, Bibliothèque de l' Arsenal.

Pièces d' échecs 1990, 45, εικ.28.

Πίν.48, Ανώνυμος, *Χωρίς τίτλο*, 15^{ος} αι.

Μοντένα, Biblioteca Estense.

Παραχώρηση από τη Bridgeman Art Library του Λονδίνου για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.49, Ανώνυμος, *Παρτίδα σκακιού που καταλήγει σε δολοφονία*, περ.1462-1470, Μικρογραφία ενός χειρογράφου του “Renaut de Montauban”, αντιγραμμένο και εικονογραφημένο στη Μπριζ.

Παρίσι, Bibliothèque de l' Arsenal.

Pièces d' échecs 1990, 33, εικ.Α.

Πίν.50, Jean le Tavernier, *Χωρίς τίτλο*, Μικρογραφία.

Gizycki, Jerzy, Sachy, Vsech Dob a Zemi, Prace, Praha, 1975, 205.

Πίν.51, Ζωγράφος E. S., *Σκακιστές στον κήπο ή Ο ερωτικός κήπος*, περ.1445-50, Χαλκογραφία.

Finkenzeller, Ziehr και Bühner 1989, 34, εικ. αριστερά.

Πίν.52, Ανώνυμος, τμήμα ταπισερί με απεικόνιση του Ερωτικού Κήπου, 1470.

Finkenzeller, Ziehr και Bühner 1989, 164.

Πίν.53, Η Σκηνή του «Ποτού του Έρωτα», Ο Τριστάνος και η Ιζόλδη παίζοντας σκάκι, 15^{ος} αι., Μικρογραφία.

Παρίσι, Bibliothèque Nationale.

Holländer 2005, 28.

Πίν.54,

Πάνω εικ., Ανώνυμος, Μικρογραφία από την ποιητική συλλογή του Alain Chartier, Γαλλία 1460-70.

Yalom 2004, 145.

Κάτω εικ., Ανώνυμος, Μικρογραφία από γαλλικό χειρόγραφο, περ.1450.

Strouhal Ernst, *Schach, Die Kunst des Schachspiels*, Hamburg, 2000, 209, εικ.39.

Πίν.55, W. T. Fry, *Παρτίδα σκακιού*, περ.1500-1505. Αρχική μικρογραφία ενός χειρογράφου του “Livre des Echecs Amoureux Moralises” του Evrart de Conty, Γαλλικό χειρόγραφο 143, φύλλο 1.

Παρίσι, Bibliothèque Nationale.

Pièces d' échecs 1990, 34, εικ.Β.

Πίν.56, Αποδίδεται στον Girolamo da Cremona, *Οι σκακιστές ή Η παρτίδα του σκακιού*, περ.1475-80, Τέμπρα σε γαμήλιο ξύλινο κιβώτιο.

Νέα Υόρκη, The Metropolitan Museum of Art.

Finkenzeller, Ziehr και Bühner 1989, 172.

Πίν.57, Hans Muelich (ή Mielich), *Γαμήλιος αγώνας*, 1552, Έγχρωμη μικρογραφία, Χρονολογημένος.
Μόναχο, Bayerische Staatsbibliothek.
Finkenzeller, Ziehr και Bühler 1989, 173.

Πίν.58, Lucas van (ή Lucas Jacobsz ή Lucas Huyghensz) Leyden, *Σκακιστές ή Παρτίδα σκακιού*, περ.1508, Λάδι σε πάνελ.
Βερολίνο, Berlin National Gallery.
Finkenzeller, Ziehr και Bühler 1989, 40.

Πίν.59, Giulio Campi, *Παρτίδα σκακιού*, 1550, Λάδι σε καμβά, 90x127 εκ.
Τορίνο, Μουσείο Civico Arte Moderna.
Chess Arts,
http://www.clubscacchigallarate.it/PopWinArt/Summary_Table.htm,
(Πρόσβαση: 2/8/2005).

Πίν.60, Ανώνυμος, Απεικονίζεται ο Rama να παίζει Parcheesi με τη γυναίκα του Sita. Κυνήγι χρυσού ελαφιού. Ο Ravana βάζει σε πειρασμό την Sita, 1450-75, Ακουαρέλα σε χαρτί, 10,4x23,2 εκ.
Σαν Ντιέγκο, San Diego Museum of Art.
Παραχώρηση από το San Diego Museum of Art για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.61, Ανώνυμος, Απεικονίζεται ο Rama να παίζει σκάκι(;) με τη γυναίκα του Sita.
Williams 2000, 92, εικ. πάνω.

Πίν.62,
εικ.1: Τετραμερές σκάκι. Βασισμένος στον Raghunandana.
Murray, H. J. R., *A history of chess*, New York, 1913, 69.
εικ.2: Η σκακιέρα του βυζαντινού «ζατρικίου».
Burckhardt, 1993, 38, εικ.7.

Πίν.63, Albertus Pictor, *Η Παρτίδα με τον Θάνατο*, β' μισό 15^{ου} αι.,
Τοιχογραφία.
Täby, Ναός Täby.
Finkenzeller, Ziehr και Bühler 1989, 35, εικ. μεσαία.

Πίν.64, Σκηνή από τη Σουηδική ταινία *Η Έβδομη Σφραγίδα* του Ingmar Bergman, 1957.
Gizycki 1972, 161.

Πίν.65,

Εικ.1, Ζωγράφος “BR”, *Σκάκι με τον Θάνατο ή Ο Θάνατος κάνει ματ στον βασιλιά*, περ.1480/90, Χαλκογραφία, Υπογραφή: BR.

Holländer 2005, 40.

Εικ.2, Melchior και Matthäus Küsel, *Ο Θάνατος σαν μαιτρ σκακιού*, 1657, Χαρακτικό, Augsburg.

Strouhal Ernst, *Schach, Die Kunst des Schachspiels*, Hamburg, 2000, 222, εικ.56.

Εικ.3, Gabriel Ehinger, 1686, Χαλκογραφία από το έργο του Johann Beck *Leich-Begängnus/Der Weiland Wohl=Edlen/Hoch=Ehren und Tugendreichen Frawen Reginae Barbarae Ammaninn*, Augsburg.

Strouhal Ernst, *Schach, Die Kunst des Schachspiels*, Hamburg, 2000, 223, εικ.57.

Πίν.66, Karl Truppe, *Η ζωή είναι νικητής, Σκάκι με τον Θάνατο*, 1942.

Scacchi e Arte, http://digilander.libero.it/skak61/arte/arte_c.htm,

(Πρόσβαση: 14/2/2004).

Πίν.67, Karl Truppe, *Σκάκι με τον Θάνατο*, 1942.

Scacchi e Arte, http://digilander.libero.it/skak61/arte/arte_c.htm,

(Πρόσβαση: 14/2/2004).

Πίν.68, Zainer Günther, *Παρτίδα σκακιού*, Ξυλογραφία-από την πρώτη τυπωμένη έκδοση του “Goldene Spiel” του Maitre Ingold, 1472.

Pièces d’ échecs 1990, 46, εικ.29.

Πίν.69, Ανώνυμος, Απεικονίζεται ο Cessolis ως δάσκαλος, Ξυλογραφία, εικόνα από το βιβλίο “The Game of Chesse”, που τύπωσε ο William Caxton, 1474.

Holländer 2005, 42.

Πίν.70, Ανώνυμος, Απεικονίζεται ο Cessolis να διδάσκει στον βασιλιά σκάκι, Ξυλογραφία από το βιβλίο “The Game and Playe of Chesse” του Caxton, 1474.

Saidy και Lessing 1974, 34 εικ. κάτω.

Πίν.71, Ανώνυμος, Απεικονίζεται μια παρτίδα σκακιού και αλληγορικές μορφές που αναπαριστούν τις φιγούρες του σκακιού. Πρώτη τυπωμένη έκδοση της γαλλικής μετάφρασης του “Echecs moralisés” του Cessolis από τον Jehan de Vignay. Τυπώθηκε το 1504. Ξυλογραφία.

Pièces d’ échecs 1990, 47, εικ.30.

Πίν.72, Ανώνυμος, *Χωρίς τίτλο*, χ.χ., Ξυλογραφία από το βιβλίο του Cessolis που εκδόθηκε στη Φλωρεντία (1493-94) με τίτλο “*Libro di Giuoco di Sacchi Intitulato de Costumi degli Huomini et degli Officii de Nobili*”.

Williams 2000, 31 εικ. πάνω.

Πίν.73 «Ζωγράφος του Πετράρχη» (Hans Weiditz ;), Ξυλογραφία από το έργο του Πετράρχη “Von der Artzney bayder Glück des guten und widerspenstigen”, Augsburg, 1532, 19x29,5 εκ.
Holländer 2005, σελ. 90, εικ.62.

Πίν.74, Jan Theodor de Bry, τέλη του 16^{ου} - αρχές του 17^{ου} αι., Χαλκογραφία από το “*Proscenium Vitae Humanae, sive Emblemata Secularum*” (1627), 11,4x8,5 εκ. Ανεστραμμένη και επεξεργασμένη απόδοση του χαρακτηριστικού το οποίο ανάγεται στον Pieter Breughel τον πρεσβύτερο.
Holländer 2005, 90, εικ.63.

Πίν.75, Ανώνυμος, Τίτλος σελίδας από την 1^η έκδοση του ποιήματος του Jan Kochanowski με τίτλο «Σκάκι» στα πολωνικά (περ.1564), χ.χ., Ξυλογραφία.
Gizycki 1972, 241.

Πίν.76, Ανώνυμος, Έγχρωμη απεικόνιση από ιταλικό χειρόγραφο, περ.1730.
Saidy και Lessing 1974, 62 εικ. κάτω αριστερά.

Πίν.77,
Αριστερή εικ.: Εξώφυλλο του πρώτου σκακιστικού ιταλικού βιβλίου “*Libro da imparare giocare a scachi et de belitissimi Partiti [...]*” του Pedro Damiano, Ρώμη, 1512, Ξυλογραφία..
Πλεύρης Κώστας, Σκάκι, Φύσις και Ιστορία, Αθήνα, 1993, 79.
Δεξιά εικ.: Ανώνυμος, Τίτλος σελίδας του βιβλίου του Arthur Saul “*Famous game of Chesse-play*” (1614), χ.χ., Ξυλογραφία.
Saidy και Lessing 1974, 62, εικ. κάτω.

Πίν.78, Απεικόνιση της εξέλιξης των φιγούρων του σκακιού από το 1480 έως το 1874.
Keats 1985, 230-31.

Πίν.79, Απεικόνιση της εξέλιξης των φιγούρων του σκακιού από το 1480 έως το 1874.
Keats 1985, 231.

Πίν.80, Paris Bordone, *Οι Σκακιστές*, περ.1550, Λάδι σε καμβά, 112x181 εκ., Βερολίνο, *Staatliche Museen zu Berlin, Gemäldegalerie*.
Holländer 2005, 74.

Πίν.81, Sophonisba (ή Sofonisba) Anguisciola (ή Angussola ή Anguissola ή Anguiscinola), *Τρεις αδελφές της Sophonisba Anguisciola παίζουν σκάκι ή Παρτίδα σκακιού στην ύπαιθρο ή Η Lucia, η Minerva και η Eurora Anguissola παίζουν σκάκι*, 1555, Λάδι σε καμβά, 72x97 εκ., Χρονολογημένος και ενυπόγραφος.
Βαρσοβία, *Museum Narodowe*.
Schafroth 2002, 78.

Πίν.82, Giovanni Battista Leonetti, περ.1800, 26,5x24 εκ., *Τρεις αδελφές της Sophonisba Anguisciola παίζουν σκάκι ή Παρτίδα σκακιού στην ύπαιθρο*, Χαλκογραφία. Βασισμένη στο έργο της Sophonisba Anguissola *Τρεις αδελφές της Sophonisba Anguisciola παίζουν σκάκι ή Παρτίδα σκακιού στην ύπαιθρο ή Η Lucia, η Minerva και η Europa Anguissola παίζουν σκάκι*, 1555, Ενυπόγραφο.

Holländer 2005, 68.

Πίν.83, Ανώνυμος, Απεικονίζεται η οικογένεια Windsor, 1568.

Williams 2000, 34, εικ. πάνω.

Πίν.84, Αποδίδεται στον Ludovico Carracci, *Σκακιστές*, περ.1590, Λάδι σε καμβά, 94x104 εκ.

Staatliche Museen zu Berlin, Gemäldegalerie. Ιδιοκτησία του Kaiser-Friedrich-Museums-Verein.

Finkenzeller, Ziehr και Bühner 1989, 162.

Πίν.85, Αποδίδεται στον Jan Cornelisz Vermeyen, *Ο Johann Friedrich «ο μεγαλόψυχος» παίζοντας σκάκι κατά τη διάρκεια της φυλάκισής του στις Βρυξέλλες*, περ.1550, Λάδι σε ξύλο, 68,6-70,5x90,5-91,4 εκ.

Holländer 2005, 66, εικ.46.

Πίν.86, Peter Troschel. Απεικονίζεται ο Johann Friedrich «ο μεγαλόψυχος», δεξιά και στη μέση ο δούκας Ernst IV του Braunschweig-Grubenhagen να παίζουν σκάκι, 1645, Χαλκογραφία, 16,5x23,5 εκ. Βασισμένη στον Christian Richter.

Holländer 2005, 73, εικ.54.

Πίν.87, I. S. (Johannes Samuel) Blaettner, *Ο Johann Friedrich “ο μεγαλόψυχος” μαθαίνει για τη θανατική του καταδίκη ενόσω παίζει σκάκι*, β' μισό 17^{ου} αι., Λάδι σε καμβά, 55x65 εκ., Υπογραφή: “I. S. Blaettner inve. et pinxit”.

Holländer 2005, 83.

Πίν.88, Heinrich Wilhelm Tischbein, *Χωρίς τίτλο*, 1784, Ελαιογραφία, 170x246 εκ., Ενυπόγραφο.

Thuringen, Μουσείο Gotha (Schloss Friedenstein).

Schach in der Kunst,

<http://www.schachverein-goerlitz.de/Foren/Gallery/galerie.htm>,

(Πρόσβαση: 8/2/2005).

Πίν.89, Daniel Chodowiecki, Απεικονίζεται ο Conrad της Σουάμπια και ο Frederick της Βάδης να μαθαίνουν για τη θανατική τους καταδίκη ενόσω παίζουν σκάκι, Ύστερος 18^{ος} αι., Χαρακτικό.

Gizycki 1972, 320.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄ 17^{ος} -18^{ος} αιώνας 90-157

Πίν.90, Ανώνυμος, Σελίδα τίτλου του κεφαλαίου του: Das Schach=oder König=Spiel του δούκα August του Braunschweig-Lüneburg (Selenus), Λειψία 1616, χ.χ., Χαλκογραφία(;).
Holländer 2005, 76, εικ.49 (μεσαία).

Πίν.91, Ανώνυμος, Σελίδα τίτλου του κεφαλαίου του: Das Schach=oder König=Spiel του δούκα August του Braunschweig-Lüneburg (Selenus), για την Rhythmachia, Λειψία 1616, χ.χ., Χαλκογραφία(;).
Holländer 2005, 76, εικ.49a.

Πίν.92,

Πάνω εικ.: Λεπτομέρεια της κάτω εικόνας.

Κάτω εικ.: Lukas Kilian, φύλλο τίτλου του: Das Schach=oder König=Spiel (Το Σκάκι ή Βασιλικό Παιχνίδι) του δούκα August του Braunschweig-Lüneburg (Selenus), Λειψία 1616, χ.χ., Χαλκογραφία.
Holländer 2005, 76, εικ.49 (πάνω).

Πίν.93, Jacob van der Heyden, Απεικονίζεται ο δούκας August της Braunschweig-Lüneburg (Selenus) να παίζει σκάκι, Λειψία 1616, χ.χ., Χαλκογραφία, Ενυπόγραφος.
Holländer 2005, 77, εικ.51.

Πίν.94, Ανώνυμος, Σελίδα τίτλου γερμανικού χειρογράφου 1650. Το έργο είναι βασισμένο σε ένα χαρακτηριστικό του Das Schach=oder König=Spiel του δούκα August του Braunschweig-Lüneburg (Selenus),.
Saidy, Anthony και Lessing, Norman, 1974, 69, εικ. πάνω.

Πίν.95, Ανώνυμος, Τίτλος σελίδας του θεατρικού έργου "A Game at Chaess" του Thomas Middleton που παρουσιάστηκε στο Globe Theatre του Λονδίνου το 1624, χ.χ., 18,4x14,6 εκ.
Λονδίνο, British Museum.
Gizycki 1972, 193.

Πίν.96,

Αριστερή εικ.: Matthäus Küsel, Παράσταση από το βιβλίο του Christoph Weickhmann: Neu-erfundenes Grosses Königs-Spiel, Ulm, 1664. Χαλκογραφία. Βασισμένη στο φύλλο τίτλου του Jonas Arnold.
Holländer 2005, 80, εικ.53.

Εικ. πάνω δεξιά: Σχέδιο της σταυροειδούς σκακιάρας της αριστερής εικ.

Gizycki 1972, 71.

Εικ. κάτω δεξιά: Σχέδιο τετραμερούς σκακιού παρόμοιο με εκείνο που παρουσιάζεται στην αριστερή εικόνα, αλλά με μικρότερο έδαφος για κάθε παράταξη.

Gizycki 1972, 88, εικ. αριστερά.

Πίν.97, Αποδίδεται στον Karel van Mander I ή στον γιο του, Karel van Mander II, *Ο Σαίξπηρ και ο Μπεν Τζόνσον παίζοντας σκάκι*, περ.1603, Λάδι σε καμβά, 78,1x96,5 εκ.

Ιδιωτική συλλογή.

Holländer 2005, 97.

Πίν.98,

Πάνω εικ.: Φιγούρες σκακιού από τη σκακίερα του πίν.97. Το πέμπτο κομμάτι αντιστοιχεί στον Πύργο.

Παραχώρηση από τη Bridgeman Art Library του Λονδίνου για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Κάτω εικ.: Φιγούρες σκακιού από τον Randle Holme. Το πάνω τμήμα του Πύργου (τρίτο κομμάτι από δεξιά της πάνω σειράς) μοιάζει με τον Πύργο της παρτίδας.

Murray, H. J. R., *A History of Chess*, New York, 1913, 772.

Πίν.99, Alfred Woolmer, *Ο Ferdinand και η Miranda* (από την «Τρικυμία» του Σαίξπηρ), χ.χ., Λάδι σε καμβά

Νόρθαμπτονσάιρ, Kettering, Alfred East Gallery

Παραχώρηση από τη Bridgeman Art Library του Λονδίνου για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.100, Lucy Madox Brown, *Ο Ferdinand και η Miranda* (από την «Τρικυμία» του Σαίξπηρ), 19^{ος} αι., Λάδι σε καμβά.

Ιδιωτική συλλογή.

The Bridgeman Art Library, Image Search,

http://www.bridgeman.co.uk/search/s_results.asp?name=&passwd=&search=TEMPEST&page=&order=5&view=2&style=all, (πρόσβαση: 15/7/2005).

Πίν.101, Edward Reginald Frampton, *Ο Ferdinand και η Miranda* (από την «Τρικυμία» του Σαίξπηρ), χ.χ., Ζωγραφική σε καμβά. Ενυπόγραφος.

Finkenzeller, Ziehr και Bühner 1989, 165.

Πίν.102, Alexandre Cingria, *Ο Ferdinand και η Miranda* (από την «Τρικυμία» του Σαίξπηρ), β' τέταρτο 20^{ου} αι., Γκούας σε έγχρωμη λιθογραφία σε λευκό χαρτί, 36,9x26,4 εκ., Ενυπόγραφος.

Ville de Genève, Musées d'art et d'histoire.

Παραχώρηση από τα Musées d'art et d'histoire της Ville de Genève για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.103, John Henry Frederick Bacon, *Ο Ferdinand και η Miranda* (από την «Τρικυμία» του Σαίξπηρ), 20^{ος} αι.

Ιδιωτική συλλογή.

The Bridgeman Art Library, Image Search,

http://www.bridgeman.co.uk/search/s_results.asp?name=&passwd=&search=TEMPEST&page=&order=5&view=2&style=all, (πρόσβαση: 15/7/2005).

Πίν.104, Lubin Baugin, *Νεκρή φύση με σκακιέρα*, 1630, Λάδι σε πάνελ, 55x73 εκ.

Παρίσι, Musée du Louvre.

Παραχώρηση από τη Bridgeman Art Library του Λονδίνου για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.105, Ανώνυμος, *Ματαιότητα*, 17^{ος} αι., Λάδι σε καμβά.

Παρίσι, Musée du Louvre.

Παραχώρηση της Agence photo de la Réunion des musées nationaux RMN του Παρισιού για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.106, Jean Jovenau, *Νεκρή φύση με γάτα*, χ.χ.

Αγία Πετρούπολη, Hermitage.

Παραχώρηση από τη Bridgeman Art Library του Λονδίνου για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.107, Εξώφυλλο Αγγλικής μετάφρασης του " *Scacchia Ludus or The Game of Chess*" του Marcus Hieronymus Vida που κυκλοφόρησε το 1736.

Another view on Chess, Vida's Scacchia Ludus,

<http://history.chess.free.fr/vida.htm>,

(Πρόσβαση: 25/4/2005).

Πίν.108, Alessandro Varotari Padovanino, *Ο Άρης και η Αφροδίτη παίζουν σκάκι*, περ.1630/40, Λάδι σε καμβά, 99x118 εκ.

Oldenburg, Landesmuseum für Kunst - und Kulturgeschichte Augusteum.

Holländer 2005, 85, εικ.55a.

Πίν.109, Theodoor Rombouts, *Οι παίκτες του ταβλιού*, 1634, Λάδι σε καμβά, 160x235 εκ.

Βόρεια Καρολίνα, North Carolina Museum of Art.

ART FOR APRIL DAY BY DAY, section of ART "4" "2"-DAY (art for today),

<http://www.safran-arts.com/42day/art/art4sep/14rombou/bakgamon.html>,

(Πρόσβαση: 11/1/2006).

Πίν.110, Giulio Benso, *Απεικονίζεται το Σκάκι μπροστά από την Τροία*, Σχέδιο με πενάκι, περ.1637-1639, 33x47,4 εκ.

Holländer 2005, 78, εικ.52.

Πίν.111, Ανώνυμος, *Απεικονίζεται ένα Ζωντανό Σκάκι στη γαλλική αυλή*, 1640, Χαλκογραφία.

Gizycki 1972, 192.

Πίν.112, Henri Pierre Picou, *Ινδικό παιχνίδι σκακιού*, 1876, Λάδι σε καμβά, 281,9x190,5, Ιδιωτική συλλογή.

Società Scacchistica Gallaratese, Chess Arts,

http://www.clubscacchigallarate.it/PopWinArt/Summary_Table.htm,

(Πρόσβαση: 4/5/2004).

Πίν.113, Εξώφυλλο του αγγλικού περιοδικού “Mechanics’ Magazine”, 1931, με πρόταση ενός ανώνυμου επιστολέα για σκηνικό Ζωντανού σκακιού. Wilson, Fred, 1981, 20, εικ.37.

Πίν.114, Ανώνυμος, *Ζωντανό Σκάκι* στο σπίτι του βαρόνου Caspar Voght, 1817, Γκουάς πάνω σε μολύβι, 24,8x9,5 εκ. Holländer 2005, 267, εικ.264.

Πίν.115, Michelangelo Merisi da Caravaggio, *Οι χαρτοκλέφτες*, 1594, Λάδι σε καμβά, 127,3x161 εκ. Τέξας, Fort Worth, Kimbell Art Museum. The Metropolitan Museum of Art, Caravaggio (Michelangelo Merisi) (1571-1610) and his Followers, http://www.metmuseum.org/toah/hd/crvq/hd_crvq.htm, (Πρόσβαση: 2/2/2006).

Πίν.116, Georges de la Tour, *Ο χαρτοκλέφτης*, περ.1635, Λάδι σε καμβά, 106x146 εκ. Παρίσι, Musée du Louvre. Georges de La Tour, Olga's Gallery, <http://www.abcgallery.com/L/latour/latour.html>, (Πρόσβαση: 14/8/2005).

Πίν.117, Jean-Louis-Ernest Meissonier, *Το τέλος της παρτίδας των χαρτιών*, 1856, Λάδι σε πάνελ, 22,2x18 εκ., Χρονολογημένος και ενυπόγραφος. Βαλτιμόρη, Walters Art Gallery. Humanities Web, Ernest Meissonier Selected Works, <http://www.humanitiesweb.org/human.php?s=g&p=c&a=s&ID=32&page=2>, (Πρόσβαση: 2/3/2005).

Πίν.118, Matthäus Merian, *Ο Ρωμαίος αυτοκράτορας Βαλεντινιανός παίζει σκάκι με τον Anicius Maximus*, πριν το 1658. Φιλοτεχνήθηκε για το έργο του Johann Ludwig Gottfried “Historische Chronica, Oder Beschreibung der Fürnemsten Geschichten/so sich von Anfang der Welt biß auff das Jahr Christi 1619 zugetragen” και κυκλοφόρησε το 1657. Χαλκογραφία. Holländer 2005, 81.

Πίν.119, Gaspare Traversi, *Διαμάχη για το σκάκι ή Διαμάχη σκακιστών*, 18^{ος} αι., 129,5x181,6 εκ. Web Gallery of Art, Traversi, Gaspare, <http://www.wga.hu/frames-e.html?/html/t/traversi/>, (Πρόσβαση: 17/4/2004).

Πίν.120, John Beaufain Irving, *Φινάλε*, 1876. About.com:Chess, <http://chess.about.com/od/artliterature/ig/Chess-in-the-Artists-Eye/aa06123j.htm>, (Πρόσβαση: 2/8/2004).

Πίν.121, Ανώνυμος, Σατιρική απεικόνιση με ένα λιοντάρι και μία αντιλόπη που παίζουν senet, περ.1100 π.Χ.

Αίγυπτος, Θήβα.

Gizycki 1972, 77.

Πίν.122, Ανώνυμος, Απεικονίζονται δύο πίθηκοι να παίζουν ένα επιτραπέζιο παιχνίδι, α' μισός του 13^{ου} αι., Κιονόκρανο καθεδρικού Ναού, Naumburg.

Γερμανία, Naumburg.

Gizycki 1972, 346.

Πίν.123, Διακοσμητικό ανάγλυφο πλακίδιο τσέχικης βιομηχανίας.

Απεικονίζεται μία αλεπού και ένας λύκος με μια σκακίερα ανάμεσα τους, 15^{ος} αι.

Gizycki 1972, 310.

Πίν.124, Ανώνυμος, *Χωρίς τίτλο*, 17^{ος} αι., Γαλλικό σχέδιο.

Gizycki 1972, 353, εικ. δεξιά.

Πίν.125, Paul A. Weber, *Ο πίθηκος έκανε την κίνησή του*, 20^{ος} αι., Υπογραφή: WP

Finkenzeller, Ziehr και Bühner 1989, 135, εικ. κάτω.

Πίν.126, Ανώνυμος, Εικονογράφηση για το παραμύθι *Αραβικές νύχτες*, Γαλλική έκδοση του 1860.

Gizycki 1972, 353, εικ. δεξιά.

Πίν.127, Maria Orłowska-Gabrys Εικονογράφηση για το παραμύθι *Αραβικές νύχτες*, Πολωνική έκδοση, 20^{ος} αι.

Πίν.128, Ανώνυμος, *Γατάκια παίζουν σκάκι*, Αγγλικής Σχολής, περ.1860, Λονδίνο, Iona Antiques.

Παραχώρηση από τη Bridgeman Art Library του Λονδίνου για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.129, Ανώνυμος, *Η παρτίδα σκακιού*, Αγγλικής Σχολής, 20^{ος} αι., Χρωμολιθογραφία

Παραχώρηση από τη Bridgeman Art Library του Λονδίνου για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.130, Agnes Augusta Talboys, *Γάτες με σκακίερα*, χ.χ., Ενυπόγραφος. *Μπρίστολ, Bristol City Museum and Art Gallery.*

Παραχώρηση από τη Bridgeman Art Library του Λονδίνου για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.131, Ανώνυμος, *Χωρίς τίτλο*, χ.χ.

Εορταστικό γερμανικό ταχυδρομικό δελτάριο. Ταχυδρομήθηκε στις 27/8/1942.

Scacchi e Arte,

http://digilander.libero.it/skak61/collezione/giocatori/giocatori_020.htm,

(Πρόσβαση: 14/2/2004).

- Πίν.132, Ανώνυμος, *Χωρίς τίτλο*, χ.χ.
Αμερικανικό ταχυδρομικό δελτάριο. Ταχυδρομήθηκε στις αρχές του 20^{ού} αι.
Scacchi e Arte,
http://digilander.libero.it/skak61/collezione/giocatori/giocatori_020.htm,
(Πρόσβαση: 14/2/2004).
- Πίν.133, Ανώνυμος, *Χωρίς τίτλο*, χ.χ.
Ταχυδρομικό δελτάριο. Ταχυδρομήθηκε το 1929.
Scacchi e Arte,
http://digilander.libero.it/skak61/collezione/giocatori/giocatori_019.htm,
(Πρόσβαση: 14/2/2004).
- Πίν.134, W. E. Spradbery, *Χωρίς τίτλο*, Το σχέδιο κυκλοφόρησε σε ένα από τα περιοδικά μεγάλου μεγέθους “*Chess Pie*”. Συνολικά εκδόθηκαν τρία τεύχη (1922, 1927 και 1936).
Gizycki 1972, 162, εικ. κάτω.
- Πίν.135, Pierre Richer, *Αμήχανος Ισπανός*, περ. 1660-1670, Γαλλικό σχέδιο.
Gizycki 1972, 162, εικ. πάνω.
- Πίν.136, Ανώνυμος, Απεικονίζεται ο Λουδοβίκος ΙΣΤ΄ να παίζει σκάκι με ένα αξιωματικό της φρουράς, χ.χ., Έγχρωμη εικόνα.
Finkenzeller, Ziehr και Bühner 1989, 49.
- Πίν.137, Cornelis de Man, *Οι σκακιστές*, περ.1670, 97,5x85 εκ.,
Ενυπόγραφος.
Βουδαπέστη, *Budapest Museum of Fine Arts*.
Παραχώρηση από το Budapest Museum of Fine Arts για τη συγκεκριμένη μελέτη.
- Πίν.138, Sélot, *Ο πρίγκηπας Eduard de Beaujeu παίζει σκάκι με τη δεσποινίδα Bessée*, 17^{ος} αι. 22x15,5 εκ., Ενυπόγραφος.
Gizycki, Jerzy, Sachy, Vsech Dob a Zemi, Prace, Praha, 1975, 208.
- Πίν.139, Ανώνυμος, *Χωρίς τίτλο*, α΄ μισό 15^{ου} αι., Βιτρό 55x55 εκ.
Villefrance-sur-Saône, Hôtel de la Bessée.
Yalom 2004, εικ.12.
- Πίν. 140, Adriaan van der Werff, *Κυρία και ευγενής παίζουν σκάκι» ή Παρτίδα σκακιού*, χ.χ., 34,5x26 εκ., Ενυπόγραφος.
Δρέσδη, Πινακοθήκη.
Gizycki, Jerzy, Sachy, Vsech Dob a Zemi, Prace, Praha, 1975, 341.
- Πίν.141, Ανώνυμος, *Ο Dr. Φραγκλίνος και η Lady Howe παίζουν σκάκι ή Η Lady Howe κάνει ματ στον Βενιαμίν Φραγκλίνο*, μετά το 1774, Ενυπόγραφος.
Saidy, Lessing, 1974, 15.

Πίν.142,

Πάνω σειρά: Karl Gottlieb Windisch, Απεικόνιση του Αυτόματου Σκακιστή σε χαρακτηριστικά από την εργασία του “Briefe über den Schachspieler des Hrn. von Kempelen”, 1783.

Library Company of Philadelphia.

Levitt Gerald M., The Turk, Chess Automation, Jefferson, North Carolina, 2000, 15, 16, 17.

Μεσαία σειρά: Βαρόνος Joseph Friedrich zu Racknizt, Απεικόνιση του Αυτόματου Σκακιστή σε χαρακτηριστικά από την εργασία του “Ueber den Schachspieler des Herrn von Kempelen und dessen Nachbildung”, 1789.

Library Company of Philadelphia.

Levitt Gerald M., The Turk, Chess Automation, Jefferson, North Carolina, 2000, 34, 35, 36.

Κάτω εικ.: Βαρόνος Joseph Friedrich zu Racknizt, Κατασκευαστική λεπτομέρεια από τον Αυτόματο Σκακιστή, Χαρακτικό από την εργασία του “Ueber den Schachspieler des Herrn von Kempelen und dessen Nachbildung”, 1789.

Library Company of Philadelphia.

Levitt Gerald M., The Turk, Chess Automation, Jefferson, North Carolina, 2000, 115.

Πίν.143, Robert Willis, Απεικόνιση του Αυτόματου Σκακιστή σε χαρακτηριστικά από την εργασία του “An attempt to analyse the Automaton Chess Player of Mr. De Kempelen”, 1821.

Library Company of Philadelphia.

Levitt Gerald M., The Turk, Chess Automation, Jefferson, Carolina, 2000, 121, 122, 123, 124.

Πίν.144, Gamaliel Bradford, Απεικόνιση του Αυτόματου Σκακιστή σε λιθογραφίες από την εργασία του “The History and Analysis of the supposed Automaton Chess Player, of M. De Kempelen”, 1826, βασισμένες στην εργασία του Robert Willis “An attempt to analyse the Automaton Chess Player of Mr. De Kempelen”, 1821.

Library Company of Philadelphia.

Levitt Gerald M., The Turk, Chess Automation, Jefferson, North Carolina, 2000, 128.

Πίν.145, Ανώνυμος, Απεικόνιση του Αυτόματου Σκακιστή σε χαρακτηριστικό. Δημοσιεύθηκε στο αγγλικό εβδομαδιαίο περιοδικό “Punch” στις 7/2/1846.

Collection of Manfred Mittlebach.

Levitt Gerald M., The Turk, Chess Automation, Jefferson, North Carolina, 2000, 140.

Πίν.146, Antoni Uniechowski, Ο Ναπολέων παίζει σκάκι με τον Αυτόματο, 1956, Έγχρωμο σχέδιο, Υπογραφή: AU.

Gizycki 1972, 136+1.

Πίν.147, Απεικονίζεται σκηνή από τη ταινία *Ο Σκακιστής*, βασισμένη στη νουβέλα του H. Duruy-Mazuel. Ο ηθοποιός Charles Dullin υποδύεται το ρόλο του Kampelen. Σκηνοθεσία: Raymond Bernard. Παραγωγή: 1926.
Gizycki 1972, 139.

Πίν.148, Nicolas Arnoult, *Το Παιχνίδι του Σκακιού*, Τελευταίο τέταρτο του 17^{ου} αι., Χαλκογραφία, 28,8x18,8 εκ.
Holländer 2005, 131.

Πίν.149, Συλλεκτικά κομμάτια, Μισθοφόροι και ινδικός στρατός σε πολύχρωμο ελεφαντόδοντο, περ.1806.
Saidy, και Lessing, 1974, 51, εικ. πάνω.

Πίν.150, François Boucher, *Παρτίδα σκακιού ή Το Παιχνίδι του κινέζικου Σκακιού*, 18^{ος} αι., Χαρακτικό.
Gizycki 1972, 292, εικ. αριστερά.

Πίν.151, John Ingram, *Χωρίς τίτλο*, χ.χ., Γκραβούρα(;), 22,5x16 εκ. Βασισμένη στο έργο του François Boucher *Παρτίδα σκακιού ή Το Παιχνίδι του Κινέζικου Σκακιού*.
Holländer 2005, 171.

Πίν.152, Jean-Michel Moreau le Jeune, Απεικονίζεται ο βασιλιάς της Αγγλίας John Lackland ενώ δέχεται μια αντιπροσωπεία Γάλλων, 1782, Σχέδιο(;).
Gizycki 1972, 215.

Πίν.153, Jean Huber, *Ο Βολτέρος παίζει σκάκι*, 1775-76.
Schach in der Kunst,
<http://www.schachverein-goerlitz.de/Foren/Gallery/galerie.htm>,
(Πρόσβαση: 12/2/2004).

Πίν.154,
Πάνω εικ.: Johann Esaias(;) Nilson, *Το Σκάκι*, 18^{ος} αι., Χρωματισμένη χαλκογραφία, 42x34 εκ.
Holländer 2005, 130.
Κάτω εικ.: Johann Bapt. Jakob. Raunacher, *Παρτίδα σκακιού*, 1755.
Art et Curiosités Échiquiennes, Tableaux ayant pour sujet les échecs,
http://www.jmrw.com/Chess/Tableau_echecs/pages,094.htm,
(Πρόσβαση: 9/6/2004).

Πίν.155, B. Lépicicé, *Το Παιχνίδι του Σκακιού*, 1746, Χαλκογραφία. Βασισμένη στον Carel de Moor, 44,5x55 εκ.
Holländer 2005, 72.

Πίν.156, Daniel Nikolaus Chodowiecki, *Εκπαίδευση*, Δεκαετία 1790, Χαρακτικό.
Gizycki 1972, 185.

Πίν.157, Daniel Nikolaus Chodowiecki, *Αδιάφορο!*, β' μισό 18^{ου} αι., Χαρακτικό. Gizycki 1972, 290.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ' 19^{ος} Αιώνας

Πίν.158, Gabriel Jacques de Saint-Aubin, *Ο Zan-Zak Ρουσό στο Café de la Régence*, 1771, Ακουατίνα, Χρονολογημένος. Gizycki 1972, 218.

Πίν.159, Jean Henri Marlet, *Ο μεγάλος σκακιστικός αγώνας ανάμεσα στην Αγγλία και στη Γαλλία ή Ο αγώνας μεταξύ των Staunton και Saint-Amant ή Η παρτίδα σκακιού*, 1843, Λάδι σε καμβά, 72,8x93,3 εκ. artnet, Jean Henri Marlet, http://www.artnet.de/Artists/LotDetailPage.aspx?lot_id=8DB34F64587E7B57128F31B05D14ACC9, (Πρόσβαση: 4/5/2006).

Πίν.160, Πάνω εικ.: A. Lammlein(;), *Χωρίς τίτλο*, Βασισμένος στο έργο του Jean Henri Marlet, *Ο μεγάλος σκακιστικός αγώνας ανάμεσα στην Αγγλία και στη Γαλλία ή Ο αγώνας μεταξύ των Staunton και Saint-Amant* (1843), 1843 και μετά, Λιθογραφία.

Levy David και O' Connel Kevin, Oxford Encyclopedia of Chess Games, Volume 1, 1485-1866, London, 1981, 94.

Κάτω: Ενυπόγραφος (δε διακρίνεται το όνομα), Βασισμένος στο έργο του Jean Henri Marlet, *Ο μεγάλος σκακιστικός αγώνας ανάμεσα στην Αγγλία και στη Γαλλία ή Ο αγώνας μεταξύ των Staunton και Saint-Amant* (1843), 1843 και μετά, Χαρακτικό.

Williams 2000, 60, εικ. κάτω.

Πίν.161, Ανώνυμος, Απεικονίζεται ο αγώνας Howard Staunton και Saint-Amant που έγινε στο "Café de la Régence" το 1843, 1843 και μετά, Λιθογραφία.

Willkommen auf der Webseite von Harald E. Balló!, Paris 1843: Der Kontrakt des Zeichens-Saint-Amant gegen Howard Staunton.

http://www.ballo.de/paris_1843.htm,

(Πρόσβαση: 13/2/2003).

Πίν.162, Ανώνυμος, *Το Παρίσι παίζει με τη Βιέννη τηλεγραφικά*, 1894, Χαρακτικό. Βασισμένο σε ένα σχέδιο του Motty.

Gizycki 1972, 316.

Πίν.163, Ανώνυμος, *Café de la Régence*, 19^{ος} αι., Έγχρωμο χαρακτικό.

Saidy και Lessing 1974, 186-187.

Πίν.164,
Πάνω εικ.: Ανώνυμος, Απεικονίζεται ο Paul Morphy στο “Café de la Régence” σε επίδειξη σιμουλτανέ με οκτώ αντιπάλους παίζοντας blind, 1858.

Saidy και Lessing 1974, 96-97.

Κάτω εικ.: Gerard van Honthorst, *Σκακιστές*, περ. 1625.

Remke Kruk στο Remke Kruk, Yvette Nagel Seirawan, Henriëtte Reerink και Hans Scholten, *Dame aan zet-Vrouwen en schaken/Queen's move-Women and chess through the ages*, Den Haag, 2000, 62.

Πίν.165, C. P. Nicholls, Απεικονίζεται μια άποψη από τον εσωτερικό χώρο του καφενείου “The Divan” στο Λονδίνο, 1849, Χαρακτικό(;). Ενυπόγραφος.

Levy David και O’ Connel Kevin, *Oxford Encyclopedia of Chess Games*, Volume 1, 1485-1866, London, 1981, εικ.201.

Πίν.166, Louis Bouilly, *Η Παρτίδα σκακιού*, χ.χ., Λιθογραφία.

Saidy και Lessing 1974, 90-91.

Πίν.167, Ανώνυμος, *Βιεννέζικο καφενείο: Οι σκακιστές*, χ.χ., Μελάνι σε χαρτί. *Βιέννη, Historisches Museum der Stadt*.

Παραχώρηση από The Bridgeman Art Library, Λονδίνο, για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.168, Ανώνυμος, *Morphy, P. C. vs Paulsen, L. O*, 1857.

Levy David και O’ Connel Kevin, *Oxford Encyclopedia of Chess Games*, Volume 1, 1485-1866, London, 1981, 244, εικ.44.

Πίν.169, Ανώνυμος, Απεικονίζεται μια αναμέτρηση από το τουρνουά της Αγίας Πετρούπολης, 1895-96. Αντίπαλοι οι Mikhail Ivanovich Chigorin και Wilhelm Steinitz. Θεατές οι Emanuel Lasker και Harry Nelson Pillsbury,

ChessBase, Chessbase News,

<http://www.chessbase.com/newsdetail.asp?newsid=1549>,

(Πρόσβαση: 4/3/2004).

Πίν.170, Ανώνυμος, Απεικονίζεται ο Emanuel Lasker και ο Bartmann να παίζουν με ένα πολύτιμο σκακιστικό σετ με επιτραπέζια σκακιέρα.

Από ταχυδρομικό δελτάριο της συλλογής του φιλοτελιστή Αντώνη Διαμαντίδη.

Πίν.171, Ανώνυμος, Απεικονίζεται ένας αγώνας σκακιού μεταξύ του Johannes Hermann Zukertort και Wilhelm Steinitz, 1886 και μετά, Χαρακτικό. Βασισμένο σε αμερικανική εικονογράφηση.

Από ταχυδρομικό δελτάριο της συλλογής του φιλοτελιστή Αντώνη Διαμαντίδη.

Πίν.172, Πάνω εικ.: Ανώνυμος, Απεικονίζεται ο Mikhail Ivanovich Chigorin κατά τη διάρκεια ενός τουρνουά στη Νέα Υόρκη, 1890, Χαρακτικό.

Finkenzeller, Ziehr και Bühner 1989, 54.

Κάτω εικ. Απεικονίζεται ένα σχέδιο σκακιστικού χρονομέτρου, Μετά το 1890. Διαφημιστικό φυλλάδιο της εταιρίας *Fattorini & Sons*.

The Encyclopedia of Chess, London, Edited by Harry Golombek, 1977, 76.

Πίν.173, Ευυπόγραφος (δε διακρίνεται το όνομα), Απεικονίζεται ένας αγώνας σκακιού μεταξύ των Paul Morphy και Adolf Anderssen που έγινε στο Παρίσι το 1858, 1858 και μετά, Χαρακτικό. Βασισμένο σε φωτογραφία. Gizycki 1972, 39, εικ. δεξιά.

Πίν.174, Ανώνυμος, Απεικονίζεται ένας αγώνας σκακιού μεταξύ των Paul Morphy και Jules Arnous de Rivière, μέσα του 19^{ου} αι., Χαρακτικό. Levy David και O' Connel Kevin, Oxford Encyclopedia of Chess Games, Volume 1, 1485-1866, London, 1981, 271, εικ.107.

Πίν.175, Ανώνυμος, Απεικονίζεται ένας αγώνας σκακιού μεταξύ των Bernhard Horwitz και Howard Staunton, Μετά το 1846, Χαρακτικό. Levy David και O' Connel Kevin, Oxford Encyclopedia of Chess Games, Volume 1, 1485-1866, London, 1981, 121.

Πίν.176, Ανώνυμος, Απεικονίζεται μια παρτίδα σκακιού σε γαλλικό salon, περ.1804-14, Χαρακτικό(;). Gizycki 1972, 35.

Πίν.177, Jules-Achille Noël, *Παρτίδα σκακιού σε γαλλικό salon του δεκάτου όγδοου αιώνα*, μέσα του 19^{ου} αι., Γκραβούρα. Ευυπόγραφος. Gizycki 1972, 38, εικ. κάτω.

Πίν.178, Ανώνυμος, *Ο Ναπολέων με την αυτοκράτειρα Ιωσηφίνα παίζουν σκάκι*, Όψιμος 19^{ος} αι., Πορσελάνη διακοσμημένη με χρυσό. Εργοστάσιο κατασκευής πορσελάνης A. W. Kister, Scheibe-Alsbach (Thüringen). Holländer 2005, 244, εικ.240.

Πίν.179, Ανώνυμος, Απεικονίζεται ένα νεαρό ζευγάρι να παίζει σκάκι, περ.1790, Πολύχρωμη πορσελάνινη σύνθεση από ένα εργοστάσιο κατασκευής στο Ludwigsburg. Finkenzeller, Ziehr και Bühner 1989, 120.

Πίν.180, Ανώνυμος, Απεικονίζεται ένα ζευγάρι να παίζει σκάκι, χ.χ., Πέτρα. Ταχυδρομικό δελτάριο με έτος ταχυδρόμησης 1925. Top Chess, <http://www.evrado.com/chess/katalog/Bilder/steinpaar.jpg>, (Πρόσβαση: 2/3/2005).

Πίν.181, Ανώνυμος, Σύμπλεγμα τριών ατόμων εκ των οποίων ένας άνδρας και μια γυναίκα παίζουν πεσσεία, Ελληνιστικά χρόνια, Αθηναϊκό πήλινο ειδώλιο. Λάζος Χρήστος, Δ. Παίζοντας στο χρόνο, Αρχαία Ελληνικά & Βυζαντινά παιχνίδια, Αθήνα, 2002, 116, εικ. αριστερά.

Πίν.182, C. A. Luriau, Απεικονίζονται δύο γερμανοί πολεμιστές να παίζουν σκάκι, 1772, Πορσελάνινη σύνθεση. Gizycki 1972, 177.

Πίν.183, Gerhard Marcks, *Σκακιστές*, 1940, Μπρούντζος.
Finkenzeller, Ziehr και Bühner 1989, 60, εικ. κάτω.

Πίν.184, Ανώνυμος, Απεικονίζεται ένας ιερέας με έναν πολίτη να παίζουν σκάκι, 20^{ός} αι., Κεραμικό του Capo di Monte.
Keats 1985, 162, εικ. κάτω.

Πίν.185, J. B. Maier, *Café σκακιστών*, Δεκαετία 1930(;), Χρωματισμένο δοκιμαστικό τύπωμα για το Meggendorfer Blätter (έκδοση εβδομαδιαία ανάμεσα στο 1906 και το 1942), 27x20,5 εκ.
Holländer 2005, 339, εικ.353.

Πίν.186, John Harden, *Χαρτιά και σκάκι*, 1815, Πένα και μελάνι σε χαρτί, Χρονολογημένος.
Cumbria, Kendal, Abbot Hall Art Gallery.
Παραχώρηση από The Bridgeman Art Library, Λονδίνο, για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.187, John Harden, *Αυτοσυγκέντρωση*, 1815, Πένα και μελάνι σε χαρτί.
Cumbria, Kendal, Abbot Hall Art Gallery.
Παραχώρηση από The Bridgeman Art Library, Λονδίνο, για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.188, M. Jackson, Απεικονίζεται μια βραδινή συγκέντρωση του Σκακιστικού Club του *Berkshire and Reading* στο New Hall του Reading, 1851, Ενυπόγραφος.
Keats 1985, 18, εικ. κάτω.

Πίν.189, Ανώνυμος, Απεικονίζεται μια βραδινή συγκέντρωση σε ένα Σκακιστικό Club, 1851.
Chessville, Images of Caissa, Images from The Collection of Riccardo Andreis,
<http://chessville.com/images/ImagesOfCaissa/index.htm>,
(Πρόσβαση: 2/5/2003).

Πίν.190, Ανώνυμος, Απεικονίζεται ο Francois-André Danican Philidor σε μια επίδειξη blind προς τιμήν του τούρκου πρέσβη στο Club των ευγενών του *Parsloe* στο Λονδίνο, 1793, Έγχρωμο χαρακτικό.
Williams 2000, 54.

Πίν.191, Ανώνυμος, Απεικονίζεται ένας αγώνας σκακιού μεταξύ των Wilhelm Steinitz και Mikhail Ivanovich Chigorin στο *Metropolitan Club* της Washington, περ. 1889-1892.
Saidy και Lessing 1974, 120.

Πίν.192, Han de Brey, *Ο σκακιστής*, 17^{ος} αι., Χαρακτικό, 17,7x12,8 εκ.
Ρόττερνταμ, Boijmans Museum.
Παραχώρηση από το Boijmans Museum για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.193, Jerzy Skarżyński, *Francois-André Danican Philidor*, χ.χ., Σχέδιο.
Gizycki 1972, 36.

Πίν.194, Ανώνυμος, *Kamanche* (Ιρανικό έγχορδο όργανο), περ.1950 και
Δοξάρι, περ.1940
Παραχώρηση από τη Bridgeman Art Library, Λονδίνο, για τη συγκεκριμένη
μελέτη.

Πίν.195, Winslow Homer, *Paul Morphy*, *Ο Πρωταθλητής του Σκακιού*, 1859,
Ξυλογραφία σε χαρτί, Διάσταση εικόνας 18,9x15,1 εκ., διάσταση φύλλου
38,8x28 εκ. Βασισμένη σε μια φωτογραφία του S. Masury.
Χιούστον, Museum of Fine Arts.
Παραχώρηση από το Museum of Fine Arts του Χιούστον για τη συγκεκριμένη
μελέτη.

Πίν.196, Ανώνυμος. *Paul Morphy* (πακέτο πούρων). Βασισμένος σε μια
φωτογραφία του S. Masury ή/και στην ξυλογραφία του Homer Winslow, χ.χ.
Williams 2000, 61, εικ. πάνω.

Πίν.197, Sam Loyd, *Howard Staunton*, χ.χ. (δημοσιεύθηκε στο “Scientific
American Supplement” στις 6/10/1877), Σχέδιο.
Edward Winter,
Chess Notes Archives [10], <http://www.chesshistory.com/winter/winter10.html>,
(Πρόσβαση: 14/12/2005).

Πίν.198, Nathaniel Cook, Σχέδιο σκακιστικών κομματιών *Staunton*, 1835,
Σχέδιο.
Saidy και Lessing 1974, 86.

Πίν.199,
Πάνω εικ.: Ευυπόγραφος (δε διακρίνεται το όνομα), Απεικονίζεται ο
γκράντμαϊτρ Emanuel Lasker σε επίδειξη σιμουλτανέ να αντιμετωπίζει 30
αντιπάλους, Αρχές 20^{ου} αι.
Chess Collections International, 12th Convention - May 22nd - 28th, 2006 in
Berlin, Program, Οπισθόφυλλο.
Κάτω εικ.: Ανώνυμος, Απεικονίζεται ο Samuel Rosenthal σε επίδειξη
σιμουλτανέ (1891) να αντιμετωπίζει 30 αντιπάλους στο Παρίσι, 1891,
Χαρακτικό.
Gizycki 1972, 41.

Πίν.200, St. Rejchan, *Das Blindspiel*, 19^{ος} αι., Χαρακτικό, Ευυπόγραφος.
Από φιλοτελικό δελτάριο της συλλογής του φιλοτελιστή Αντώνη Διαμαντίδη.

Πίν.201, Ανώνυμος, χ.χ.. Απεικονίζονται κορυφαίοι σκακιστές του 19^{ου} αι.:
Από αριστερά προς τα δεξιά: Johann Löwenthal, Jules Arnous de Rivière,
Marmaduke Wyvill, Ernest Falkbeer, Howard Staunton, Lord Lyttelton
(χρηματοδότης) και Capt. H. A. Kennedy. Δημοσιεύθηκε στο “Illustrated
London News” τον Ιούνιο του 1855, Χαρακτικό. Βασισμένο σε φωτογραφίες
της σκακιστικής συνάντησης του “Liverpool Chess Club”.
Saidy και Lessing 1974, 85.

Πίν.202, Ανώνυμος. *Χωρίς τίτλο*. Απεικονίζονται οι δεκαέξι κορυφαίοι παίκτες της εποχής. Από αριστερά προς τα δεξιά: Maj. Georg Mackenzie, I. Kolisch, S. Winawer, H. E. Bird, J. A. de Rivière, S. Rosenthal, James Mason, W. Norwood Potter, Emil Schallopp, Louis Paulsen, G. A. MacDonnell, Isidor Gunsberg. Κάθονται, από αριστερά προς τα δεξιά: J. H. Blackburne, W. Steinitz, J. H. Zukertort, B. Englisch, Χαρακτικό. Δημοσιεύθηκε στο περιοδικό "The Graphic" στις 17/7/1886, Wilson 1981, 34.

Πίν.203, Ανώνυμος. *Χωρίς τίτλο*, 1857, Λιθογραφία (αναμνηστική με την ευκαιρία του Πρώτου Αμερικάνικου Σκακιστικού Συνεδρίου που έλαβε χώραν στη Νέα Υόρκη το 1857). Saidy και Lessing 1974, 108.

Πίν.204, Anthony Rosenbaum, *Σκακιστές ή Ομάδα σκακιστών*, 1874-1888, Ελαιογραφία. *Λονδίνο, National Portrait Gallery*. Παραχώρηση από τη National Portrait Gallery του Λονδίνου για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.205, Ενυπόγραφος (δε διακρίνεται το όνομα), Απεικονίζονται σκηνές από το τουρνουά του Λονδίνου που έγινε το 1883, 1883. Saidy και Lessing 1974, 116.

Πίν.206, Ανώνυμος, Απεικονίζονται σκηνές από το Πρώτο Γυναικείο Διεθνές Τουρνουά του Λονδίνου που έγινε το 1897, 1897, Έγχρωμο σκίτσο. Williams 2000, 126, εικ. πάνω.

Πίν.207, Ανώνυμος, Απεικονίζεται ο Ναπολέων Βοναπάρτης σαν Βασιλιάς παράταξης ενός σκακιστικού σετ, αρχές του 19^{ου} αι., Πολύχρωμο ελεφαντόδοντο. Saidy και Lessing 1974, 83.

Πίν.208, Villain, *Ο Ναπολέων εξόριστος στην Αγία Ελένη*, 1816, Λιθογραφία. *Παρίσι, Bibliothèque Nationale de France, Le département des Estampes et de la photographie*. Saidy και Lessing 1974, 82.

Πίν.209, Charles Williams, *Μια παρτίδα πάνω στη σκακιέρα*, 1801-02, Χρωματισμένο χαρακτικό, 18x22,5 εκ. Holländer 2005, 246, εικ.241.

Πίν.210, G. H., *Πολιτικοί Σκακιστές ή Ο Boney (Bonaparte;) σε σύγχυση*, 1814, Γκραβούρα 35,5x25 εκ.. Holländer 2005, 247, εικ.242.

Πίν.211, George Cruikshank, *Παρτίδα σκακιού*, 1814 και μετά, Χρωματισμένο σχέδιο. Holländer 2005, 246, εικ.244.

Πίν.212, Desprez, *Πότε θα τελειώσει αυτή η παρτίδα; β' μισό 19^{ου} αι.*
Gizycki 1972, 163, εικ. πάνω.

Πίν.213, Louis de Becquet, *Σε Απειλή! Σαχ και Ματ!*, περ.1830, Λιθογραφία,
19x29 εκ.
Holländer 2005, 247.

Πίν.214, B. R. Robinson, *Στρατεύματα σε ανάπαυλα ή Τα στρατεύματα της
Φλώριδας εμποδίζουν τον αιφνιδιασμό*, περ.1840.
Ουίντερθουρ, Winterthur Museum.
Παραχώρηση από το Winterthur Museum για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.215, Ανώνυμος, *Σκάκι μεταξύ εχθρών*, χ.χ.
Κυκλοφόρησε σε ταχυδρομικό δελτάριο με μερομηνία ταχυδρόμησης (από το
Γκκρατς της Αυστρίας) 4/1/1916.
Castagnetti Stefano, Scacchi e Collezionismo, Gli Scacchi Nelle Cartoline D'
Epoca, Piano della collezione, 2-Scacchi e Arte Militare,
http://digilander.libero.it/skak61/collezione/militari/militari_004.htm,
(Πρόσβαση: 4/5/2004).

Πίν.216, Ανώνυμος, *A, κατεργάρηδες...αρκετά με αυτή την παρτίδα*, αρχές του
20^{ου} αι.
ChessBase, Chessbase News, Columns,
<http://www.chessbase.com/columns/column.asp?pid=166>,
(Πρόσβαση: 22/3/2002).

Πίν.217, F. Sottlof, *Η Παρτίδα σκακιού.*
Κυκλοφόρησε σε γαλλικό ταχυδρομικό δελτάριο, περ.1914-18.
VintagePostcards.com, Vintage Postcards for Collectors,
http://www.vintagepostcards.com/mm5/merchant.mvc?Screen=CTGY&Category_Code=ches,
(Πρόσβαση: 26/3/2002).

Πίν.218, Ανώνυμος, *Πρωτοπορία*, 1910, Ακουαρέλα σε χαρτί, Διαστάσεις
έργου 24,13x35,56 εκ., εξωτερικές διαστάσεις 27,94x39,37 εκ.
Sotheby's,
http://search.sothebys.com/browse/vieLot/lotDetail.jsp?LOT_ID=3QYVR,
(Πρόσβασης: 2/5/2002).

Πίν.219, Z. και L. Haar, Η απεικόνιση προέρχεται από το βιβλίο του Melchior
Wańkiewicz «Η Μάχη του Monte Cassino» και ανήκει στην αρχή ενός
κεφαλαίου με τίτλο «Οι παίκτες τοποθετούν τα κομμάτια τους», χ.χ.
Φωτομοντάζ.
Gizycki 1972, 157, εικ. δεξιά.

Πίν.220, William Dennis Dring, *Off Watch*, περ.1937-53.
The Bridgeman Art Library,
<http://www.bridgeman.co.uk/public/display12.jhtml?r=699229&page=7>,
(Πρόσβαση: 23/4/2002).

Πίν.221, Ανώνυμος, Απεικονίζεται η οργάνωση της άμυνας της Δυτικής Ευρώπης ενάντια στην απειλή εξ Ανατολών, περ.1948.

Gizycki 1972, 157, εικ. αριστερά.

Πίν.222, Setterberg, Carl, *Πιλότοι σε επιφυλακή παίζουν σκάκι*, χ.χ.

The Air Force Art Collection,

http://www.afapo.hq.af.mil/Presentation/Common/artcollection.cfm?IMAGE_ID=1408,

(Πρόσβαση: 4/5/2004).

Πίν.223, Ανώνυμος, *Queen's Royal*, χ.χ.

Κυκλοφόρησε σε ταχυδρομικό δελτάριο το 1920.

Castagnetti Stefano, Scacchi e Collezionismo, Gli Scacchi Nelle Cartoline D' Epoca, Piano della collezione, 2-Scacchi e Arte Militare,

http://digilander.libero.it/skak61/collezione/militari/militari_003.htm,

(Πρόσβαση: 4/5/2004).

Πίν.224, V. Barthe, *Ο Paulo Boi και ο διάβολος*, χ.χ.

Chess Graphics, Paulo Boi and the Devil,

<http://www.chessgraphics.net/boi.htm>,

(Πρόσβαση: 21/1/2003).

Πίν.225, Luigi di Siena Mussini, *Σκακιστικός αγώνας στην αυλή της Ισπανίας*, 1883.

Liistro Giovanni Carlo, Federazione Scacchistica Italiana FSI-CONI, Comitato Regionale Calabria, Scacchi & Cultura,

<HTTP://WWW.CALABRIASCACCHI.IT/CULTURA.HTM>,

(Πρόσβαση: 14/10/2005).

Πίν.226, Publio de Tommasi, *Παρτίδα σκακιού στο Βατικανό*, Τελευταίο τέταρτο 19^{ου} αι., Ενυπόγραφος.

Paul V. Galvin Digital History Collection-Illinois Institute of Technology,

World's Columbian Exposition of 1893,

<http://columbus.iit.edu/artgallery/00364121.html>,

(Πρόσβαση: 11/2/2005).

Πίν.227, Eduard Grützner, *Καρδινάλιος και πνευματικός παίζουν σκάκι*, 1902, 69x79 εκ., Λάδι σε καμβά.

Ρέγκενσμπουργκ, Museum Ostdeutsche Galerie.

Lost Art Internet Database m. Kanne u. Weinglas. An Wand Madonnenbild u. Gobelins,

http://www.lostart.de/recherche/einzelobjekt.php3?lang=german&einzel_id=220644,

(Πρόσβαση: 11/11/2004).

- Πίν.228, Walter Dendy Sadler, *Η παρτίδα σκακιού*, 1882.
Private Collection Bonhams.
Castagnetti Stefano, Scacchi e Collezionismo, Gli Scacchi Nelle Cartoline D' Epoca, Piano della collezione, 2-Scacchi e Arte Militare,
http://digilander.libero.it/skak61/arte/arte_c.htm,
(Πρόσβαση: 4/5/2004).
- Πίν.229, Franz Xaver Wolf, *Παρτίδα σκακιού*, χ.χ., Λάδι σε καμβά.
Δημόσια Συλλογή.
ARC, Art Renewal Center,
<http://www.artrenewal.com/asp/database/image.asp?id=30893>,
(Πρόσβαση: 9/5/2003).
- Πίν.230, L. Cacciarelli, *Παρτίδα σκακιού*, χ.χ., Ενυπόγραφος.
Castagnetti Stefano, Scacchi e Collezionismo, Gli Scacchi Nelle Cartoline D' Epoca, Piano della collezione, 2-Scacchi e Arte Militare,
http://digilander.libero.it/skak61/collezione/religione/religione_003.htm,
(Πρόσβαση: 4/5/2004).
- Πίν.231, Markowicz Artur, *Σκακιστές*, 19^{ος} αι.
Cracow National Museum.
Gizycki 1972, 296.
- Πίν.232, Alfred Weber, *Το απογευματινό τσάι της αυτού εξοχότητας*, 1913-1920.
Συλλογή Stefano Castagnetti.
Top Chess, Herren beim Schach / Gentlemen playing chess (Seite 3/3-Page 3/3),
<http://www.evrado.com/chess/katalog/herren03.htm>,
(Πρόσβαση: 10/8/2004).
- Πίν.233,
Πάνω εικ.: Ενυπόγραφος: M. BARASCU DTS-MVN;, *Η παρτίδα σκακιού*, Ύστερος 19^{ος} αι.
Cracow, National Museum.
Finkenzeller, Ziehr και Bühner 1989, 130-131.
Κάτω εικ.: Victor Marais-Milton, *Παρτίδα σκακιού των Καρδιαναλίων*, χ.χ.
Γραμματόσημο της Νικαράγουα. Από τη συλλογή του φιλοτελιστή Αντώνη Διαμαντίδη.
- Πίν.234,
Πάνω εικ.: Schleicher Carl, *Καλόγεροι παίζουν σκάκι*, 19^{ος} αι.
About.com:Chess,
<http://chess.about.com/od/artliterature/ig/Chess-in-the-Artists-Eye/aa06l23u.htm>,
(Πρόσβαση: 2/8/2004).
Κάτω εικ.: Fritz Dietrich, *Ο πάπας Λέων XII παίζοντας σκάκι*, τέλη του 19^{ου} αι.
Ιδιωτική συλλογή.
Gizycki 1972, 219.

Πίν.235, José Gallegos y Arnosa, *Παρτίδα σκακιού*, χ.χ., 25,4x35,6 εκ.,
Ενυπόγραφος.

José Gallegos y Arnosa (1857-1917),
<http://www.gallegosyarnosa.org.uk/artists%20work.htm>,
(Πρόσβαση: 9/7/2004).

Πίν.236, José Gallegos y Arnosa, *Χωρίς τίτλο*, χ.χ.

José Gallegos y Arnosa (1857-1917),
<http://www.gallegosyarnosa.org.uk/artists%20work.htm>,
(Πρόσβαση: 9/7/2004).

Πίν.237, Salvador Sanchez Barbudo, *Παρτίδα σκακιού*, χ.χ., Λάδι σε καμβά,
40x53,4 εκ.

Ιδιωτική συλλογή.

ARC, Art Renewal Center,
<http://artrenewal.org/asp/database/art.asp?aid=254&page=1&order=u>,
(Πρόσβαση: 2/2/2005).

Πίν.238, Falena, *Παρτίδα σκακιού*, χ.χ.

Castagnetti Stefano, Scacchi e Collezionismo, Gli Scacchi Nelle Cartoline D' Epoca, Piano della collezione, 2-Scacchi e Arte Militare,
http://digilander.libero.it/skak61/collezione/militari/militari_002.htm,
(Πρόσβαση: 4/5/2004).

Πίν.239, Henri Brispot, *Η παρτίδα του σκακιού ή Έντονος προβληματισμός κάτω από ιερατικά καθολικά καπέλα*, χ.χ.

Castagnetti Stefano, Scacchi e Collezionismo, Gli Scacchi Nelle Cartoline D' Epoca, Piano della collezione, 2-Scacchi e Arte Militare,
http://digilander.libero.it/skak61/collezione/militari/militari_001.htm,
(Πρόσβαση: 4/5/2004).

και περ. Europe Echecs, Σεπτέμβριος 1997, τεύχος αρ. 459, 73, εικ. πάνω.

Πίν.240, Henri Brispot, *Η παρτίδα σκακιού*, χ.χ.

Συλλογή Alessandro Bettazzi.

Top Chess, Herren beim Schach / Gentlemen playing chess (Seite 3/3-Page 3/3),
<http://www.evrado.com/chess/katalog/herren03.htm>,
(Πρόσβαση: 10/8/2004).

Πίν.241, Enriquer Serra, *Οι σκακιστές*, 1889, Λάδι σε ξύλο, 12,6x13,5 εκ.,
Χρονολογημένος και ενυπόγραφος.

Γλασκόβη, Art Gallery & Museum Kelvingrove.

Παραχώρηση από τα Art Gallery & Museum Kelvingrove της Γλασκόβης για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.242, Ανώνυμος, *Σκάκι σε παλιό πολωνέζικο αρχοντικό*, χ.χ. Βασισμένος σε σχέδιο του Franz(;) Kruger (1872).

Gizycki 1972, 28.

Πίν.243, A. Sani, *Απαγορευμένος καρπός*, Πριν το Μάρτιο του 1914.
Κυκλοφόρησε σε ταχυδρομικό δελτάριο.
Castagnetti Stefano, Scacchi e Collezionismo, Gli Scacchi Nelle Cartoline D' Epoca, Piano della collezione, 5-Scacchi e Religione,
http://digilander.libero.it/skak61/collezione/religione/religione_004.htm,
(Πρόσβαση: 4/5/2004).

Πίν.244, Giuseppe Aureli, *Μια δύσκολη παρτίδα*, χ.χ., Ετυπόγραφος.
Συλλογή του Κόμη Gian Carlo Dal Verme.
Διαφημιστικό έντυπο για την εκατονταετία 1881-1981 της Σκακιστικής Ομοσπονδίας του Μιλάνου.
Από τη συλλογή του φιλοτελιστή Αντώνη Διαμαντίδη.

Πίν.245, Falena, *Παρτίδα σκακιού*, χ.χ.
Κυκλοφόρησε σε ταχυδρομικό δελτάριο.
Castagnetti Stefano, Scacchi e Collezionismo, Gli Scacchi Nelle Cartoline D' Epoca, Piano della collezione, 5-Scacchi e Religione,
http://digilander.libero.it/skak61/collezione/militari/militari_003.htm,
(Πρόσβαση: 4/5/2004).

Πίν.246, S. Frangiamore, *Η παρτίδα σκακιού*, πριν από το 1895, Χαρακτικό.
Αντίγραφο από ένα χαρακτικό.
Chessville, Images of Caissa, Images from The Collection of Riccardo Andreis,
<http://chessville.com/images/ImagesOfCaissa/index.htm>,
(Πρόσβαση: 2/5/2003).

Πίν.247, Gerard Portielje, *Στο σκάκι*, χ.χ.
KunstKopie.de, Repro-tableau.com,
<http://www.kunstkopie.de/kunstdrucke/FRA/tableaux/Gerard-Portielje/At-the-chess-1014638.html>,
(Πρόσβαση: 4/8/2003).

Πίν.248, Gerard Portielje, *Η παρτίδα σκακιού*, χ.χ.
KunstKopie.de, Repro-tableau.com, <http://www.repro-tableaux.com/art/tableaux/Gerard-Portielje/The-game-of-chess-1013014.html>,
(Πρόσβαση: 4/8/2003).

Πίν.249, Ture Nikolaous Cederstrom, *Οι σκακιστές*, χ.χ., Λάδι σε καμβά,
Ιδιωτική συλλογή.
Παραχώρηση από τη Bridgeman Art Library του Λονδίνου για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.250, Andrea Landini, *Αναποφασιστικότητα*, χ.χ., Λάδι σε καμβά, 50,8x62,3 εκ., Ευτυπόγραφος.

Plymouth City Museum and Art Gallery.

Società Scacchistica Gallaratese, Chess Arts,

http://www.clubscacchigallarate.it/PopWinArt/Summary_Table.htm

(Πρόσβαση: 21/10/2003).

Πίν.251, Benjamin Vautier, *Παλιοί φίλοι*, χ.χ.

Castagnetti Stefano, Scacchi e Collezionismo, Gli Scacchi Nelle Cartoline D' Epoca, Piano della collezione, 5-Scacchi e Religione,

http://digilander.libero.it/skak61/arte/arte_v.htm,

(Πρόσβαση: 4/5/2004).

Πίν.252, Benjamin Vautier, *Οι μαλωμένοι σκακιστές*, χ.χ.

Castagnetti Stefano, Scacchi e Collezionismo, Gli Scacchi Nelle Cartoline D' Epoca, Piano della collezione, 5-Scacchi e Religione,

http://digilander.libero.it/skak61/arte/arte_v.htm,

(Πρόσβαση: 4/5/2004).

Πίν.253, Benjamin Vautier, *Η παρτίδα σκακιού*, χ.χ.

Castagnetti Stefano, Scacchi e Collezionismo, Gli Scacchi Nelle Cartoline D' Epoca, Piano della collezione, 5-Scacchi e Religione,

http://digilander.libero.it/skak61/arte/arte_v.htm,

(Πρόσβαση: 4/5/2004).

Πίν.254, Walter Dendy Sadler, *Εφημέριος και συνοδός*, χ.χ., Ευτυπόγραφος.

Castagnetti Stefano, Scacchi e Collezionismo, Gli Scacchi Nelle Cartoline D' Epoca, Piano della collezione, 5-Scacchi e Religione,

http://digilander.libero.it/skak61/arte/arte_c.htm,

(Πρόσβαση: 4/5/2004).

Πίν.255, Σχέδιο του Paolo Bedini χαραγμένο από τον F. Cantagalli, *Διπλή παρτίδα*, μετά από το 1886, Χαρακτικό. Υπογραφή: Bedini.

Chessville, Images of Caissa, Images from The Collection of Riccardo Andreis,

<http://chessville.com/images/ImagesOfCaissa/index.htm>,

(Πρόσβαση: 2/5/2003).

Πίν.256, Ανώνυμος, Αγγλικής Σχολής, *Λανθασμένη κίνηση*, μέσα του 19^{ου} αι., Απεικόνιση σε πώμα πορσελάνινου σκεύους από το Staffordshire.

Παραχώρηση από τη Bridgeman Art Library του Λονδίνου για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.257, Augusto Daini, *Σαχ-Ματ*, χ.χ.

Ταχυδρομικό δελτάριο με ημερομηνία ταχυδρόμησης 28/12/1918.

Castagnetti Stefano, Scacchi e Collezionismo, Gli Scacchi Nelle Cartoline D' Epoca, Piano della collezione, 5-Scacchi e Religione,

http://digilander.libero.it/skak61/arte/arte_c.htm,

(Πρόσβαση: 4/5/2004).

Πίν.258, L. Cacciarelli, *Παρτίδα σκακιού*, χ.χ.
Castagnetti Stefano, Scacchi e Collezionismo, Gli Scacchi Nelle Cartoline D' Epoca, Piano della collezione, 5-Scacchi e Religione,
http://digilander.libero.it/collezione/religione/relegione_003.htm,
(Πρόσβαση: 4/5/2004).

Πίν.259, Ανώνυμος, *Γυναίκα και καρδινάλιος*, 1908.
Top Chess, Paare beim Schach / Couples playing chess,
<http://www.evrado.com/chess/katalog/paare.htm>,
(Πρόσβαση: 2/3/2005).

Πίν.260, Giulio Rosati, *Οι σκακιστές*, χ.χ., 44,7x68,2 εκ., Ενυπόγραφος.
Schach in der Kunst,
<http://www.schachverein-goerlitz.de/Foren/Gallery/galerie.htm>,
(Πρόσβαση: 13/2/2004).

Πίν.261, R. Raimondi, *Παίζοντας σκάκι με τον καρδινάλιο*, 19^{ος} αι.
Worcestershire, John Noott Galleries, Broadway.
Παραχώρηση από τη Bridgeman Art Library του Λονδίνου για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.262, Carl Probst, *Σκακιστής*, χ.χ.
Top Chess, Paare beim Schach / Couples playing chess,
<http://www.evrado.com/chess/katalog/paare.htm>,
(Πρόσβαση: 2/3/2005).

Πίν.263, Dobra Lekoja, *Το καλό μάθημα*, χ.χ., Ενυπόγραφος.
VintagePostcards.com, Vingage Postcards for Collectors,
http://www.vintagepostcards.com/mm5/merchant.mvc?Screen=CTGY&Category_Code=ches,
(Πρόσβαση: 26/3/2002).

Πίν.264, H. J. Smith, *Παρτίδα σκακιού*, 1802.
Απεικονίζεται σε «φυλλαράκι» (δύο γραμματόσημα με πλαίσιο) που κυκλοφόρησε η Δημοκρατία της Τουνα την 1 Φεβρουαρίου του 1996. Το έργο απεικονίζεται στο αριστερό γραμματόσημο.
Από τη συλλογή του φιλοτελιστή Αντώνη Διαμαντίδη.

Πίν.265, Henri-Eugène Campan, *Σκακιστής*, 1885, Ελαιογραφία.
Finkenzeller, Ziehr και Bühler 1989, 167.

Πίν.266, Johann Erdmann Hummel, *Παρτίδα Σκακιού*, περ.1819, Λάδι σε καμβά.
Ανόβερο, Landesmuseum.
Holländer 2005, 256.

Πίν.267, Ενυπόγραφος (δε διακρίνεται η υπογραφή), *Χωρίς τίτλο*, 19^{ος} αι.
Williams 2000, 36.

Πίν.268.: F. M. Bennett, *Ματ*, 1922, Χρονολογημένος και ενυπόγραφος.
Keats 1985, 18, εικ. πάνω.

Πίν.269, Giovanni Garinei, *Σειρά σου!*, περ.1880.
<<http://images.google.gr/images?q=chess+painting&gbv=2&ndsp=20&svnum=10&hl=el&start=220&sa=N>>
(Πρόσβαση: 15/11/2004).

Πίν.270, Hans August Lassen, *Τρεις νεαροί άνδρες παίζουν σκάκι*, περ.1885,
Λάδι σε ξύλο μαόνι, 23,5x36 εκ.
Holländer 2005, 273, εικ.274.

Πίν.271, Hans August Lassen, *Οι σκακιστές-Τρεις (μεσήλικες) άνδρες παίζουν σκάκι*, 1892, Λάδι σε καμβά, 40x60 εκ.
Artnet,
<http://www.artnet.de/index.asp>,
(Πρόσβαση: 24/9/2005).

Πίν.272, Hans August Lassen, *Τρεις (ηλικιωμένοι) άνδρες παίζουν σκάκι*, περ.1900, Λάδι σε ξύλο, 23,5x36 εκ.
Holländer 2005, 273, εικ.275.

Πίν.273, Hans August Lassen, *Τρεις σκακιστές με επιμήκεις πήλινες πίπες*, 1901, Λάδι σε ξύλο, 41x30,5 εκ. Ενυπόγραφος.
Auktonshaus Michael Zeller, Lindau im Bodensee,
<http://www.zeller.de/de/katalog/auktion-84-april-05/auktionsartikel/hans-august-lassen-1857-hadersleben-war-taetig-in-duesseldorf/>
(Πρόσβαση: 2/10/2005).

Πίν.274, F. Jentzen, Χρωματισμένη μεταλλογραφία, χ.χ., 22,5x16 εκ.
Βασισμένη στον Johann Peter Hasenclever με πρότυπο τον πίνακα του *Παρτίδα Σκακιού* (1844).
Holländer 2005, 269, εικ.272.

Πίν.275,
Πάνω εικ.: *Ανώνυμος, Χλευάζει τον νικημένο. Γελά με τη λύπη του*, χ.χ.
Chess Graphics,
<http://www.chessgraphic.net/jpg/kb3.jpg>,
(Πρόσβαση: 10/3/2003).

Κάτω εικ.: *Ανώνυμος, Αγγλικής Σχολής, Σαχ και Ματ*, περ.1820,
Ζωγραφισμένο στη πίσω όψη επίπεδου κρυστάλλου με λεπτομέρειες σε κόκκινο, μπλε και χρυσό χρώμα, 14,5x22 εκ.
Λονδίνο, *National Portrait Gallery*.
Παραχώρηση από τη National Portrait Gallery του Λονδίνου για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.276, Ανώνυμος, *Οι σκακιστές*, χ.χ.
Schachverein Görlitz 1990 e.V., Schach in der Kunst,
<http://www.schachverein-goerlitz.de/Foren/Gallery/galerie.htm>,
(Πρόσβαση: 2/7/2004).

Πίν.277, Alfred Edward Chalon, *Προσεγγίζοντας το Σαχ-Ματ*, χ.χ.
Williams 2000, 50.

Πίν.278, George Whiting Flagg, *Οι σκακιστές ή Οι σκακιστές-Σαχ και Ματ*,
περ.1836, Λάδι σε καμβά.
Νέα Υόρκη, New-York Historical Society.
Παραχώρηση από τη Bridgeman Art Library του Λονδίνου για τη
συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.279, Carl Herpfer, *Οι Σκακιστές*, 1887.
Hamm-Rhynern, Josef Mensing Gallery.
Παραχώρηση από τη Bridgeman Art Library του Λονδίνου για τη
συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.280, George Goodwin Kilburne, *Παρτίδα σκακιού*, χ.χ.
Παραχώρηση από τη Bridgeman Art Library του Λονδίνου για τη
συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.281, Francesco Beda,
Πάνω εικ.: *Η παρτίδα σκακιού*, β' μισό 19^{ου} αι., Λάδι σε καμβά, 74,9x106,7 εκ.
Ιδιωτική συλλογή.
Schachverein Görlitz 1990 e.V., Schach in der Kunst,
<http://www.schachverein-goerlitz.de/Foren/Gallery/galerie.htm>,
(Πρόσβαση: 2/7/2004).
Κάτω εικ.: *Η παρτίδα σκακιού*, β' μισό 19^{ου} αι., Ενυπόγραφος.
Ebay, The Chess Game Sports Print F. Beda Chess,
<http://cgi.ebay.com/ws/eBayISAPI.dll?ViewItem&Item=160021477147>,
(Πρόσβαση: 16/4/2005).

Πίν.282, C. Nordheim, *Νεαρό ζευγάρι παίζει σκάκι*, 19^{ος} αι., Λάδι σε ξύλο,
24x17,5 εκ., Ενυπόγραφος.
Holländer 2005, 271, εικ.269.

Πίν.283, J. Frank, *Το παιχνίδι εναντίον της γυναικείας καρδιάς*, 1912.
Κυκλοφόρησε σε ταχυδρομικό δελτάριο.
Top Chess, Paare beim Schach / Couples playing chess,
<http://www.evrado.com/chess/katalog/paare.htm>,
(Πρόσβαση: 2/3/2005).

Πίν.284, Alphons Hollaender, *Ζευγάρι που παίζει σκάκι*, 1862, Λάδι σε καμβά,
30x39 εκ.
Scacchi e Collezionismo, Scacchi e Arte,
<http://digilander.libero.it/skak61/arte/arte .htm>,
(Πρόσβαση: 4/5/2004).

Πίν.285, Gunnar Berndtson, *Σκακιστές*, 1878, 59x73 εκ., Λάδι σε καμβά, Ενυπόγραφος.
Mänttä, Gösta Serlachius Museum of Fine Arts.
Παραχώρηση από το Gösta Serlachius Museum of Fine Arts της Mänttä, για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.286, Sidney Muschamp, *Σαχ στον Βασιλιά!*
Κυκλοφόρησε σε Γαλλικό ταχυδρομικό δελτάριο το 1910.
Gli Scacchi Nelle Cartoline D' Epoca, 3-L'eterna partita: Scacchi e Amore,
http://digilander.libero.it/skak61/collezione/amore/amore_007.htm,
(Πρόσβαση: 4/5/2004).

Πίν.287, Sidney Muschamp, *Μάθημα πιάνου*, 19^{ος} αι.
ARC, Art Renewal Center, Francis Sidney Muschamp,
<http://www.artrenewal.com/asp/database/art.asp?aid=1270&indexorder=a>,
(Πρόσβαση: 11/5/2003).

Πίν.288, Sidney Muschamp, *Σαχ-Ματ* 19^{ος} αι., Γκουάς, 41x62 εκ., Ενυπόγραφος.
Holländer 2005, 271, εικ.270.

Πίν.289, Ανώνυμος, *Σαχ στη Βασίλισσα*, χ.χ.
Top Chess, Paare beim Schach / Couples playing chess,
<http://www.evrado.com/chess/katalog/paare.htm>,
(Πρόσβαση: 2/3/2005).

Πίν.290, M. Marbach, *Σαχ*, 1916, Ενυπόγραφος.
Top Chess, Paare beim Schach / Couples playing chess,
<http://www.evrado.com/chess/katalog/paare.htm>,
(Πρόσβαση: 2/3/2005).

Πίν.291, Manuel y Aguado Bejarano Gabral, *Παίζοντας σκάκι*, 1887, Λάδι σε καμβά, 46x64 εκ., Ενυπόγραφος.
Sotheby's,
http://search.sothebys.com/browse/vieLot/lotDetail.jsp?lot_id=T6FX,
(Πρόσβαση: 2/5/2002)

Πίν.292, Charles Green, *Παρτίδα σκακιού*, 1874.
Worcestershire, John Noott Galleries, Broadway.
Παραχώρηση από τη Bridgeman Art Library του Λονδίνου για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.293, Ανώνυμος, *Οι σκακιστές*. Ξυλογραφία, 1879, 28x23 εκ. Βασισμένη σ'έναν πίνακα του Otto Erdmann.
Schachverein Görlitz 1990 e.V., Schach in der Kunst,
<http://www.schachverein-goerlitz.de/Foren/Gallery/galerie.htm>,
(Πρόσβαση: 2/7/2004).

Πίν.294, Joseph Walter West, *Οι σκακιστές ή Ο Μαύρος έχει την κίνηση*, 1920, Ακουαρέλα και γκουάς σε χαρτί.

Lancashire, Preston, Harris Museum and Art Gallery

Παραχώρηση από τη Bridgeman Art Library του Λονδίνου για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.295, Leonard Campbell Taylor, *Οι σκακιστές*, 1926, Λάδι σε καμβά, 91x71 εκ., Ενυπόγραφος.

Συλλογή Sotheby's.

Παραχώρηση από τη National Portrait Gallery του Λονδίνου για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.296, Ανώνυμος, *Σίγουρος για τη νίκη*, 1898, Ξυλογραφία, 22,1x28,4 εκ. Βασισμένη σε μια ακουαρέλα του Paul Barthel.

Schachverein Görlitz 1990 e.V., Schach in der Kunst,

<http://www.schachverein-goerlitz.de/Foren/Gallery/galerie.htm>,

(Πρόσβαση: 2/7/2004).

Πίν.297, Smith Anker, *Χωρίς τίτλο*, Πριν από το 1822, Χαρακτικό. Εμπνευσμένος από το ποίημα του Peter Coxe "The Social Day".

Παραχώρηση από τη Bridgeman Art Library του Λονδίνου για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.298,

Πάνω εικ.: Χωρίς ενδείξεις. β' μισό του 19^{ου} αι.-αρχές του 20^{ου}.

Schachverein Görlitz 1990 e.V., Schach in der Kunst,

<http://www.schachverein-goerlitz.de/Foren/Gallery/galerie.htm>,

(Πρόσβαση: 2/7/2004).

Κάτω εικ.: John Callcott Horsley, *Σαχ και Ματ στην επόμενη κίνηση*, 1862.

About.com:Chess,

[http://chess.about.com/od/artliterature/ig/Chess-in-the-Artists-](http://chess.about.com/od/artliterature/ig/Chess-in-the-Artists-Eye/aa061231.htm)

[Eye/aa061231.htm](http://chess.about.com/od/artliterature/ig/Chess-in-the-Artists-Eye/aa061231.htm),

(Πρόσβαση: 2/8/2004).

Πίν.299, Ferenz Kolossi, *Παιχνίδι σκακιού*, περ.1880, Λάδι σε καμβά, 99x124,5 εκ.

Sotheby's,

http://search.sothebys.com/browse/vieLot/lotDetail.jsp?LOT_ID=3QQFB,

(Πρόσβαση: 2/5/2002).

Πίν.300, W. French, *Σαχ στον Βασιλιά*, μετά το 1848, Χαρακτικό. Βασισμένο στο *Επικείμενο ματ* του Frank Stone.

Holländer 2005, 270, εικ.268 αριστερά.

Πίν.301, W. French, *Σαχ και Ματ*, χ.χ., μετά το 1848, Χαρακτικό. Βασισμένο στο *Ματ* του Frank Stone.

Holländer 2005, 270, δεξιά εικ.268.

Πίν.302, Frank Stone, *Επικείμενο ματ*, 1847, Λάδι σε χαλκό, 21,5x25 εκ.

Holländer 2005, 270, εικ.267.

Πίν.303, St. Rejchan, *Φυλάξτε τη Ντάμα*, περ.1890.
Chessville, Images of Caissa, Images from The Collection of Riccardo Andreis,
<http://chessville.com/images/ImagesOfCaissa/index.htm>,
(Πρόσβαση: 2/5/2003).

Πίν.304, James Hamilton, *Παρτίδα σκακιού*, 1880, Λάδι σε καμβά, 46x61 εκ.,
Ενυπόγραφος.
Ιδιωτική συλλογή.
Schachverein Görlitz 1990 e.V., Schach in der Kunst,
<http://www.schachverein-goerlitz.de/Foren/Gallery/galerie.htm>,
(Πρόσβαση: 2/7/2004).

Πίν.305, Salvatore Maldarelli, *Παρτίδα σκακιού*, 1897, Λάδι σε καμβά, 76x64
εκ.
Ιδιωτική συλλογή.
Società Scacchistica Gallaratese,
Chess Arts,
http://www.clubscacchigallarate.it/PopWinArt/Summary_Table.htm,
(Πρόσβαση: 8/1/2005).

Πίν.306, Χωρίς ενδείξεις.
Ταχυδρομικό δελτάριο. Ταχυδρομήθηκε το 1913.
Top Chess, Paare beim Schach / Couples playing chess,
<http://www.evrado.com/chess/katalog/paare02.htm>,
(Πρόσβαση: 2/3/2005).

Πίν.307, Χωρίς ενδείξεις.
Ταχυδρομικό δελτάριο ταχυδρομημένο από την Αβάνα στις 27/8/1902.
Top Chess, Paare beim Schach / Couples playing chess,
<http://www.evrado.com/chess/katalog/paare02.htm>,
(Πρόσβαση: 2/3/2005).

Πίν.308, Χωρίς ενδείξεις.
Ταχυδρομικό δελτάριο με ημερομηνία ταχυδρόμησης 1/9/1919.
Scacchi e Collezionismo, Scacchi e Arte,
http://digilander.libero.it/skak61/collezione/amore/amore_007.htm,
(Πρόσβαση: 4/5/2004).

Πίν.309, Χωρίς ενδείξεις.
Ταχυδρομικό δελτάριο. Συνοδεύεται με τη φράση «Το πιο μεγάλο παιχνίδι του
κόσμου-Η κίνησή του».
http://digilander.libero.it/skak61/collezione/amore/amore_009.htm,
(Πρόσβαση: 4/5/2004).

Πίν.310, Χωρίς ενδείξεις.
Γερμανικό ταχυδρομικό δελτάριο με έτος ταχυδρόμησης 1920.
Scacchi e Collezionismo, Scacchi e Arte,
http://digilander.libero.it/skak61/collezione/amore/amore_009.htm,
(Πρόσβαση: 4/5/2004).

Πίν.311,
Πάνω εικ.: Χωρίς ενδείξεις.
Γερμανικό ταχυδρομικό δελτάριο με έτος ταχυδρόμησης 1920.
Scacchi e Collezionismo, Scacchi e Arte,
http://digilander.libero.it/skak61/collezione/amore/amore_010.htm,
(Πρόσβαση: 4/5/2004).
Κάτω εικ.: Κυκλοφόρησε περίπου το 1914 με τον τίτλο «Αυτή είναι σωστή κίνηση».
Top Chess, Damen beim Schach / Ladies playing chess,
<http://www.evrado.com/chess/katalog/paare.htm>,
(Πρόσβαση: 2/3/2005).

Πίν.312, Ανώνυμος, *Σαχ στη Ντάμα*.
Ταχυδρομικό δελτάριο.
Scacchi e Collezionismo, Scacchi e Arte,
http://digilander.libero.it/skak61/collezione/amore/amore_004.htm,
(Πρόσβαση: 4/5/2004).

Πίν.313, Ανώνυμος, *Σαχ στον Βασιλιά*, χ.χ.
Ταχυδρομικό δελτάριο.
Scacchi e Collezionismo, Scacchi e Arte,
http://digilander.libero.it/skak61/collezione/amore/amore_004.htm,
(Πρόσβαση: 4/5/2004).

Πίν.314, Ανώνυμος, *Σαχ στον Βασιλιά*, χ.χ.
Γερμανικό ταχυδρομικό δελτάριο με έτος ταχυδρόμησης 1919.
Top Chess, Paare beim Schach / Couples playing chess,
<http://www.evrado.com/chess/katalog/paare02.htm>,
(Πρόσβαση: 2/3/2005).

Πίν.315, Ανώνυμος, *Παρτίδα σκακιού*, χ.χ., 11,8x8,1 εκ.
περ. Europe Echecs, Οκτώβριος 1997, τεύχος αρ. 460, 74, κάτω αριστερά εικ.

Πίν.316, Ανώνυμος, *Τα παιχνίδια της αγάπης*, περ.1913.
Chessbase News, Columns,
<http://www.chessbase.com/columns/column.asp?pid=166>,
(Πρόσβαση: 17/5/2006).

Πίν.317, Ανώνυμος, *Σαχ και Ματ*, χ.χ.
Top Chess, Paare beim Schach / Ladies playing chess,
<http://www.evrado.com/chess/katalog/damen.htm>,
(Πρόσβαση: 2/3/2005).

Πίν.318, Ανώνυμος, *Ήρωας: Σαχ και ματ*, χ.χ.
Ταχυδρομικό δελτάριο με έτος ταχυδρόμησης 1910. Η εικόνα στο ταχυδρομικό δελτάριο είναι ενυπόγραφη. Δε διακρίνεται το όνομα λόγω της χαμηλής ανάλυσης που κυκλοφορεί στο διαδύκτιο. Πιθανόν η υπογραφή να είναι του αποστολέα.

Top Chess, Paare beim Schach / Couples playing chess (Seite 2-Page 2),
<http://www.evrado.com/chess/katalog/paare.htm>,
(Πρόσβαση: 10/8/2004).

Πίν.319, Χωρίς ενδείξεις, Ταχυδρομικό δελτάριο με ημερομηνία ταχυδρόμησης 20/11/1939, Ενυπόγραφος.

Scacchi e Collezionismo, Scacchi e Arte,
http://digilander.libero.it/skak61/collezione/amore/amore_008.htm,
(Πρόσβαση: 4/5/2004).

Πίν.320, C. J. Bots, *Χαμένη παρτίδα*, 1895, Χαρακτικό.
Gizycki 1972, 358.

Πίν.321, Brynolf Wennerberg [Bruno], *Στο στρατιωτικό νοσοκομείο*, 1915.
Ταχυδρομικό δελτάριο. Ταχυδρομήθηκε με στρατιωτικό ταχυδρομείο στις 20/5/1917.

Scacchi e Collezionismo, Scacchi e Arte,
http://digilander.libero.it/skak61/collezione/militari/militari_007.htm,
(Πρόσβαση: 4/5/2004).

Πίν.322, Jean Karl Kayser, *Το σκάκι*, περ.1920, Λάδι σε καμβά, 76x86 εκ.,
Ενυπόγραφος.

Αμβούργο, Hamburger Kunsthalle.
Holländer 2005, 335, εικ.352.

Πίν.323, Walter Dendy Sadler, *Είναι ματ*, χ.χ., Ενυπόγραφος.

Scacchi e Collezionismo, Scacchi e Arte,
http://digilander.libero.it/skak61/arte/arte_s.htm,
(Πρόσβαση: 4/5/2004).

Πίν.324, Joseph Jambor, *Παρτίδα σκακιού*, 1916.

Απεικονίζεται σε «φυλλαράκι» (δύο γραμματόσημα με πλαίσιο) που κυκλοφόρησε η Δημοκρατία της Τουνα την 1 Φεβρουαρίου του 1996. Το έργο απεικονίζεται στο δεξί γραμματόσημο.

Από τη συλλογή του φιλοτελιστή Αντώνη Διαμαντίδη.

Πίν.325, John Harden, *The board game*, 1815, Πένα και αραιωμένη μελάνι σε χαρτί, Kendal Cumbria, Abbot Hall Art Gallery.

Παραχώρηση από τη Bridgeman Art Library του Λονδίνου για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.326, Ανώνυμος (Άγγλος), *Ο κύριος και η κυρία Barry παίζουν σκάκι*, 19^{ος} αι.

Gizycki 1972, 40.

Πίν.327,
Πάνω εικ.: Joseph Clark, *Οι σκακιστές*, 1860.
Scacchi e Collezionismo, Scacchi e Arte,
http://digilander.libero.it/skak61/arte/arte_c.htm,
(Πρόσβαση: 4/5/2004).
Κάτω εικ.: John Newton Hyde, *Ματ σε μια κίνηση*, 1871.
About.com:Chess,
<http://chess.about.com/od/artliterature/ig/Chess-in-the-Artists-Eye/aa06l23m.htm>,
(Πρόσβαση: 2/8/2004).

Πίν.328, Paul Wunderlich, *Ροκέ*, χ.χ., Έγχρωμη λιθογραφία από δύο λίθους, 127/1000 τυπωμένη σε χαρτί τύπου χειροποίητο "Rives", 86,5x66 εκ.
Holländer 2005, 306.

Πίν.329, August Malmströ, Απεικονίζεται ο Frithiof να παίζει σκάκι με το σύντροφό του Bjorn, 1888. Απεικόνιση για «Το Έπος του Frithiof» (1825) του Σουηδού ποιητή Esaias Tegnér.
Gizycki, Jerzy, Sachy, Vsech Dob a Zemi, Prace, Praha, 1975, 288.

Πίν.330, M. Jurgielewicz, χ.χ. Εικονογράφηση για «Το Έπος του Frithiof» (1825) του Σουηδού ποιητή Esaias Tegnér.
Gizycki 1972, 240+1.

Πίν.331,
Αριστερή εικ.: Ανώνυμος, *Χωρίς τίτλο.*, 1871. Βασισμένος στο ποίημα του T. Lenartowicze «Ματ με τη Ντάμα».
Gizycki 1972, 187.
Δεξιά εικ.: M. Jastrun, Εικονογράφηση για το το μυθιστόρημα «Ο ποιητής και ο αυλικός». Απεικονίζει τον πολωνό ποιητή του δέκατου έκτου αιώνα Jan Kochanowski να παίζει σκάκι με τον ιταλό Eneas Vetello.
Gizycki 1972, 224.

Πίν.332, Εικονογράφηση για τη γερμανική έκδοση του δραματικού έργου του Γκαίτε «Ο Götz von Berlichingen με το σιδερένιο χέρι», 1858.
Πάνω εικ.: Ανώνυμος, *Χωρίς τίτλο*, χ.χ.
Gizycki, Jerzy, Sachy, Vsech Dob a Zemi, Prace, Praha, 1975, 334.
Κάτω εικ.: Carl Gecker, 1892, Απεικονίζεται η Franz Adelaide και ο επίσκοπος του Bamberg.
About.com:Chess,
<http://chess.about.com/od/artliterature/ig/Chess-in-the-Artists-Eye/aa06l23b.htm>,
(Πρόσβαση: 2/8/2004).

Πίν.333, Χωρίς ενδείξεις.

Πρόσκληση για το δραματικό έργο του Goethe «Ο Götz von Berlichingen με το σιδερένιο χέρι». Απεικονίζεται η ηθοποιός Charlotte Wolter η οποία υποδύεται τον ρόλο της Adelheid von Walldorf.

Castagnetti Stefano, Scacchi e Collezionismo, Cartoline d'epoca-Old Postcards, Gli Scacchi Nelle Cartoline D'Epoca, 6-Scacchi e Pubblicità', http://digilander.libero.it/skak61/collezione/pubblicita/pubblicita_005.htm, (Πρόσβαση: 4/5/2004).

Πίν.334, Girolarao Induno, *La partita a scacchi* ή *Παρτίδα σκακιού στον δέκατο τέταρτο αιώνα*, 1882. Απεικόνιση για το έργο του Guiseppe Giacosa «Μια παρτίδα σκακιού». Βασισμένη στο ρομαντικό διήγημα "Huon of Bordeaux".

Scacchi e Collezionismo, Scacchi e Arte, http://digilander.libero.it/skak61/collezione/induno/induno_002.htm, (Πρόσβαση: 4/5/2004).

Πίν.335, Χωρίς ενδείξεις.

Schachverein Görlitz 1990 e.V., Schach in der Kunst, <http://www.schachverein-goerlitz.de/Foren/Gallery/galerie.htm>, (Πρόσβαση: 2/7/2004).

Πίν.336, Maja Berezowska, *Χωρίς τίτλο*, Εικονογράφηση για το μυθιστόρημα "Living Stones" (1918) του Wacław Berent, 20^{ός} αι., Ευυπόγραφος. Gizycki 1972, 380+1.

Πίν.337, Maja Berezowska, Δύο εικονογραφήσεις για το μυθιστόρημα «Σαχ και Σαχ-Ματ» του L. Niemojowski, χ.χ., Ευυπόγραφες.

Πάνω εικ.: *Ο Bartolomeo την ερωτεύεται τρελά.*

Gizycki 1972, 249.

Κάτω εικ.: *Έπαιξε την τελευταία παρτίδα μόνος του.*

Gizycki 1972, 251.

Πίν.338, Alfred Johannot ή Johannet, *Παρτίδα σκακιού*, αρχές του 19^{ου} αι., Λιθογραφία.

Gizycki 1972, 184.

Πίν.339, Serra Luigi, *Ο Annibale Bentivolgljo παίζει σκάκι* ή *Ο Annibale Bentivolgljo στη φυλακή*, β' μισό 19^{ου} αι.

Art et Curiosités Échiquiennes, Tableaux ayant pour sujet les échecs

http://www.jmrw.com/Chess/Tableau_echecs/index.htm,

(Πρόσβαση:9/6/2004).

Πίν.340, Ανώνυμος, *Δύο Πέρσες παίζουν σκάκι*, χ.χ.

Williams 2000, 95, εικ. πάνω.

Πίν.341, M. Orłowska-Gabrys, Εικονογράφηση με θέμα τις *Αραβικές νύχτες*, Κυκλοφόρησε σε ταχυδρομικό δελτάριο. Από τη συλλογή του φιλοτελιστή Αντώνη Διαμαντίδη.

- Πίν.342, N. A. Ushina, Εικονογράφηση για το παραμύθι «Χίλιες και μια νύχτες», 1956.
Συνοδεύεται με τον τίτλο: «Ω, κυρία μου, απάντησε ο Sharr-Khan, όποιος παίζει μαζί σου είναι καταδικασμένος να χάσει».
Gizycki 1972, 32+1.
- Πίν.343, Eleanor Fortescue Brickdale, *Η χαριτωμένη Enid*, 1911, Ακουαρέλα και τέμπρα σε χαρτί. Η απεικόνιση διακοσμεί το εξώφυλλο του ποιητικού έργου του Alfred Lord Tennyson «Το ειδύλλιο του βασιλιά».
Παραχώρηση από τη Bridgeman Art Library του Λονδίνου για τη συγκεκριμένη μελέτη.
- Πίν.344, Gustave Doré, Εικονογράφηση για το έργο «Γαργαντούα και Πανταγκρουέλ» του Φρανσουά Ραμπελέ, χ.χ.
Matanovic, Chess is chess, Chess Gallery, Chess Informator, 2000 (cd).
- Πίν.345, L. Morin, Εικονογράφηση από μια γαλλική έκδοση του έργου «Γαργαντούα και Πανταγκρουέλ» του Φρανσουά Ραμπελέ, χ.χ.
Gizycki 1972, 112.
- Πίν.346, O. Vereysky, Εικονογράφηση για το μυθιστόρημα «Η Κυριακή του Joe Hill» του Boris Polevoy, 20^{ος} αι. Η απεικόνιση παρουσιάζει τον Paul Robeson και το γιό του να αναλύουν μια παρτίδα. ανάμεσα στους Σοβιετικούς Παγκόσμιους Πρωταθλητές Vasily Smyslov και Mikhail Botvinnik.
Gizycki 1972, 234.
- Πίν.347, A. Marczynski, Εικονογράφηση για το μυθιστόρημα του Mor Jokai «Σκάκι», χ.χ., Σχέδιο.
Η εικονογράφηση αναφέρει: «Είδε έναν άραβα να κάθεται στη μέση της διαδρομής και να παίζει μόνος του σκάκι».
Gizycki 1972, 263.
- Πίν.348, Antoni Uniechowski, Εικονογράφηση για το μυθιστόρημα του Boleslaw Prus «Παίκτες και πρωτάρηδες» χ.χ., Σχέδιο, Υπογραφή: AU.
Gizycki 1972, 264.
- Πίν.349, Antoni Uniechowski, Εικονογράφηση για τη νουβέλα του Wacław Sieroszewski "Beniowski", χ.χ., Σχέδιο, Υπογραφή: AU.
Gizycki 1972, 267.
- Πίν.350, John Tenniel, Τρεις εικονογραφήσεις για το παραμύθι «Μέσα απ' τον καθρέπτη» (1871) του Λιούις Κάρολ, Πριν το 1871. Έχουν μονογραφές.
Κάρολ Λιούις, Μέσα από τον Καθρέπτη, Αθήνα, 1991, 41, 45, 167.
- Πίν.351, G. Rechowicz, Δύο εικονογραφήσεις για το μυθιστόρημα «Ο ιππότης» του W. J. Kasinski, χ.χ., Σχέδια.
Gizycki 1972, 272, 273.

Πίν.352, A. Orlov, Έργο για το μυθιστόρημα του «Κάποτε στον Ερμή» του C. D. Simac, χ.χ., Σχέδιο.
Gizycki 1972, 278.

Πίν.353, Jerzy Skarżyński, Έργο για το θεατρικό έργο «Η νίκη» του Karol Irzykowski, χ.χ.
Gizycki 1972, 282.

Πίν.354, D. Mróz, Δύο εικονογραφήσεις για τη σκακιστική νουβέλα «Το Βασιλικό Παιχνίδι» του Στέφαν Τσβάιχ, χ.χ.
Gizycki 1972, 255, 252.

Πίν.355, D. Mróz, Εικονογράφιση για τη σκακιστική νουβέλα «Το Βασιλικό Παιχνίδι» του Στέφαν Τσβάιχ, χ.χ., Ενυπόγραφος.
Gizycki 1972, 256.

Πίν.356, Hans Fronius, Εικονογράφιση για τη σκακιστική νουβέλα «Το βασιλικό παιχνίδι» του Στέφαν Τσβάιχ, χ.χ., Σχέδιο.
Finkenzeller, Ziehr και Bühner 1989, 64 εικ. κάτω.

Πίν.357, Jan Marcin Szancer, Εικονογράφιση για το μυθιστόρημα «Παρτίδα σκακιού» του Karol Libelt, χ.χ., Σχέδιο.
Gizycki 1972, 246.

Πίν.358, Elizabeth Shippen Green, *Η παρτίδα σκακιού*, 1902, Λιθογραφία.
Εικονογράφιση για ένα παιδικό βιβλίο.
Παραχώρηση από τη Bridgeman Art Library του Λονδίνου για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.359, Aurelio Bertiglia, *Παιδιά που παίζουν σκάκι*, περ.1920, Ενυπόγραφος.
Postcards, Gli Scacchi Nelle Cartoline D'Epoca, 4-Una Partita Famosa (e Mistiriosa),
http://digilander.libero.it/skak61/collezione/induno/induno_005.htm,
(Πρόσβαση: 4/5/2004).

Πίν.360, Adolph Friedrich Erdmann von Menzel, *Η παρτίδα σκακιού*, περ.1836.
Μπολώνια, Fondazione Gualandi.
Art et Curiosités Échiquéennes, Tableaux ayant pour sujet les échecs
http://www.jmrw.com/Chess/Tableau_echecs/index.htm,
(Πρόσβαση: 9/6/2004).

Πίν.361, Ανώνυμος, *Οι σκακιστές*, χ.χ.
Top Chess, Herren beim Schach / Gentlemen playing chess
(Seite 1/3-Page 1/3),
<http://www.evrado.com/chess/katalog/herren.htm>,
(Πρόσβαση: 10/8/2004).

Πίν.362, Ferdinand Victor Léon Roybet, *Μισθοφόρος που παίζει σκάκι*, χ.χ. Μολύβι σε χειροποίητο χαρτί (προσχέδιο του πίν.363), 26x19,9 εκ., Ενυπόγραφος.

Holländer 2005, 258, εικ.254

Πίν.363, Ferdinand Victor Léon Roybet, *Ο Παίκτης Σκακιού*, χ.χ., 26,5x20 εκ., Ενυπόγραφος.

Holländer 2005, 258, εικ.255.

Πίν.364, Ferdinand Victor Léon Roybet, *Στρατιώτες παίζουν σκάκι σε ταβέρνα*, 1881, Ενυπόγραφος.

Scacchi e Collezionismo, Scacchi e Arte,
http://digilander.libero.it/skak61/arte/arte_r.htm,
(Πρόσβαση: 4/5/2004).

Πίν.365, Andreas (Andreo;) Baretta *Χωρίς τίτλο*, χ.χ., Ελαιογραφία., Ενυπόγραφος.

Keats 1985, 161.

Πίν.366, Hendricus Johannes Scheeres, *Αξιωματικός και επιφανής πολίτης παίζουν σκάκι σε ολλανδικό εσωτερικό χώρο του δέκατου έβδομου αιώνα*, 1854, Λάδι σε ξύλο, 52,5x38,5 εκ., Ενυπόγραφος.

Holländer 2005, 259.

Πίν.367, Sidney Muschamp, *Τρεις αξιωματικοί με μπαρόκ φορεσιές παίζουν σκάκι*, Γκούας σε ξύλο, τέλη του 19^{ου} αι., 29x21,5 εκ.

Holländer 2005, 261, εικ.257.

Πίν.368, Hans August Lassen, *Τέσσερις αξιωματικοί την ώρα του παιχνιδιού*, 1929, Λάδι σε ξύλο, 51x75 εκ., Χρονολογημένος και ενυπόγραφος.

Holländer 2005, 260.

Πίν.369, Jakob Emanuel Gaisser, *Μουσκετοφόροι που παίζουν σκάκι*, χ.χ., Λάδι σε ξύλο, 40x32,5 εκ., Ενυπόγραφος.

Schachverein Görlitz 1990 e.V., Schach in der Kunst,
<http://www.schachverein-goerlitz.de/Foren/Gallery/galerie.htm>,
(Πρόσβαση: 2/7/2004).

Πίν.370, Johannes Christoffel Vaarberg Dutch, *Παρτίδα σκακιού*, 1859, Λάδι σε πάνελ, Ενυπόγραφος.

Sotheby's,
http://search.sothebys.com/browse/vieLot/lotDetail.jsp?lot_id=T6FX,
(Πρόσβαση:2/5/2002).

Πίν.371, Henri Brispot, *Η παρτίδα σκακιού*, χ.χ.

Κυκλοφόρησε σε ταχυδρομικό δελτάριο με έτος ταχυδρόμησης 1916.

Scacchi e Collezionismo, Scacchi e Arte,
http://digilander.libero.it/skak61/collezione/militari/militari_001.htm,
(Πρόσβαση: 4/5/2004).

Πίν.372,
Πάνω εικ.: José Mongrell Torrent, (1870-1937), *Μουσκετοφόροι που παίζουν σκάκι*, 1894.

Art et Curiosités Échiquiennes, Tableaux ayant pour sujet les échecs,
http://www.jmrw.com/Chess/Tableau_echecs/pages,101.htm,
(Πρόσβαση:9/6/2004).

Κάτω εικ.:Χωρίς ενδείξεις.

Κυκλοφόρησε σε γαλλικό ταχυδρομικό δελτάριο με έτος ταχυδρόμησης περ.1920.

Scacchi e Collezionismo, Scacchi e Arte,
http://digilander.libero.it/skak61/collezione/militari/militari_001.htm,
(Πρόσβαση: 4/5/2004).

Πίν.373, Jean-Louis-Ernest Meissonier, *Οι χαρτοπαίκτες*, 1863, Λάδι σε ξύλο, 35,2x26,7 εκ., Χρονολογημένος και ενυπόγραφος.

Η.Π.Α., The Metropolitan Museum of Art.

The Metropolitan Museum of Art, Works of Art, European Paintings,
http://www.metmuseum.org/Works_of_Art/viewOne.asp?dep=11&viewmode=1&item=25.110.39,

(Πρόσβαση: 24/3/2005).

Πίν.374, Jean-Louis-Ernest Meissonier, *Οι χαρτοπαίκτες*, 1872, Λάδι σε καμβά, 40,01x30,48 εκ., Χρονολογημένος και ενυπόγραφος.

Ιδιωτική συλλογή.

ARC, Art Renewal Center,

<http://www.artrenewal.com/asp/database/image.asp?id=1239>,

(Πρόσβαση: 9/5/2003).

Πίν.375, Jean-Louis-Ernest Meissonier, *Σκακιστές*, 1856, Λάδι σε μαόνι, 27x21,6 εκ., Ενυπόγραφος.

Αμβούργο, Kunsthalle Hamburg.

Holländer 2005, 265.

Πίν.376, Jean-Louis-Ernest Meissonier, *Σκακιστές*, 1863, Λάδι σε καμβά, Ενυπόγραφος.

Ιδιωτική συλλογή.

Schachverein Görlitz 1990 e.V., Schach in der Kunst,

<http://www.schachverein-goerlitz.de/Foren/Gallery/galerie.htm>,

(Πρόσβαση: 2/7/2004).

Πίν.377, Jean-Louis-Ernest Meissonier, *Σκακιστές* (προσχέδιο), χ.χ., Μονογραφία: Μ.

Schachverein Görlitz 1990 e.V., Schach in der Kunst,

<http://www.schachverein-goerlitz.de/Foren/Gallery/galerie.htm>,

(Πρόσβαση: 2/7/2004).

Πίν.378, Jean-Louis-Ernest Meissonier, *Σκακιστής*, χ.χ, Μολύβι (βοηθητικό προσχέδιο του πίν.377 *Σκακιστές*), 21,7x17,2 εκ.

H.Π.Α., *Fine Arts Museums of San Francisco*.

Fine Arts Museums of San Francisco,

<http://search.famsf.org:8080/view.shtml?keywords=%63%68%65%73%73&artist=&country=&period=&sort=&start=1&position=3&record=47745>,

(Πρόσβαση: 14/3/2003).

Πίν.379, Bernard Louis Borione, *Παρτίδα σκακιού*, 1891, Λάδι σε καμβά, 27x36 εκ., Χρονολογημένος και ενυπόγραφος.

Magyar-Francia Galéria, Index of /Magyar-Francia/Ind, Centre,

<http://www.magyar-franciagalerial.hu/Magyar-Francia/Ind/zsanere.html>,

(Πρόσβαση: 28/2/2004).

Πίν.380, Daniel Gardner, *Ομάδα ανδρών παίζει σκάκι*, χ.χ. Λάδι σε καμβά. *Σάρρεϋ, Clandon Park*.

The Bridgeman Art Library,

<http://www.bridgeman.co.uk/public/display12.jhtml?r=785088&page=10>,

(Πρόσβαση: 4/9/2005).

Πίν.381,

Πάνω εικ.: Maximo Juderias Caballero, *Παρτίδα σκακιού*, χ.χ., Λάδι σε καμβά, 65x54 εκ., Ενυπόγραφος.

Sotheby's,

http://search.sothebys.com/jsps/live/LotDetail.jsp?lot_id=T6FX,

(Πρόσβαση: 2/5/2002).

Κάτω εικ.: Adolphe Alexander Lesrel, *Σκακιστές*, χ.χ., Χρονολογημένος και ενυπόγραφος.

Art et Curiosités Échiquiennes, Tableaux ayant pour sujet les échecs

http://www.jmrw.com/Chess/Tableau_echecs/pages/095.htm,

(Πρόσβαση: 9/6/2004).

Πίν.382,

Πάνω εικ.: Adolphe Alexander Lesrel, *Μια ενδιαφέρουσα παρτίδα*, 1898, Ενυπόγραφος(;).

About.com:Chess,

<http://chess.about.com/od/artliterature/ig/Chess-in-the-Artists-Eye/aa06l23p.htm>,

(Πρόσβαση: 2/8/2004).

Κάτω εικ.: Francesco Gonin, *Χωρίς τίτλο*, χ.χ.

Arte figurativa a tema scacchistico,

<http://xoomer.alice.it/cserica/scacchi/storiascacchi/vari/arte.htm>,

(Πρόσβαση: 15/3/2004).

Πίν.383, Joseph Arpad von Korpay, *Σε περίσκεψη*, χ.χ.
Κυκλοφόρησε σε γερμανικό ταχυδρομικό δελτάριο με έτος ταχυδρόμησης 1906.

Castagnetti Stefano, Scacchi e Collezionismo, Gli Scacchi Nelle Cartoline D' Epoca, Piano della collezione, Piano della collezione, 1 – Il gioco e I giocatori, http://digilander.libero.it/skak61/collezione/giocatori/giocatori_004.htm,
(Πρόσβαση: 4/5/2004).

Πίν.384, Benjamin Eugène Fichel, *Δύο άνδρες παίζουν σκάκι*, 1860, Χρονολογημένος και ενυπόγραφος.

Scacchi e Collezionismo, Scacchi e Arte,
http://digilander.libero.it/skak61/arte/arte_f.htm,
(Πρόσβαση: 4/5/2004).

Πίν.385, Benjamin Eugène Fichel, *Οι σκακιστές*, περ.1860.

Scacchi e Collezionismo, Scacchi e Arte,
http://digilander.libero.it/skak61/arte/arte_f.htm,
(Πρόσβαση: 4/5/2004).

Πίν.386, Benjamin Eugène Fichel, *Η παρτίδα του σκακιού*, 1881, Λάδι σε πάνελ, 22,86x33,02 εκ.

Willow Gallery, Specialists in fine oil paintings,
<http://www.willowgallery.com/Index.php?page=list>,
(Πρόσβαση: 15/8/2004).

Πίν.387, Benjamin Eugène Fichel, *Η παρτίδα*, 1882, Λάδι σε ξύλο, 38,8x23,9 εκ., Χρονολογημένος και ενυπόγραφος.

Holländer 2005, 269, εικ.266.

Πίν.388, Benjamin Eugène Fichel, *Η παρτίδα του σκακιού*, 1887.

Rehs, Galleries, Inc.,
<http://www.rehsgalleries.com/biography.html?key=278>,
(Πρόσβαση: 15/8/2004).

Πίν.389, A. J. Franke, *Δυο παίκτες σκακιού*, χ.χ., Λάδι σε ξύλο, 26x20 εκ., Ενυπόγραφος.

Δημοτική Πινακοθήκη Χίου.

Παραχώρηση από τη Δημοτική Πινακοθήκη Χίου για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.390, G. Böttger, *Ο αυτοκράτορας Φίλιππος δολοφονείται από τον Otto von Wittelsbach το έτος 1208*, 1818, Γκραβούρα, 22x19 εκ. Βασισμένη σε ένα έργο του Junge.

Holländer 2005, 264, εικ.261.

Πίν.391, Ανώνυμος, *Ιβάν ο Τρομερός* (Λεπτομέρεια), Μετά το 1887. Βασισμένος στο έργο *Ο θάνατος του Ιβάν του Τρομερού* του Konstantin Makowsky (1887). Κάτω εικ.: Λεπτομέρεια σκακιάρας με φιγούρες ανθρώπινες και ζώα.

Williams 2000, 81, εικ. πάνω.

Πίν.392, Ρ.(;) Gnedich, *Ο θάνατος του Ιβάν του Τρομερο*, χ.χ.
Wilson 1981, 13.

Πίν.393, Wiatcheslav Grigoriévitch Schwarz, *Τσάρος παίζει σκάκι*, 1865.
Art et Curiosités Échiquiennes, Tableaux ayant pour sujet les échecs,
http://www.jmrw.com/Chess/Tableau_echecs/index.htm,
(Πρόσβαση: 9/6/2004).

Πίν.394,
Πάνω εικ.: Moritz Daniel Oppenheim, *Χωρίς τίτλο*, 1856. Απεικονίζονται οι
Μόζες Μέντελσον (καθισμένος αριστερά), Γκότχολντ Εφρέμ Λέσινγκ και
Γιόχαν Κάσπαρ Λάβατερ (όρθιος).
ChessBase, Chessbase News,
<http://www.chessbase.com/newsdetail.asp?newsid=2431>,
(Πρόσβαση: 4/4/2006).

Κάτω εικ.: Dalhoff David Neal, Απεικονίζεται ο Σουλτάνος Σαλαντίν και η
αδελφή του Σιτάχ μπροστά στη σκακιέρα, 1892. Από το μυθιστόρημα του
Λέσινγκ *Nathan der Weise*.
About.com:Chess,
<http://chess.about.com/od/artliterature/ig/Chess-in-the-Artists-Eye/aa06l23s.htm>,
(Πρόσβαση: 2/8/2004).

Πίν.395, Ανώνυμος, *Οι σκακιστές ή Ο Σατανάς παίζει με τον άνθρωπο για την
ψυχή του*, 1831. Μέγεθος τεύχους: 34x26,5 εκ. Βασισμένος στο έργο του
Moritz Retzsch.
Holländer, 254, εικ.262.

Πίν.396, Ανώνυμος, *Οι σκακιστές ή Ο Σατανάς παίζει με τον άνθρωπο για την
ψυχή του*, α' μισό 19^{ου} αι. Βασισμένος στο έργο του Moritz Retzsch.
Gizycki 1972, 355.

Πίν.397, Ανώνυμος, *Οι σκακιστές ή Ο Σατανάς παίζει με τον άνθρωπο για την
ψυχή του*, μέσα του 19^{ου} αι., Λάδι σε χαλκό, 64,5x38,5 εκ. Βασισμένος στο
έργο του Moritz Retzsch.
Holländer, 255, εικ.263.

Πίν.398, Ανώνυμος, *Οι σκακιστές ή Ο Σατανάς παίζει με τον άνθρωπο για την
ψυχή του*, περ.1900. Βασισμένος στο έργο του Moritz Retzsch.
Finkenzeller, Ziehr και Bühner 1989, 43.

Πίν.399, Ανώνυμος, *Σκακιστής*, τέλη του 19^{ου}-αρχές του 20^{ού} αι.
Chessville, Images of Caissa, Images from The Collection of Riccardo
Andreis,
<http://chessville.com/images/ImagesOfCaissa/index.htm>,
(Πρόσβαση: 2/5/2003).

Πίν.400, Stephen Taylor, *Ανώνυμοι άνδρες*, χ.χ., 74,5x59,7 εκ.
Λονδίνο, *National Portrait Gallery*.
Παραχώρηση από τη National Portrait Gallery του Λονδίνου για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.401, Antti Yrjö Favén, *Σκακιστές*, 1903, 200x500 εκ.
Winter Edward, Chess Notes Archives [10],
<http://www.chesshistory.com/winter/winter10.html>,
(Πρόσβαση: 8/8/2005).

Πίν.402, Roysner, *Το Σκακιστικό Τουρνουά*, 20^{ος} αι., Πένα και μελάνι με μολύβι βρεγμένο, 23,5x37 εκ., Υπογραφή: Roysner (με μπλε στυλό).
Λονδίνο, *National Portrait Gallery*.
Παραχώρηση από τη National Portrait Gallery του Λονδίνου για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.403, Henry Edridge, *Οι σκακιστές*, 1810, Παστέλ.
Williams 2000, 47.

Πίν.404, Austin A., *Χωρίς τίτλο*, χ.χ.
Keats 1985, 81.

Πίν.405, Ανώνυμος, *Δύο κύριοι παίζουν Σκάκι*, τέλη του 19^{ου} αι. Λάδι σε καμβά, 115x96 εκ. με την κορνίζα.
Holländer 2005, 268, εικ.277.

Πίν.406, Ανώνυμος, *Σκακιστές*, 19^{ος} αι., Ακουαρέλα, 58x71 εκ.
Holländer 2005, 272.

Πίν.407, Charles Meer Webb, *Ο αγώνας σκακιού*, χ.χ.
Μπρόντουέι, Haynes Fine Art, Brindery Galleries.
Παραχώρηση από τη Bridgeman Art Library του Λονδίνου για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.408, Ανώνυμος, *Οι σκακιστές*, 1875, Ξυλογραφία, 22,5x28,3 εκ.
Βασισμένη σ'έναν πίνακα του L. M.
Chess In Art, <http://chess.kearman.com/html/art.htm>, (Πρόσβαση: 6/9/2004).

Πίν.409, David Joseph Bles, *Σκακιστές*, χ.χ., Λάδι σε ξύλο, 30x22 εκ.
Schachverein Görlitz 1990 e.V., Schach in der Kunst,
<http://www.schachverein-goerlitz.de/Foren/Gallery/galerie.htm>,
(Πρόσβαση: 2/7/2004).

Πίν.410, Ανώνυμος, *Χωρίς τίτλο*, 1830, Ακουαρέλα. Απεικονίζεται ο Adam Mickiewicz να παίζει σκάκι με τον πρίγκηπα Golitzyn.
Gizycki 1972, 255, εικ. κάτω.

Πίν.411, Richard George Mathews, *Σαχ, Δύο άνδρες παίζουν σκάκι, χ.χ. Λονδίνο, Bartley Drey Gallery.*
Παραχώρηση από τη Bridgeman Art Library του Λονδίνου για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.412, Rudolf Köselitz, Αρχές 20^{ου} αι., Ευπτόγραφος.
Top Chess, Herren beim Schach / Gentlemen playing chess (Seite 2/3-Page 2/3),
<http://www.evrado.com/chess/katalog/herren03.htm>,
(Πρόσβαση: 10/8/2004).

Πίν.413,
Πάνω εικ.: Ανώνυμος, *Σκακιστές, χ.χ.*
Αγγλικό ταχυδρομικό δελτάριο με ημερομηνία ταχυδρόμησης 19/7/1907.
Castagnetti Stefano, Scacchi e Collezionismo, Gli Scacchi Nelle Cartoline D' Epoca, Piano della collezione,
http://digilander.libero.it/skak61/collezione/giocatori/giocatori_008.htm,
(Πρόσβαση: 4/5/2004).
Κάτω εικ.: Alesandro Guardassoni, *Αυτοπροσωπογραφία, χ.χ.*
Art et Curiosités Échiquiennes, Tableaux ayant pour sujet les échecs,
http://www.jmrw.com/Chess/Tableau_echecs/index.htm,
(Πρόσβαση: 9/6/2004).

Πίν.414, Nils Gustav Wentzel, *Σκακιστές, 1886, Λάδι σε καμβά, 100,5x80,5 εκ., Χρονολογημένος και ευπτόγραφος.*
Όσλο, National Gallery.
Παραχώρηση από τη National Gallery του Όσλο για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.415,
Πάνω εικ.: Honoré Daumier, *Οι σκακιστές, περ.1863-67, Λάδι σε ξύλο, 24x32 εκ., Ευπτόγραφος.*
Παρίσι, Musée du Petit Palais.
Οι Μεγάλοι Ζωγράφοι, Από τον 19^ο αιώνα στον 20^ό, Αθήνα, 1977, 60.
Κάτω εικ.: Louis Robert Carrier Belleuse, *Σκακιστές, χ.χ.*
Art et Curiosités Échiquiennes, Tableaux ayant pour sujet les échecs,
http://www.jmrw.com/Chess/Tableau_echecs/pages/078.htm,
(Πρόσβαση: 9/6/2004).

Πίν.416, Honoré Daumier, *Οι παίκτες της ντάμας, περ.1865-70, Λάδι σε ξύλο, 26,5x34 εκ., Ευπτόγραφος.*
Ουίντετουρ, Collection Oskar Reinhart, "Am Römerholz".
Παραχώρηση της Collection Oskar Reinhart, "Am Römerholz" για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.417, Honoré Daumier, *Ευρωπαϊκή κατάσταση αρ. 184 από τη σειρά «Επικαιρότητα»* 1868, Λιθογραφία σε χαρτί εφημερίδας, Le Charivari, 18 Αυγούστου 1868, 24,7x22,6 εκ., φύλλο 29,5x24,4 εκ.

H.Π.A., *Fine Arts Museums of San Francisco, Achenbach Foundation for Graphic Arts.*

Fine Arts Museums of San Francisco,

[http://search.famsf.org:8080/view.shtml?keywords=simulated&artist=&country=&period=&sort=&start=1&position=8&record=43862,](http://search.famsf.org:8080/view.shtml?keywords=simulated&artist=&country=&period=&sort=&start=1&position=8&record=43862)

(Πρόσβαση: 15/7/2005).

Πίν.418, Thomas Cowperthwait Eakins, *Σκακιστές*, 1876, 29,8x42,5 εκ.

Νέα Υόρκη, The Metropolitan Museum of Art.

Saidy και Lessing 1974, 122-123.

Πίν.419, Richard Creifelds, *Οι βετεράνοι*, 1886, Ελαιογραφία.

Saidy και Lessing, 107.

Πίν.420,

Πάνω εικ.: Jehudo Epstein, *Η παρτίδα σκακιού*, 1892, Λάδι σε καμβά, 53,5x56,5, Ενυπόγραφος.

Artnet,

http://www.artnet.com/Artists/LotDetailPage.asp?lot_id=214DE724C4929E91

(Πρόσβαση: 8/3/2004).

Κάτω εικ.: Hildur Nilsen Prahl, *Σαχ-Ματ σε 3 κινήσεις*, 1885, Χρονολογημένος και ενυπόγραφος.

Scacchi e Collezionismo, Scacchi e Arte,

[http://digilander.libero.it/skak61/arte/arte_p.htm,](http://digilander.libero.it/skak61/arte/arte_p.htm)

(Πρόσβαση: 4/5/2004).

Πίν.421, A. Schröder, *Σε δύσκολη θέση ή Οι σκακιστές ή Η παρτίδα σκακιού*, 19^{ος} αι., Ενυπόγραφος.

Keats 1985, 17.

Πίν.422, William Daniels, *Οι σκακιστές, χ.χ.*, Ελαιογραφία, 61x80,6 εκ.

Λίβερπουλ, Walker Art Gallery.

Ken Baldry & Avis Saltsman, Art & Science est. 1988, William Daniels the Rembrandt of Liverpool,

[http://www.art-science.com/WDaniels/sources.html,](http://www.art-science.com/WDaniels/sources.html)

(Πρόσβαση: 28/2/2004).

Πίν.423, Frederick Daniel Hardy, *Σαχ και Ματ*, 1872.

Scacchi e Collezionismo, Scacchi e Arte,

[http://digilander.libero.it/skak61/arte/arte_h.htm,](http://digilander.libero.it/skak61/arte/arte_h.htm)

(Πρόσβαση: 4/5/2004).

Πίν.424, P. Vasilyev, *Χωρίς τίτλο*, 1957. Απεικονίζεται ο Λένιν να παίζει σκάκι με τον Μαξίμ Γκόρκι και η Ναντέζντα Κρούπσκαγια να παρακολουθεί.

Gizycki 1972, 222.

Πίν.425, Louis Charles Moeller,
Πάνω εικ.: *Το κρίσιμο σημείο της παρτίδας*, περ.1903, Ενυπόγραφος.
Σιάτλ, Ουάσινγκτον, Frye Art Museum.
Παραχώρηση από το Frye Art Museum της Ουάσινγκτον για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Κάτω εικ.: *Φίλοι*, χ.χ.

Art et Curiosités Échiquiennes, Tableaux ayant pour sujet les échecs,
http://www.jmrw.com/Chess/Tableau_echecs/pages_068.htm,
(Πρόσβαση: 9/6/2004).

Πίν.426,

Πάνω εικ.: Louis Charles Moeller, *Φιλαράκια*(;), χ.χ.

Arte figurativa a tema scacchistico.

<http://xoomer.alice.it/cserica/scacchi/storiscacchi/vari/arte.htm>,

(Πρόσβαση: 15/3/2004).

Κάτω εικ.: Nicolai Cikovsky, *Σκάκι*, 19^{ος}-20^{ός} αι., Λιθογραφία, 27,6X36,1 εκ.,
διαστάσεις φύλλου: 33X45,7 εκ..

Η.Π.Α., Fine Arts Museums of San Francisco, Achenbach Foundation for Graphic Arts.

Fine Arts Museums of San Francisco,

<http://search.famsf.org:8080/view.shtml?keywords=32407&=list&=1&=&=And>,

(Πρόσβαση: 14/3/2003).

Πίν.427, Ανώνυμος, *Χωρίς τίτλο*, μετά το 1880. Βασισμένος στον πίνακα *Παρτίδα σκακιού* (1880) του Eduard Schulz-Briesen.

Schachverein Görlitz 1990 e.V., Schach in der Kunst,

<http://www.schachverein-goerlitz.de/Foren/Gallery/galerie.htm>,

(Πρόσβαση: 2/7/2004).

Πίν.428, Evgeniy Iosipovich Bukovetsky, *Αγώνας σκακιού*, χ.χ., Λάδι σε καμβά.

Ουκρανία, Odessa Fine Arts Museum.

Παραχώρηση από τη Bridgeman Art Library του Λονδίνου για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.429, H. Bielski, *Παρτίδα σκακιού*, 19^{ος} αι.

Gizycki 1972, 295, εικ. κάτω.

Πίν.430, Moritz Daniel Oppenheim, *Παρτίδα σκακιού*, 1880.

Κυκλοφόρησε σε μια σειρά 3 γραμματοσήμων στις 17/6/1975 ενόψει της εβραϊκής γιορτής Hanukka.

Εβραϊκό γραμματόσημο. Από τη συλλογή του φιλοτελιστή Αντώνη Διαμαντίδη.

Πίν.431, José Jimenès Aranda.

Πάνω εικ.: Ένα απόγευμα στη Σεβίλη, χ.χ.
Scacchi e Collezionismo, Scacchi e Arte,
http://digilander.libero.it/skak61/arte/arte_a.htm,
(Πρόσβαση: 4/5/2004).

Κάτω εικ.: Η σκακιστική γιορτή, 1899.

About.com:Chess,
<http://chess.about.com/od/artliterature/ig/Chess-in-the-Artists-Eye/aa06123a.htm>,
(Πρόσβαση: 2/8/2004).

Πίν.432, Emile-Georges Weiss, Η παρτίδα του σκακιού, 1897, Λάδι σε πάνελ, 53x44,5 εκ., Χρονολογημένος και ενυπόγραφος.

Δημόσια συλλογή.

ARC, Art Renewal Center,
<http://www.artrenewal.com/asp/database/image.asp?id=29919>,
(Πρόσβαση: 9/5/2003).

Πίν.433, Johann Hamza, Οι σκακιστές, 1879, Λάδι σε καμβά, 56x69 εκ., Ενυπόγραφος.

Ιδιωτική συλλογή.

Schachverein Görlitz 1990 e.V., Schach in der Kunst,
<http://www.schachverein-goerlitz.de/Foren/Gallery/galerie.htm>,
(Πρόσβαση: 2/7/2004).

Πίν.434, Lady Matheson, Δύο νεαρές παίζουν σκάκι: Η Adelaida και Elisa Denys, 19^{ος} αι., Φωτογραφία.

Paris, Musée d'Orsay.

Παραχώρηση της Agence photo de la Réunion des musées nationaux RMN του Παρισιού για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.435, Judd Frederick Waugh, Σκακίστριες, 1891, Λάδι σε καμβά, 51x61 εκ.

Ιδιωτική συλλογή.

Schachverein Görlitz 1990 e.V., Schach in der Kunst,
<http://www.schachverein-goerlitz.de/Foren/Gallery/galerie.htm>,
(Πρόσβαση: 2/7/2004).

Πίν.436,

Πάνω εικ.: Emile Vloors, Η παρτίδα σκακιού, Πρώτο τέταρτο 20^{ού} αι., Ζωγραφική σε καμβά, 87,5x132 εκ., Ενυπόγραφος.

Αντβέρπεν, Koninklijk Museum Voor Schone Kunsten Antwerpen.

Παραχώρηση από το Koninklijk Museum Voor Schone Kunsten Antwerpen για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Κάτω εικ.: Walter McEwen, Χωρίς τίτλο, 1900.

[Arte figurativa a tema scacchistico](http://artefigurativa.atema.scacchistico),
<http://xoomer.alice.it/cserica/scacchi/storiascacchi/vari/arte.htm>,
(Πρόσβαση: 15/3/2004).

Πίν.437, Henry Siddons Mowbray, *Παρτίδα σκακιού*, χ.χ.
Art et Curiosités Échiquéennes, Tableaux ayant pour sujet les échecs
http://www.jmrw.com/Chess/Tableau_echecs/pages/096.htm,
(Πρόσβαση: 9/6/2004).

Πίν.438,
Πάνω εικ.: Paul René-Georges Herman, *Οι σκακίστριες*, τέλη του 19^{ου}-αρχές
του 20^{ου} αι., Ξυλογραφία.
*H.P.A., Fine Arts Museums of San Francisco, Achenbach Foundation for
Graphic Arts.*
Fine Arts Museums of San Francisco,
<http://search.famsf.org:8080/view.shtml?record=54410&=list&=1&=&=And>,
(Πρόσβαση: 14/3/2003).

Κάτω εικ.: H. von Fink, *Σκάκι*, περ.1900, Ενυπόγραφος.
Top Chess, Damen beim Schach / Ladies playing chess,
<http://www.evrado.com/chess/katalog/damen.htm>,
(Πρόσβαση: 2/3/2005).

Πίν.439, Arturo Ricci, *Η παρτίδα του σκακιού*, χ.χ.
Christie's.
Παραχώρηση από τη Bridgeman Art Library του Λονδίνου για τη
συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.440, Jacques Clément Wagrez, *Σκακιστές*, χ.χ.
Schachverein Görlitz 1990 e.V., Schach in der Kunst,
<http://www.schachverein-goerlitz.de/Foren/Gallery/galerie.htm>,
(Πρόσβαση: 2/7/2004).

Πίν.441, Henry Caro-Delvaille, *Η γυναίκα μου και οι αδελφές της*, 1904,
168x210 εκ.
Matanovic, Chess is chess, Chess Gallery, Chess Informator, 2000 (cd).

Πίν.442, Ανώνυμος, *Το καλοκαίρι*, 1914.
Top Chess, Damen beim Schach / Ladies playing chess,
<http://www.evrado.com/chess/katalog/damen.htm>,
(Πρόσβαση: 2/3/2005).

Πίν.443, August Hermann Knoor, *Ευγενής που παίζει σκάκι*, χ.χ.
Scacchi e Collezionismo, Scacchi e Arte,
http://digilander.libero.it/skak61/arte/arte_k.htm,
(Πρόσβαση: 4/5/2004).

Πίν.444, Ανώνυμος. *Κριτική εκ των υστέρων*, περ.1870, Λιθογραφία
χρωματισμένη με το χέρι, 22x29 εκ. Βασισμένη σε ένα έργο του M. Duboy.
Holländer 2005, 275.

Πίν.445, Ανώνυμος, *Απεικονίζεται ο Ντμίτρι Μεντελέγεφ*, τέλη του 19^{ου}-αρχές
του 20^{ου} αι., Σχέδιο.
Gizycki 1972, 221.

Πίν.446, Ανώνυμος, Ένα δύσκολο φινάλε, μέσα του 19^{ου} αι., Γαλλική γκραβούρα. Βασισμένη σε ένα σχέδιο του Paul Gavarni.
Gizycki 1972, 314.

Πίν.447, Henry van Muyden, Ο σκακιστής, χ.χ., Κάρβουνο, σκιάσεις σε γκρι-φαιό χαρτί, 45,3x58 εκ., Ευυπόγραφος.
Γενεύη, Ville Genève, Musée d'art et d'histoire.
Παραχώρηση από τα Musées d'art et d'histoire της Ville de Genève για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.448, Alexander Christie, Το σκακιστικό πρόβλημα, 1923.
Λονδίνο Bonhams.
Παραχώρηση από τη Bridgeman Art Library του Λονδίνου για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.449, Damuta Rewkiewicz, Το σκακιστικό πρόβλημα, 1940, Σχέδιο με πένα.
Gizycki 1972, 299, εικ. δεξιά.

Πίν.450,
Πάνω εικ.: Thompson Richard Earl, Αυτοσυγκέντρωση, χ.χ.
Arte figurativa a tema scacchistico,
<http://xoomer.alice.it/cserica/scacchi/storiascacchi/vari/arte.htm>,
(Πρόσβαση: 15/3/2004).
Κάτω εικ.: Ανώνυμος, Το πρόβλημα και η λύση, χ.χ.
Αμερικανικό ταχυδρομικό δελτάριο.
Castagnetti Stefano, Scacchi e Collezionismo, Gli Scacchi Nelle Cartoline D' Epoca, Piano della collezione,
http://digilander.libero.it/skak61/collezione/giocatori/giocatori_010.htm,
(Πρόσβαση: 4/5/2004).

Πίν.451, Ανώνυμος, Ναύτης, 1950.
Sammlung Alessandro Bettazzi.
Top Chess, Herren beim Schach / Gentlemen playing chess (Seite 3/3-Page 3/3),
<http://www.evrado.com/chess/katalog/herren03.htm>,
(Πρόσβαση: 10/8/2004).

Πίν.452, Muriel Boulton, Το σκακιστικό πρόβλημα, 1906, Λάδι σε καμβά, 80,5x65 εκ., Χρονολογημένος και ευυπόγραφος.
Καναδάς, National Gallery of Canada.
Παραχώρηση από τη National Gallery of Canada για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.453, Bezhan Shvelidze, Σε πίεση χρόνου ή Προβληματισμένος στο τέμπο, 1964, 145x120 εκ.
Schachverein Görlitz 1990 e.V., Schach in der Kunst,
<http://www.schachverein-goerlitz.de/Foren/Gallery/galerie6.htm>,
(Πρόσβαση: 2/7/2004).

Πίν.454, Willi Neubert, *Σκακιστής*, 1964.
Ταχυδρομικό δελτάριο της συλλογής του φιλοτελιστή Αντώνη Διαμαντίδη.

Πίν.455, Kurt Schwitters, *Πορτραίτο του Dr. George Ainslie Johnston*, χ.χ.
Scacchi e Collezionismo, Scacchi e Arte,
http://digilander.libero.it/skak61/arte/arte_s.htm,
(Πρόσβαση: 4/5/2004).

Πίν.456, Corneliu Baba, *Σκακιστής*, Λάδι σε καμβά, 100x93 εκ.
Από ταχυδρομικό δελτάριο της συλλογής του φιλοτελιστή Νίκου Μπεργιόπουλου.

Πίν.457, Paivio Ruyttiala, *Αυτοπροσωπογραφία*, 1962, Λάδι σε χαρτόνι,
67x48,5 εκ., Χρονολογημένος και ενυπόγραφος.
Mänttä-Gösta Serlachius Museum of Fine Arts, Finland.
Παραχώρηση από το Gösta Serlachius Museum of Fine Arts της Mänttä για
τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.458, Andreas Paul Weber, *Ο Πύργος-Ελέφαντας*, χ.χ. Σχέδιο, 50x40 εκ.
Holländer 2005, 336.

Πίν.459,
Πάνω εικ.: Δύο άρματα των σκακιστικών σετ από το Δελχί, τέλη του 18^{ου}-
αρχές του 19^{ου} αι. Ανήκουν σε σκακιστικά σετ κατασκευασμένα κατά το
πρότυπο των μισθοφόρων της John Company.
Saidy και Lessing 1974, 53.
Κάτω εικ.: Μεγάλος ελεφαντοστέινος Βασιλιάς από το Ρατζαστάν.
Saidy και Lessing 1974, 50.

Πίν.460, Ανώνυμος. Εξώφυλλο του “The International Chess Magazine”
(Αμερικάνικο Σκακιστικό Περιοδικό/Ιούνιος 1890).
Wilson 1981, 36, εικ. δεξιά.

Πίν.461, Ενυπόγραφος (δε διακρίνεται το όνομα). Εξώφυλλο του “American
Chess Magazine”, Φεβρουάριος 1898.
Wilson 1981, 36, εικ. αριστερά.

Πίν.462, Ανώνυμος, Απεικονίζεται η Caissa (η μούσα του σκακιού).
Γερμανικό ταχυδρομικό δελτάριο τυπωμένο στη Νυρεμβέργη, 1912.
Postcards, Gli Scacchi Nelle Cartoline D’Epoca, 6-Scacchi e Pubblicita’,
http://digilander.libero.it/skak61/collezione/chess_postcards_collection.htm,
(Πρόσβαση: 4/5/2004).

Πίν.463, Marina Fratta, *Caissa* (η μούσα του σκακιού), χ.χ.
Scacchi e Collezionismo, Scacchi e Arte,
http://digilander.libero.it/skak61/arte/arte_f.htm,
(Πρόσβαση: 4/5/2004).

Πίν.464, Marina Fratta, *Μπούστο για ένα πορτραίτο*, χ.χ.
Scacchi e Collezionismo, Scacchi e Arte,
http://digilander.libero.it/skak61/arte/arte_f.htm,
(Πρόσβαση: 4/5/2004).

Πίν.465, William Quiller Orchardson, *Η κυρία Charles Moxon*, περ.1875.
Scacchi e Collezionismo, Scacchi e Arte,
http://digilander.libero.it/skak61/arte/arte_o.htm,
(Πρόσβαση: 4/5/2004).

Πίν.466, Herbert Ashwin Budd, *Η σκακιέρα*, περ.1929, Ενυπόγραφος.
Stroke-on-Trent, The Potteries Museum and Art Gallery.
Παραχώρηση από τη Bridgeman Art Library του Λονδίνου για τη
συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.467, Ανώνυμος, *Γυναίκα δίπλα στη σκακιέρα*, 1912.
Top Chess, Damen beim Schach / Ladies playing chess,
<http://www.evrado.com/chess/katalog/damen.htm>,
(Πρόσβαση: 2/3/2005).

Πίν.468, Jos. E. Horwarter, *Σκακιστικό πρόβλημα*, 1916.
Top Chess, Damen beim Schach / Ladies playing chess,
<http://www.evrado.com/chess/katalog/damen.htm>,
(Πρόσβαση: 2/3/2005).

Πίν.469, Charles Bargue, *Οι σκακιστές ή Playing Chess on the Terrace*, 1882,
Λάδι σε πάνελ.
Steiner, Raymond J., Art Times, Charles Bargue: The Art of Drawing at The
Dalesh Museum of Art,
<http://www.arttimesjournal.com/art/reviews/janreview3.htm>,
(Πρόσβαση: 2/3/2005).

Πίν.470, Ανώνυμος, *Open air games*, περ.1860, Έγχρωμο χαρακτηριστικό
Γερμανικής Σχολής.
Ιδιωτική συλλογή.
Παραχώρηση από τη Bridgeman Art Library του Λονδίνου για τη
συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.471, Ανώνυμος, *Παρτίδα σκακιού*, χ.χ.
Κυκλοφόρησε σε πορτογαλικό ταχυδρομικό δελτάριο.
Από τη συλλογή του φιλοτελιστή Αντώνη Διαμαντίδη.

Πίν.472, Ron Blumberg, *Παρτίδα σκακιού στο πάρκο*, 1958.
Scacchi e Collezionismo, Scacchi e Arte,
http://digilander.libero.it/skak61/arte/arte_b.htm,
(Πρόσβαση: 4/5/2004).

Πίν.473, Louis Wolchonok, *Σκάκι στο πάρκο*, περ.1930, Ζωγραφική σε χαρτί βελέν.

Scacchi e Collezionismo, Scacchi e Arte,
http://digilander.libero.it/skak61/arte/arte_w.htm,
(Πρόσβαση: 4/5/2004).

Πίν.474, Louis Wolchonok, *Χωρίς τίτλο*, χ.χ.

Scacchi e Collezionismo, Scacchi e Arte,
http://digilander.libero.it/skak61/arte/arte_w.htm,
(Πρόσβαση: 4/5/2004).

Πίν.475,

Πάνω εικ.: Ανώνυμος, *Σκακιστές στην Αγία Πετρούπολη*, 1928.

Κάτω εικ.: Ανώνυμος, *Τουρίστες παίζουν σκάκι*, 1924.

Top Chess, Herren beim Schach / Gentlemen playing chess (Seite 3/3-Page 3/3),

<http://www.evrado.com/chess/katalog/herren03.htm>,
(Πρόσβαση: 10/8/2004).

Πίν.476, Hoerrner, *Σκακιστές*, 1968, Ενυπόγραφος.

Hong Kong Museum of Art,

<http://203.85.114.23/hkma/web2.nsf/54249e39271472d0c82564dc00356ee7/>,
(Πρόσβαση: 4/5/2002).

Πίν.477, Raffaello Sorbi, *Ταβέρνα στο Fiesole*, 1889, Χρονολογημένος και ενυπόγραφος.

Scacchi e Collezionismo, Scacchi e Arte,
http://digilander.libero.it/skak61/arte/arte_s.htm,
(Πρόσβαση: 4/5/2004).

Πίν.478, Raffaello Sorbi, *Ταβέρνα στην ύπαιθρο*, 1892.

Scacchi e Collezionismo, Scacchi e Arte,
http://digilander.libero.it/skak61/arte/arte_s.htm,
(Πρόσβαση: 4/5/2004).

Πίν.479, Richard Dadd, *Το πρόβλημα του παιδιού*, 1857, Ακουαρέλα και σχέδιο σε χαρτί, 171x254 εκ.

Λονδίνο, Tate Britain.

Παραχώρηση από τη Tate Britain του Λονδίνου για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.480, Grigorij I. Zeitlin, *Παίζοντας σκάκι*, 1949, Ενυπόγραφος.

Scacchi e Collezionismo, Scacchi e Arte,
http://digilander.libero.it/skak61/arte/arte_c.htm,
(Πρόσβαση: 4/5/2004).

Πίν.481, Roman Bilinski, *Ο Έκτορας και το σκάκι*, 1967, Χρονολογημένος και ενυπόγραφος.

Scacchi e Collezionismo, Scacchi e Arte,
http://digilander.libero.it/skak61/arte/arte_b.htm,
(Πρόσβαση: 4/5/2004).

Πίν.482, Alice Gure, *Δύο Γυναίκες παίζουν Σκάκι*, 1851, Λάδι σε καμβά, Λονδίνο, 18x25 εκ. (σχήματος οβάλ).

Ιδιωτική συλλογή.

Holländer 2005, 257, εικ.276.

Πίν.483, Mary Sarge Florence, *Παιδιά δίπλα στο σκάκι*, περ.1903, Τέμπερα σε ξύλο, 90,2x40 εκ.

Λονδίνο, Tate Britain.

Παραχώρηση από τη Tate Britain του Λονδίνου για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.484,

Πάνω εικ.: Thomas P. Anschutz, *Χωρίς τίτλο*, 1895.

Arte figurativa a tema scacchistico.

<http://xoomer.alice.it/cserica/scacchi/storiascacchi/vari/arte.htm>,

(Πρόσβαση: 15/3/2004).

Κάτω εικ.: Henry Varnum Poor, *Η παρτίδα σκακιού*, 1939, 91,4x76,2 εκ., Ενυπόγραφος.

Scacchi e Collezionismo, Scacchi e Arte,

http://digilander.libero.it/skak61/arte/arte_c.htm,

(Πρόσβαση: 4/5/2004).

Πίν.485, Zygmunt Kowalewski, *Νεαροί σκακιστές*, 1954.

Gizycki 1972, 299, εικ. αριστερά.

Πίν.486, Vladimir Krikhartzsky, *Χωρίς τίτλο*, χ.χ.

Chess Arts,

http://www.clubscacchigallarate.it/PopWinArt/Summary_Table.htm,

(Πρόσβαση: 8/1/2005).

Πίν.487,

Πάνω εικ.: Sir John Lavery, *Οι σκακίστριες*, 1929, Λάδι σε καμβά, 124,5x191,8 εκ.

Λονδίνο, Tate Britain.

Παραχώρηση από τη Tate Britain του Λονδίνου για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Κάτω εικ.: Σχεδιάγραμμα θέσης πάνω εικ.

Πίν.488,
Πάνω εικ.: Carl Probst, *Αγώνας σκακιού*, 1902.
Art et Curiosités Échiquiennes, Tableaux ayant pour sujet les échecs,
http://www.jmrw.com/Chess/Tableau_echecs/pages,097.htm,
(Πρόσβαση: 9/6/2004).
Κάτω εικ.: Allan Douglass Mainds, *Μάθημα σκακιού*, 1931.
Scacchi e Collezionismo, Scacchi e Arte,
http://digilander.libero.it/skak61/arte/arte_c.htm,
(Πρόσβαση: 4/5/2004).

Πίν.489, *Μάθημα στη Ρωσία*, 1952.
Συλλογή Alessandro Bettazzi.
Top Chess, Herren beim Schach / Gentlemen playing chess (Seite 3/3-Page 3/3),
<http://www.evrado.com/chess/katalog/herren03.htm>,
(Πρόσβαση: 10/8/2004).

Πίν.490, Mai-Thu, *Η παρτίδα του σκακιού*, χ.χ.
Mai-Thu, <http://www.artbiographie.com/maithu.htm#>,
(Πρόσβαση:2/2/2006).

Πίν.491, Ανώνυμος, Ιαπωνικό βάζο από πορσελάνη με καπάκι, μέσα του 19^{ου} αι. Απεικονίζονται κινέζοι μαθητές να παίζουν go από την περίοδο Edo (1615-1868).
Σαιντ Λούις, Forest Park, The Saint Louis Art Museum.
Παραχώρηση από το Saint Louis Art Museum για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.492, Eugène Sordet, Μικρή αφίσα, 1915 για την 32^η Επέτειο από την ίδρυση του *Κύκλου των Καλλιτεχνών*, Ακουαρέλα, λάδι, επιχρύσωση, πενάκι και μαύρο μελάνι σε χαρτί έντονου κρεμ χρώματος, 58,4x42,2 εκ. Υπογραφή: Auteur inconnu.
Γενεύη, Ville de Genève, Musée d'art et d'histoire.
Παραχώρηση από τα Musées d'art et d'histoire της Ville de Genève για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.493, Eugène Sordet, Μικρή αφίσα (και λεπτομέρεια) του 50^{ου} δείπνου για την Πεντηκονταετία από την ίδρυση του *Κύκλου των Καλλιτεχνών*, την 3^η Δεκεμβρίου 1901. Μαύρο μολύβι, πινέλο, γκουάς, λάδι, αργυρό επίχρισμα, επιχρύσωση, μαύρο και καφέ μελάνι σε χαρτόνι ελαφριού κρεμ χρώματος, 45,3x58 εκ.
Γενεύη, Ville de Genève, Musée d'art et d'histoire.
Παραχώρηση από τα Musées d'art et d'histoire της Ville de Genève για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.494, Eugène Sordet, Μικρή αφίσα (και λεπτομέρεια), 1904 του δείπνου για την 53^η Επέτειο του *Κύκλου των Καλλιτεχνών*, Πινέλο, γκουάς, λάδι και επιχρύσωση σε χαρτόνι ανοικτού μπεζ χρώματος, 47,8x61,4 εκ.
Γενεύη, Ville de Genève, Musée d'art et d'histoire.
Παραχώρηση από τα Musées d'art et d'histoire της Ville de Genève για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.495, Ανώνυμος, Σχέδιο υφάσματος Γαλλικής σχολής, Δεκαετία 1930, Γκουάς σε χαρτί.

Νέα Υόρκη, The Design Library.

The Bridgeman Art Library,

<http://www.bridgeman.co.uk/public/display12.jhtml?r=600507&page=5>,

(Πρόσβαση: 23/4/2002).

Πίν.496, Jean-Léon Gérôme, *Αρναούτηδες που παίζουν σκάκι*, 1859.

Λονδίνο, *Wallace Collection*.

Ackerman M. Gerald, Jean-Léon Gérôme, *Les Orientalistes Vol.4*, Paris, 2000, 42.

Πίν.497, Jean-Léon Gérôme, *Μια παρτίδα σκακιού*, 1870, Ζωγραφική σε καμβά, 65x54,5 εκ., Ενυπόγραφος.

La Nouvelle Orléans (Louisiane), *Isaac Dilgado Museum of Art*.

Ackerman M. Gerald, Jean-Léon Gérôme, *Les Orientalistes Vol.4*, Paris, 2000.

Πίν.498, Jean-Léon Gérôme, *Μια παρτίδα σκακιού*, περ.1870-73, Ζωγραφική σε καμβά, 33,5x25,5 εκ., Ενυπόγραφος.

Midletown (Connecticut), Wesleyan Univeristy, Davison Art Center.

Davison Art Center, European Paintings,

<http://www.wesleyan.edu/dac/doll/pntg/europain.html>,

(Πρόσβαση: 5/2/2003).

Πίν.499, Jean-Léon Gérôme, *Ανατολίτισσες χορεύτριες που παίζουν σκάκι*, 1870, Λάδι σε καμβά, 65,7x54,8 εκ., Ενυπόγραφος.

Λονδίνο. *Collection Najd. Mathal Gallery*.

Ackerman M. Gerald, Jean-Léon Gérôme, *Les Orientalistes Vol.4*, Paris, 2000, 91.

Πίν.500, Lawrence Alma-Tadema, *Αιγύπτιοι σκακιστές*, 1865, Λάδι σε ξύλο, 39,8x55,8 εκ.

Ιδιωτική συλλογή.

Barrow R. J., Lawrence Alma-Tadema, London, 2001, 26, εικ. πάνω.

Πίν.501, Lawrence Alma-Tadema, *Αιγύπτιοι σκακιστές* (προσχέδιο του ομώνυμου πίνακα), 1865, Μολύβι σε χαρτί, 25x35 εκ., Υπογραφή: LAT.

Άμστερνταμ, Rijksmuseum.

Barrow R. J., Lawrence Alma-Tadema, London, 2001, 26, εικ. κάτω.

Πίν.502, Frederick Arthur Bridgman, *Μια ενδιαφέρουσα παρτίδα*, 1881.

Art et Curiosités Échiquiennes, Tableaux ayant pour sujet les échecs

http://www.jmrw.com/Chess/Tableau_echecs/index.htm,

(Πρόσβαση: 9/6/2004).

Πίν.503, Ludwig Hans Fischer, *Το σεράι*, χ.χ.
Λονδίνο, *Christies' Images*.

Παραχώρηση από τη Bridgeman Art Library του Λονδίνου για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.504, Philippe Pavy, *Οι σκακιστές*, χ.χ.

Άμστερνταμ.

Sotheby's,

http://search.sothebys.com/browse/vieLot/lotDetail.jsp?lot_id=T6FX,

(Πρόσβαση: 2/5/2002).

Πίν.505,

Πάνω εικ.: Martinius Rørbye, *Ανατολίτες καθώς παίζουν σκάκι μπροστά σε ένα τουρκικό καφενείο-κουρείο*, 1845.

Art et Curiosités Échiquiennes, Tableaux ayant pour sujet les échecs

http://www.jmrw.com/Chess/Tableau_echecs/pages/020.htm,

(Πρόσβαση: 9/6/2004).

Κάτω εικ.: Stanislaw Chlebowski, *Σκακιστές*, χ.χ. Ενυπόγραφος.

Art et Curiosités Échiquiennes, Tableaux ayant pour sujet les échecs

http://www.jmrw.com/Chess/Tableau_echecs/pages/100.htm,

(Πρόσβαση: 1/4/2005).

Πίν.506, Ενυπόγραφος [Ο(c)lette(;)], *Νομάδες*, χ.χ.

περ. Europe Echecs, Ιανουάριος 1998, τεύχος αρ. 463, 74, εικ. πάνω αριστερά.

Πίν.507, Ανώνυμος, *Σκακιστές στον Νείλο*.

Ταχυδρομικό δελτάριο ταχυδρομημένο από το Κάιρο το 1914.

Castagnetti Stefano, Scacchi e Collezionismo, Gli Scacchi Nelle Cartoline D' Epoca, Piano della collezione,

http://digilander.libero.it/skak61/collezione/giocatori/giocatori_014.htm,

(Πρόσβαση: 4/5/2004).

Πίν.508,

Πάνω εικ.: Charles Gray, *Σκάκι στο παζάρι*, γ' τρίτο 19^{ου} αι.(;), 60x80 εκ.

Δουβλίνο, *National Gallery of Dublin*.

Holländer, 263, εικ.259.

Κάτω εικ.: Antal [Anton] Peczely, *Άραβες παίζουν σκάκι*, χ.χ. Ενυπόγραφος.

About.com:Chess,

[http://chess.about.com/od/artliterature/ig/Chess-in-the-Artists-](http://chess.about.com/od/artliterature/ig/Chess-in-the-Artists-Eye/aa06123t.htm)

[Eye/aa06123t.htm](http://chess.about.com/od/artliterature/ig/Chess-in-the-Artists-Eye/aa06123t.htm),

(Πρόσβαση: 2/8/2004).

Πίν.509, Jose Benlliure Gil, *Άραβες παίζουν μουσική σε εσωτερικό χώρο*, χ.χ.
Λονδίνο, *Christies' Images*.

Παραχώρηση από τη Bridgeman Art Library του Λονδίνου για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.510, Ludwig Deutsch, *Παρτίδα σκακιού*, Μετά το 1903, Λάδι σε καμβά, 58x41,6 εκ.

Ιδιωτική συλλογή.

Schachverein Görlitz 1990 e.V., Schach in der Kunst,

<http://www.schachverein-goerlitz.de/Foren/Gallery/galerie.htm>,

(Πρόσβαση: 2/7/2004).

Πίν.511, Ludwig Deutsch, *Ο καπνιστής*, 1903, Λάδι σε καμβά 58x41 εκ.

Ιδιωτική συλλογή.

Arc, Art Renewall Center,

<http://www.arc-store.com/deutl18320.html>,

(Πρόσβαση: 29/7/2004).

Πίν.512, T. (Tessa;) Rickards, *Καπνίζοντας ναργιλέ*, χ.χ. Ακουατίνα. 43^{ος} πίνακας από τη σειρά «Ανατολίτικα σχέδια» που κυκλοφόρησαν το 1806. Χρωματίστηκε από τον Charles Emilius Gold.

Ιδιωτική συλλογή.

Παραχώρηση από τη Bridgeman Art Library του Λονδίνου για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.513, William James Müller, *Αραβες παίζουν σκάκι*, 1843, Ελαιογραφία, 42,2x57,5 εκ.

Λονδίνο, Bond Street.

Sotheby's,

http://search.sothebys.com/jsps/live/lot/LotDetail.jsp?lot_id=3C7z2+C9,

(Πρόσβαση: 2/5/2002).

Πίν.514, Rudolph Ernst, *Η παρτίδα σκακιού*, μετά το 1885, Ενυπόγραφος.

Art et Curiosités Échiquiennes, Tableaux ayant pour sujet les échecs,

http://www.jmrw.com/Chess/Tableau_echecs/index.htm,

(Πρόσβαση: 9/6/2004).

Πίν.515, V. Fasciarelli, *Απογευματινή παρτίδα*, χ.χ., Λάδι σε καμβά, 50,2x35,6 εκ.

Sotheby's,

http://search.sothebys.com/jsps/live/lot/LotDetail.jsp?lot_id=3C7z2+C9,

(Πρόσβαση: 2/5/2002).

Πίν.516, Amedeo Simonetti, *Οι σκακιστές*, χ.χ., Ακουαρέλα, Ενυπόγραφος.

Λονδίνο, Mathaf Gallery Ltd.

Artnet,

<http://www.artnet.de/artist/24138/amedeo-simonetti.html>,

(Πρόσβαση: 8/3/2004).

Πίν.517, Jean Jules Antoine Lecomte du Noüy, *Στο χαρέμι*, χ.χ.

Λονδίνο, The Fine Art Society.

Παραχώρηση από τη Bridgeman Art Library του Λονδίνου για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.518, (Ferdinand Victor) Eugène Delacroix, *Άραβες παίζουν σκάκι*, 1847-49.

Εδιμβούργο, National Gallery of Scotland.

Παραχώρηση από τη Bridgeman Art Library του Λονδίνου για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.519, Ferdinand Lefman, *Σκακιστές στην Ιερουσαλήμ*, β' μισό του 19^{ου} αι., Γκραβούρα(;), 20x18,8 εκ. Βασισμένη στο έργο του Eugène Delacroix, *Άραβες παίζουν σκάκι* (1847-49).

Holländer 2005, 262, εικ.260.

Πίν.520, Alexandre Bida, *Τρεις Τούρκοι που παίζουν σκάκι*, 1912, Υδροχρωμάτισμα (με ένα χρώμα μόνο διαλυμένο στο νερό), πενάκι, μολύβι σε χαρτί.

Παρίσι, Châteaux de Malmaison et Bois-Préau.

Παραχώρηση της Agence photo de la Réunion des musées nationaux RMN του Παρισιού για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.521, Stanislaw Maslowski, *Αραβικό καφενείο*, 1912.

Gizycki 1972, 298, εικ. αριστερά.

Πίν.522, Thomas Scofield Handforth, *Graveyard Chess* (περ.1928), 14,12x11,76 εκ., διάσταση φύλλου: 38,25x28,88 εκ.

Kansas City, The Nelson-Atkins Museum of Art.

Παραχώρηση από το Nelson-Atkins Museum of Art του Κάνσας για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.523, Χωρίς ενδείξεις. Απεικονίζονται τρεις Τυνήσιοι γύρω από μια σκακιέρα.

Τυνησία, Λαογραφικό Μουσείο Tozer.

Πιλάλης Χρήστος, Περ. Το ΣΑΧ, Τεύχος 38-B' Περίοδος, 1/11/2001, οπισθόφυλλο, εικ. πάνω δεξιά.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ'
20^{ός} Αιώνας
524-679

Πίν.524, Josef Hartwig, *Σετ σκακιού*, 1924, Ξύλο φυσικό και βαμμένο μαύρο. Διαστάσεις κουτιού: 4,5x7,3x45,1 εκ.

Το σετ κυκλοφόρησε στο Weimar Bauhaus σε πολλές εκδόσεις.

Νέα Υόρκη, The Museum of Modern Art, MoMA.

Παραχώρηση από το Museum of Modern Art [MoMA] της Νέας Υόρκης για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.525, Henri Matisse, *Η Οικογένεια του Καλλιτέχνη*, 1911, Λάδι σε καμβά, 143x194 εκ.

Αγία Πετρούπολη, The State Hermitage Museum.

The Bridgeman Art Library,

<http://www.bridgeman.co.uk/public/display12.jhtml?r=172886&page=4>,

(Πρόσβαση: 4/9/2005).

Πίν.526, Henri Matisse, *Οδαλίσκες*, 1928, Λάδι σε καμβά, 54x65 εκ.

Στοκχόλμη, Museum of Modern Art (Moderna Museet).

Essers, Volkmar, *Ανρί Ματίς, 1869-1954, Ο Μάστορας των Χρωμάτων*, Αθήνα, 2005, 65.

Πίν.527, Henri Matisse, *Οδαλίσκες*, 1928.

art.com,

<http://eu.art.com/asp/default->

[asp/_posters.htm?ui=B760D4381ABD47C5A013AAA7BE0C77B0](http://eu.art.com/asp/default-asp/_posters.htm?ui=B760D4381ABD47C5A013AAA7BE0C77B0),

(Πρόσβαση: 9/6/2005).

Πίν.528, Henri Matisse, *Οδαλίσκη στην πολυθρόνα ή Οδαλίσκη με μία μαυριτανική καρέκλα ή Οδαλίσκη στα γκρι με σκακιέρα.*

art.com,

http://eu.art.com/asp/sp-asp/_pd--10034880/Odalisque_au_Fauteuil.htm,

(Πρόσβαση: 9/6/2005).

Πίν.529, Henri Matisse, *Γυναίκα δίπλα σε σκακιέρα*, 1928.

Galerie Beyeler, Fondation Beyeler,

http://www.beyeler.com/press-images/html/de/026_matisse.html,

(Πρόσβαση: 11/6/2005).

Πίν.530, Henri Matisse, *Χορεύτρια στην πολυθρόνα, Πάτωμα-σκακιέρα (για ντάμα)*, 1942, Ενυπόγραφος.

Art.com,

http://eu.art.com/asp/search/ProductSearch-asp/_search_String--

[matisse+au+fauteuil/posters.htm?filteroptions=0&isSearch=Y&ui=50587F79FB68467FB1FA1685D928F592](http://eu.art.com/asp/search/ProductSearch-asp/_search_String--matisse+au+fauteuil/posters.htm?filteroptions=0&isSearch=Y&ui=50587F79FB68467FB1FA1685D928F592),

(Πρόσβαση: 9/6/2005).

Πίν.531, Giorgio De Chirico, *Το αίνιγμα της άφιξης την ώρα του δειλινού*, 1912, Λάδι σε καμβά, 70x86,5 εκ., Χρονολογημένος και ενυπόγραφος.
Ιδιωτική συλλογή.

Holzhey Magdalena, Ντε Κίρικο, Köln, 2006, 18.

Πίν.532, Giorgio De Chirico, *Το αίνιγμα της μοίρας*, 1914, Λάδι σε καμβά, 138x95,5 εκ., Χρονολογημένος και ενυπόγραφος.

Βασιλεία, Kunstmuseum, Emanuel Hoffmann Collection.

Holzhey Magdalena, Ντε Κίρικο, Köln, 2006, 35.

Πίν.533, Giorgio De Chirico, *Το κατάλυμα του ναυτικού*, 1914, Λάδι σε καμβά, 81,3x64,8 εκ., Χρονολογημένος και ενυπόγραφος.

Φλόριδα, West Palm Beach Florida, The Norton Museum of Art.

Holzhey Magdalena, Ντε Κίρικο, Köln, 2006, 39.

Πίν.534, Σπύρος Βικάτος, *Το σκάκι*, περ.1903, Λάδι σε καμβά, 69,8x57,5 εκ., Ενυπόγραφος. "ΣΚΑΚΙ ΒΡΑΒΕΥΘΕΝ".

Αθήνα, Εθνική Πινακοθήκη, Συλλογή Ιδρύματος Ευριπίδη Κουτλίδη. Φωτ. Ν.Σ.

Πίν.535, John Singer Sargent, *Η παρτίδα σκακιού*, 1907, Λάδι σε καμβά, 69,9x55,3 εκ.

The Harvard Club of New York City.

Saidy και Lessing 1974, 150.

Πίν.536, John Singer Sargent, *Η καλοσύνη δε νικά*, 1907, Λάδι σε καμβά, 41,4x71,9 εκ.

Νέα Υόρκη, The Brooklyn Museum of Art.

JSS, Virtual Gallery, John Singer Sargent's Dolce Far Niente,

[http://www.jssgallery.org/Paintings/Dolce Far Niente.htm](http://www.jssgallery.org/Paintings/Dolce_Far_Niente.htm),

(Πρόσβαση: 12/11/2004).

Πίν.537, John Singer Sargent, *Παρτίδα σκακιού*, Σχέδιο σε χαρτί, 1907.

Νέα Υόρκη, Adelson Galleries.

Artnet,

<http://www.artnet.de/artwork/424492715/john-singer-sargent-a-game-of-chess.html>,

(Πρόσβαση: 1/11/2005).

Πίν.538, John Singer Sargent, *Παρτίδα σκακιού*, Σχέδιο σε χαρτί, 1907.

Νέα Υόρκη, Adelson Galleries.

Artnet,

<http://www.artnet.de/artwork/424492715/john-singer-sargent-a-game-of-chess.html>,

(Πρόσβαση: 1/11/2005).

Πίν.539, Ernst Ludwig Kirchner, *Ο Otto Müller (1874-1930) παίζοντας σκάκι*, 1913, Λάδι σε καμβά.

Παρίσι, Centre Pompidou, Musée National d'Art Moderne.

Παραχώρηση από τη Bridgeman Art Library του Λονδίνου για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.540, Roy Butler, *Κίνησή σου*, χ.χ.
Scacchi e Collezionismo, Scacchi e Arte,
http://digilander.libero.it/skak61/arte/arte_b.htm,
(Πρόσβαση: 4/5/2004).

Πίν.541, Dorothea Tanning, *Παρτίδα σκακιού ή λευκή Βασίλισσα ποδοπατεί το μαύρο Αξιωματικό*, 1944, Ενυπόγραφος.
Scacchi e Collezionismo, Scacchi e Arte,
http://digilander.libero.it/skak61/arte/arte_c.htm,
(Πρόσβαση: 4/5/2004).

Πίν.542, Jacek Zulawski, *Χωρίς τίτλο*, 20^{ός} αι., Ακουαρέλα.
Gizycki 1972, 156.

Πίν.543, Dan Fuller, *Σκακιστές*, 20^{ός} αι., 30x24 εκ.
Νέα Ορλεάνη, New Orleans Museum of Art.
Chess Arts,
http://www.clubscacchigallarate.it/PopWinArt/Summary_Table.htm,
(Πρόσβαση: 8/1/2005).

Πίν.544, Morio Shinoda, *Σκάκι, Άνδρας, Ρόδο και Γυναίκα*, 1967, Ατσάλι,
Ύψος: 25,4 εκ. Μήκος: 91,44 εκ., Πλάτος: 91,44 εκ.
Χιούστον, Museum of Fine Arts.
Παραχώρηση από το Museum of Fine Arts του Χιούστον για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.545, Roberto (Antonio Sebastián) Matta (Echaurren), *Οι σκακιστές*, 1954.
Scacchi e Collezionismo, Scacchi e Arte,
http://digilander.libero.it/skak61/arte/arte_m.htm,
(Πρόσβαση: 4/5/2004).

Πίν.546, Merlyn Oliver Evans, *Οι σκακιστές*, 1951, Εγχάρακτη εκτύπωση σε χαρτί, 41x41,6 εκ.
Tate Britain, Millbank, London.
Παραχώρηση από τη Tate Britain του Λονδίνου για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.547, Julia Thecla, *Σκάκι, Ο Λευκός έχει την κίνηση*, 1940, Γκουάς, 40,64x45,72 εκ.
Ουάσινγκτον, General Services Administration.
GSA, U.S. General Services Administration,
Fine Arts,
<http://facit.gsa.gov/facit/interaia.nsf/0/1f2be1961e1207fc85256e84004ffd7d?OpenDocument>,
(Πρόσβαση: 22/3/2004).

Πίν.548, Teofil Ocierka, *Παρτίδα σκακιού*, 1946.
Gizycki 1972, 167.

Πίν.549, Hans Kratzer, *Game In Nothing*, 1926.
Scacchi e Collezionismo, Scacchi e Arte,
http://digilander.libero.it/skak61/arte/arte_k.htm,
(Πρόσβαση: 4/5/2004).

Πίν.550, Jerzy Skarżyński, *Χωρίς τίτλο*, 20^{ός} αι.
Gizycki 1972, 256+1.

Πίν.551, Jacob Lawrence, *Σκακιστές*, 1954, Τέμπερα σε ξύλο masonite,
44,29x21,43 εκ., Ενυπόγραφο.
Βαλτιμόρη, The Baltimore Museum of Art.
Παραχώρηση από το Baltimore Museum of Art.

Πίν.552, Shoshannah Hoffman, *Οι Σκακιστές*, 1947, Πινέλο και μελάνι,
αναμειγμένο με λευκό σε λευκή επιφάνεια, Χρονολογημένος και
ενυπόγραφος.
Μίτσιγκαν, University of Michigan of Art.
Παραχώρηση από το University of Michigan of Art για τη συγκεκριμένη
μελέτη.

Πίν.553, Marko Selebonovic, *Χωρίς τίτλο*, 1933.
Σερβία, Novi Sad Museum.
Πιλάλης Χρήστος, Περ. Το ΣΑΧ, Τεύχος 38-B' Περίοδος, οπισθόφυλλο, πάνω
αριστερή εικ.

Πίν.554, Antonio Bueno, *Η σκακιέρα*, 1951, Λάδι σε καμβά.
Collezione privata Varazze.
Scacchi e Collezionismo, Scacchi e Arte,
http://digilander.libero.it/skak61/arte/arte_b.htm,
(Πρόσβαση: 20/7/2005).

Πίν.555, Guy Pène Du Bois, *Τραπέζια σκακιού, πλατεία Washington*,
περ.1950, Λάδι σε καμβά, 102,1x50,8 εκ.
Ask ART, The American Artists Bleubook, Guy Pene Du Bois (1884-1958),
[http://www.askart.com/askart/artists/search/Search_Repeat.aspx?ad=278917
&searchtype=AUCTION_RECORDS&artist=21773](http://www.askart.com/askart/artists/search/Search_Repeat.aspx?ad=278917&searchtype=AUCTION_RECORDS&artist=21773),
(Πρόσβαση: 17/12/2003).

Πίν.556, Arnold Brügger, *Σκακιστές*, 1914, Ενυπόγραφος.
Scacchi e Collezionismo, Scacchi e Arte,
http://digilander.libero.it/skak61/arte/arte_c.htm
(Πρόσβαση: 4/5/2004).

Πίν.557, Filippo Pella, *Παρτίδα σκακιού*, 1925, Τοιχογραφία.
Sala Giochi Castello di Carimate.
Società Scacchistica Gallaratese,
Chess Arts,
http://www.clubscacchigallarate.it/PopWinArt/Summary_Table.htm,
(Πρόσβαση: 8/1/2005).

Πίν.558, Marcin Samlicki (ή Martin Franciszek), *Παρτίδα σκακιού ή Παίζοντας σκάκι*, 1934.
Gizycki 1972, 298, εικ. δεξιά.

Πίν.559, Alessandro Pomi, *Παρτίδα σκακιού*, χ.χ., Λάδι σε κόντρα-πλακέ, 59x70 εκ., Χρονολογημένος(;) και ενυπόγραφος.
Nervi, Μουσείο Genova.
Società Scacchistica Gallaratese,
Chess Arts,
http://www.clubscacchigallarate.it/PopWinArt/Summary_Table.htm,
(Πρόσβαση: 8/1/2005).

Πίν.560, Alexandru Ciucurencu, *Οικογενειακή παρτίδα σκακιού ή Παίκτης σκακιού*, 1943(;), Λάδι σε χαρτόνι, 75x100 εκ.
Φιλοτελικό δελτάριο από τη συλλογή του φιλοτελιστή Αντώνη Διαμαντίδη.

Πίν.561, Alice Kent Stoddard, *Σκακιστές*, χ.χ.
Scacchi e Collezionismo, Scacchi e Arte,
http://digilander.libero.it/skak61/arte/arte_s.htm,
(Πρόσβαση: 4/5/2004).

Πίν.562, Eugenia Rozanska, *Παρτίδα σκακιού ή Σκάκι στο Καρναβάλι*, 1957,
Ελαιογραφία.
Gizycki 1972, 300.

Πίν.563, Frank Mason, *Παρτίδα σκακιού*, χ.χ., Λάδι σε καμβά.
Ιδιωτική συλλογή.
Art et Curiosités Échiquéennes, Tableaux ayant pour sujet les échecs
http://www.jmrw.com/Chess/Tableau_echecs/index.htm,
(Πρόσβαση: 9/6/2004).

Πίν.564, Laszlo Tar, *Οι παίκτης*, χ.χ., Ενυπόγραφος.
Schachverein Görlitz 1990 e.V., Schach in der Kunst,
<http://www.schachverein-goerlitz.de/Foren/Gallery/galerie6.htm>,
(Πρόσβαση: 2/7/2004).

Πίν.565, Laszlo Tar, *Σκακιστές*, χ.χ., Ενυπόγραφος.
Schachverein Görlitz 1990 e.V., Schach in der Kunst,
<http://www.schachverein-goerlitz.de/Foren/Gallery/galerie6.htm>,
(Πρόσβαση: 2/7/2004).

Πίν.566, Rynecki Moshe, *Τραπέζι σκακιού*, χ.χ., Ενυπόγραφος.
Art et Curiosités Échiquéennes, Tableaux ayant pour sujet les échecs
http://www.jmrw.com/Chess/Tableau_echecs/index.htm,
(Πρόσβαση: 9/6/2004).

Πίν.567, Rynecki Moshe, *Σκακιστές*, χ.χ., Ενυπόγραφος.
Art et Curiosités Échiquéennes, Tableaux ayant pour sujet les échecs
http://www.jmrw.com/Chess/Tableau_echecs/index.htm,
(Πρόσβαση: 9/6/2004).

Πίν.568, Ivring Amen, *Στρατηγική σκακιού*, χ.χ.
Società Scacchistica Gallaratese,
Chess Arts,
http://www.clubscacchigallarate.it/PopWinArt/Summary_Table.htm,
(Πρόσβαση: 8/1/2005).

Πίν.569, Ivring Amen, *Παρτίδα σκακιού*, 20^{ός} αι., Ελαιογραφία.
Società Scacchistica Gallaratese,
Chess Arts,
http://www.clubscacchigallarate.it/PopWinArt/Summary_Table.htm,
(Πρόσβαση: 8/1/2005).

Πίν.570, Ivring Amen, *Σκακιστές*, χ.χ.
Società Scacchistica Gallaratese,
Chess Arts,
http://www.clubscacchigallarate.it/PopWinArt/Summary_Table.htm,
(Πρόσβαση: 8/1/2005).

Πίν.571, Ivring Amen, *Παρτίδα σκακιού*, χ.χ.
Società Scacchistica Gallaratese,
Chess Arts,
http://www.clubscacchigallarate.it/PopWinArt/Summary_Table.htm,
(Πρόσβαση: 8/1/2005).

Πίν.572, Lovis Corinth, *Σκίτσο τριών Νεαρών που παίζουν Σκάκι*, χ. χ.,
Βελονογραφία, 14,8x9,5 εκ., Ενυπόγραφος, αριθ. τυπώματος: 10/25.
Holländer 2005, 334, εικ.349.

Πίν.573, Heinrich Wolf, *Οι σκακιστές*, χ.χ, Ακουατίνα, 19x14,5 εκ..
Holländer 2005, 334, εικ.350

Πίν.574, Robert Maxfield, *Σκάκι*, Χαρακτικό, 20^{ός} αι.
Σαν Ντιέγκο, San Diego Museum of Art.
Παραχώρηση από το San Diego Museum of Art για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.575, Ανώνυμος, Αγγλικής Σχολής *Σαχ-Ματ*, 20^ό αι., Χαρακτικό.
Ιδιωτική συλλογή.
Παραχώρηση από τη Bridgeman Art Library του Λονδίνου για τη
συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.576, Stanley Anderson, *Σε σαχ: σκηνή από εστιατόριο στο Λονδίνο*, 1932.
Η.Π.Α., Smithsonian American Art Museum.
Scacchi e Collezionismo, Scacchi e Arte,
http://digilander.libero.it/skak61/arte/arte_a.htm,
(Πρόσβαση: 4/5/2004).

Πίν.577, Stanley Anderson, *Σε απειλή: Σκηνή σ' ένα εστιατόριο του Λονδίνου*, 1932, Ενυπόγραφος.

Φιλοτελικό δελτάριο από τη συλλογή του φιλοτελιστή Αντώνη Διαμαντίδη.

Πίν.578, Arthur Boyd, *Δύο άνδρες παίζουν σκάκι*, περ.1948, Σχέδιο με μελάνι, 27,6x36,8 εκ.

Καμπέρα, National Gallery of Australia.

Παραχώρηση από το National Gallery of Australia της Καμπέρας για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.579, Arthur Boyd, *Φιγούρες κάθονται σε τραπέζι με σετ σκακιού*, 1948, Σχέδιο με μελάνι, 27,6x36,8 εκ.

Καμπέρα, National Gallery of Australia.

Παραχώρηση από το National Gallery of Australia της Καμπέρας για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.580, Jan Toorop, *Ο Arthur van Schender και ο Rud Triebels*, 1916, 32,6x38,8 εκ., Παστέλ και μολύβι σε χαρτί, Ενυπόγραφος.

Οπτέρλο, Kröller-Müller Museum.

Παραχώρηση από το Kröller-Müller Museum του Οπτέρλο για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.581, Joseph Margulies, *Σκάκι, χ.χ.*, Χαρακτικό σε χαρτί βελέν, 24,76x33,02 εκ., Ενυπόγραφος.

Χιούστον, Museum of Fine Arts.

Παραχώρηση από το Museum of Fine Arts του Χιούστον για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.582, Ανώνυμος, *Αυστριακής σχολής, Παρτίδα σκακιού*, Δεκαετία 1930, Μολύβι και μελάνι σε χαρτί (από φύλλο άλμπουμ), 21,8x30 εκ.

Sotheby's,

http://search.sothebys.com/browse/vieLot/lotDetail.jsp?Lot_Id=3QXY7,

(Πρόσβαση: 2/5/2002).

Πίν.583, Andreas Paul Weber, *Οι μαιτρ*, 1961, Λιθογραφία, 43,5x54 εκ., Υπογραφή: W(;).

Holländer 2005, 336, εικ.357.

Πίν.584, Saul Rabino, *Σκακιστές, χ.χ.*, Λιθογραφία, 23,81x29,53 εκ.

Σαν Ντιέγκο, San Diego Museum of Art.

Παραχώρηση από το San Diego Museum of Art για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.585, Paul Hey, *Τρεις Κύριοι παίζουν Σκάκι, χ.χ.*, Γκραβούρα, 32x27 εκ., Ενυπόγραφος.

Holländer 2005, 351, εικ.334.

Πίν.586, Edouard Vuillard, *Οι παίκτες της ντάμας, χ.χ.*

Χάανλοξερ, Villa Flora Winterthur.

Παραχώρηση από τη Bridgeman Art Library του Λονδίνου για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.587, Kim Ki-Chang, *Παίζοντας go*, 1946, Μελάνι και ακουαρέλα σε χαρτί, 35,56x50,48 εκ.

Παραχώρηση από το San Diego Museum of Art για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.588, Andrzej Jurkiewicz, *Χωρίς τίτλο*, 1938, Λιθογραφία.

Gizycki 1972, 238.

Πίν.589, Möller Otto, *Σκακιστές*, 1922, Χαρακτικό(;).

Art et Curiosités Échiquiennes, Tableaux ayant pour sujet les échecs,

http://www.jmrw.com/Chess/Tableau_echecs/index.htm,

(Πρόσβαση: 9/6/2004).

Πίν.590, Kresba G. Ceremuškina, *Χωρίς τίτλο*, 1968, Χαρακτικό(;).

Απεικονίζονται σκακιστές να παίζουν σε μια λεωφόρο της Μόσχας.

Gizycki, Jerzy, Sachy, Vsech Dob a Zemi, Prace, Praha, 1975, 452.

Πίν.591, Rolf Blume, *Κύκλος Σκακιστών*, Λινόλεουμ, 1959, 48x38 εκ., Χρονολογημένος και ενυπόγραφος.

Holländer 2005, 338, εικ.354.

Πίν.592, James Cukier, *Σκακιστές*, χ.χ., Ενυπόγραφος.

Art et Curiosités Échiquiennes, Tableaux ayant pour sujet les échecs,

http://www.jmrw.com/Chess/Tableau_echecs/index.htm,

(Πρόσβαση: 9/6/2004).

Πίν.593, Homer Casteel, *Σκακιστές*, χ.χ., Λιθογραφία 8/8, Ενυπόγραφος.

Μισισιπής, Lauren, Lauren Rogers Museum of Art.

Παραχώρηση από το Lauren Rogers Museum of Art του Μισισιπής για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.594, Φώτης Μαστιχιάδης, *Σκακιστές*, 1961, Λινόλεουμ.

Μαστιχιάδης Φώτης και Παπαδοπούλου Μπία, Φ. Μαστιχιάδης, Δημοτική Πινακοθήκη Πατρών, 1995.

Πίν.595, Georges Braque, *Υπομονή*, 1942, Ενυπόγραφος.

Art et Curiosités Échiquiennes, Tableaux ayant pour sujet les échecs

http://www.jmrw.com/Chess/Tableau_echecs/index.htm,

(Πρόσβαση: 9/6/2004).

Πίν.596, Juan Gris, *Η σκακιέρα*, 1917, Λάδι σε ξύλο, 73,02x100 εκ., Χρονολογημένος και ενυπόγραφος.

Νέα Υόρκη, The Museum of Modern Art, MoMA.

Saidy και Lessing 1974, 154-155.

Πίν.597, Marie-Hélène Vieira da Silva
Πάνω εικ.: *Η παρτίδα σκακιού*, 1943, Λάδι και μολύβι σε καμβά, 81x100 εκ.,
Ενυπόγραφος.
Παρίσι, Musée national d'art moderne, Pombidou Center.
Rosenthal Gisela, Vieira da Silva, Köln, 1998, 34.
Κάτω εικ.: *Σαχ και Ματ*, 1949-50, Λάδι σε καμβά, 89x111,6 εκ., Ενυπόγραφος.
Παρίσι, Musée national d'art moderne, Pombidou Center(;).
The Art Book, London, 1996, 477.

Πίν.598, Marie-Hélène Vieira da Silva
Πάνω εικ.: *Η σκακιέρα*, 1962, Τέμπερα σε χαρτί, 62x98 εκ.
Vallier Dora, Vieira da Silva, Paris, 1971, 199.
Κάτω εικ.: *Σύνθεση*, 1949-50, Λάδι σε καμβά, 130x180 εκ.
Ιδιωτική συλλογή.
Vallier Dora, Vieira da Silva, Paris, 1971, 109.

Πίν.599, Louis Casimir Ladislas Markous [Marcoussis], *Νεκρή φύση με
σκακιέρα (για ντάμα)*, 1912, Λάδι σε καμβά, 139x93 εκ.
Παρίσι, Musée national d'art moderne, Pombidou Center.
Pièces d' échecs 1990, 48, εικ.31.

Πίν.600, Youri Vasnetsov, *Νεκρή φύση με σκακιέρα*, 1926-28.
Art et Curiosités Échiquiennes, Tableaux ayant pour sujet les échecs,
http://www.jmrw.com/Chess/Tableau_echecs/index.htm,
(Πρόσβαση: 9/6/2004).

Πίν.601, Eberhard Viegener, *Νεκρή φύση με τραπουλόχαρτα και σκακιέρα*,
1932.
Μιούνστερ, Westälisches Landesmuseum für Kunst und Kulturgeschichte.
Scacchi e Collezionismo, Scacchi e Arte,
http://digilander.libero.it/skak61/arte/arte_v.htm,
(Πρόσβαση: 4/5/2004).

Πίν.602, Henri Hayden, *Νεκρή φύση με άσο σπαθί και φιγούρες σκακιού*,
1919, Λάδι σε καμβά, 43,8x64,8 εκ., Ενυπόγραφος.
MODERNISM, Henri HAYDEN & Friends,
http://www.modernisminc.com/exhibitions/archived/Henri_HAYDEN,
(Πρόσβαση: 29/3/2004).

Πίν.603, Jean Metzinger, *Στρατιώτης σε παρτίδα σκακιού*, περ.1915-16, Λάδι
σε καμβά, 83,1x61 εκ., Ενυπόγραφος.
*Σικάγο, Ιλινόις, The David and Alfred Smart Museum of Art, The University of
Chicago.*
Παραχώρηση από The David and Alfred Smart Museum of Art, The University
of Chicago για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.604, Robert MacBryde, *Ο σκακιστής*, περ.1947-50, Λάδι σε καμβά, 76,2x51,3 εκ.

Εδιμβούργο, Scottish National Gallery of Modern Art.

Παραχώρηση από το Scottish National Gallery of Modern Art του Εδιμβούργου για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.605, Nissam Engel, *Σκακιστική σύνθεση*, χ.χ., Λαδογραφία και κολάζ. Finkenzeller, Ziehr και Bühler 1989, 66.

Πίν.606, Max Oppenheimer [Mopp],

Πάνω εικ.: *Παρτίδα σκακιού*, Μετά το 1909, Υπογραφή: Mopp.

Αγγλία, Phillips, The International Fine Art Auctioneers.

Παραχώρηση από τη Bridgeman Art Library του Λονδίνου για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Κάτω εικ.: *Σκάκι με τον Emanuel Lasker*, 1942.

Art et Curiosités Échiquéennes, Tableaux ayant pour sujet les échecs,

http://www.jmrw.com/Chess/Tableau_echecs/pages/090.htm,

(Πρόσβαση: 1/4/2005).

Σχεδιάγραμμα θέσης.

Πίν.607, Ian Fairweather, *Hospital chess*, 1957, Γκούας και συνθετικός πολυμερισμός σε χαρτόνι στερεωμένο πάνω σε στοιχειοθετημένη επιφάνεια, 73x99 εκ., Υπογραφή: IF.

Καμπέρα, National Gallery of Australia.

Παραχώρηση από τη National Gallery of Australia της Καμπέρας για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.608, Henry Schwartz, *Οι σκακιστές*, 1958, Λάδι σε καμβά, 87x122,6 εκ.

Βοστώνη, Museum of Fine Arts.

mfa, BOSTON, Museum of Fine Arts, Boston,

http://www.mfa.org/collections/search_art.asp?coll_keywords=chess,

(Πρόσβαση: 23/4/2002).

Πίν.609, Joseph John Paul Meert, *Κομμάτι σκακιού*, 1945.

Scacchi e Collezionismo, Scacchi e Arte,

http://digilander.libero.it/skak61/arte/arte_c.htm,

(Πρόσβαση: 4/5/2004).

Πίν.610, Dorothy Mead, *Σκακιέρα*, 1958, Λάδι σε καμβά, 76x64 εκ., Ενυπόγραφος.

Λονδίνο, Tate Britain.

Παραχώρηση από τη Tate Britain του Λονδίνου για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.611, Gaetano Pompa, *Σύνθεση με σκακιέρα*, 1960, Ακουαρέλα, πένα και μελάνι σε λευκό χαρτί, Χρονολογημένος και ενυπόγραφος.

Μίσιγκαν, University of Michigan of Art.

Παραχώρηση από το University of Michigan of Art για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.612, Ivan Golikov, *Σκάκι*, 1924, Μικρογραφία από το Palekh σε καπάκι μικρού ελλειπτικού κουτιού.

Hekrasova, Maria, *Lacquer Miniatures from Palekh*, Moscow, 1984, εικ.21.

Πίν.613, Ανώνυμος, *Χωρίς τίτλο*, 20^{ός} αι., Μικρογραφία από το Palekh σε καπάκι μικρού ορθογώνιου κουτιού, Ενυπόγραφος(;).

A Russian Wonder, Les Merveilles Russes, χ.χ.

Πίν.614, René Magritte, *Η καρδιά του κόσμου*, 1956, Λάδι σε καμβά, 26x20 εκ., Ενυπόγραφος.

Πίτσμπουργκ, Carnegie Museum of Art.

Παραχώρηση από το Carnegie Museum of Art του Πίτσμπουργκ για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.615, René Magritte, *Ο χαμένος αναβάτης*, 1926, Κολάζ, 39,5x54 εκ., Ενυπόγραφος.

Νέα Υόρκη, Ιδιωτική συλλογή

Raquet Marcel, Μαγκρίτ, Köln, 2004, 16.

Πίν.616, René Magritte, *Ο μυστικός παίκτης*, 1927, Λάδι σε καμβά, 152x195 εκ., Ενυπόγραφος.

Ιδιωτική συλλογή.

Raquet Marcel, Μαγκρίτ, Köln, 2004, 17.

Πίν.617, René Magritte, *Το δύσκολο πέρασμα*, Λάδι σε καμβά, 80x65 εκ. *Βρυξέλλες, Jean Krebs Collection.*

Meuris, Jacques, Magritte, Köln, 1998, 25.

Πίν.618, René Magritte, *Η γέννηση του ειδώλου*, 1926, Λάδι σε καμβά, 120x80 εκ.

Ιδιωτική συλλογή.

Meuris, Jacques, Magritte, Köln, 1998, 24.

Πίν.619, René Magritte, *Χωρίς τίτλο*, 1925-26, Κολάζ και ακουρέλα σε χαρτί, Ενυπόγραφος.

Ιδιωτική συλλογή.

Παραχώρηση από τη Bridgeman Art Library του Λονδίνου για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.620, René Magritte, *Χωρίς τίτλο*, 1926, Μολύβι, χρωματιστό μολύβι και ακουαρέλα σε χαρτί με κολάζ, Ενυπόγραφος.

Αμβούργο, Hamburg Kunsthalle.

Παραχώρηση από τη Bridgeman Art Library του Λονδίνου για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.621, René Magritte, *Η αυλαία*, 1959, Κολάζ και γκουάς σε χαρτί, Ενυπόγραφος.

Ιδιωτική συλλογή.

Παραχώρηση από τη Bridgeman Art Library του Λονδίνου για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.622, René Magritte, *Η Ζωρζέτ με μπιλιμποκέ*, 1926, Λάδι σε καμβά, 55x45 εκ., Ενυπόγραφος.

Παρίσι, Musée national d'art moderne, Pombidou Center.

Raquet Marcel, Μαγκρίτ, Köln, 2004, 15, εικ. αριστερά.

Πίν.623, René Magritte, *Προσωπογραφία του Jean-Paul Bourju*, 1955, Ενυπόγραφος.

Παρίσι, Galerie Daniel Malingue.

Παραχώρηση από τη Bridgeman Art Library του Λονδίνου για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.624, René Magritte, *Προσωπογραφία της Jeanine Bourju*, 1955, Ενυπόγραφος.

Παρίσι, Galerie Daniel Malingue.

Παραχώρηση από τη Bridgeman Art Library του Λονδίνου για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.625, René Magritte, *Εκλεκτικές συγγένειες*, 1933, Λάδι σε καμβά, 41x33 εκ, Ενυπόγραφος.

Παρίσι, Etienne Périer Collection.

Raquet Marcel, Μαγκρίτ, Köln, 2004, 26.

Πίν.626, René Magritte, *Κικέρων ή Ο ξεναγός*, 1947, Λάδι σε καμβά, 54x65 εκ, Ενυπόγραφος.

Βρυξέλλες-Παρίσι, Courtesy Galerie Isy Brachot.

Meuris, Jacques, Magritte, Köln, 1998, 59.

Πίν.627, René Magritte, *Συναντήσεις στη φύση*, 1945, Λάδι σε καμβά, 80x65 εκ, Ενυπόγραφος.

Βρυξέλλες-Παρίσι, Courtesy Galerie Isy Brachot.

Meuris, Jacques, Magritte, Köln, 1998, 58.

Πίν.628, Willy Baumeister, *Σκακιστές*, 1921, Πενάκι και μελάνι σε ματ καφέ διαφανές χαρτί, 44,7x32,7 εκ.,_Κάτω δεξιά σημείωση: WB 21.

Στουτγκάρδη, Galerie Valentin, Stuttgart.

Holländer 2005, 330, εικ.347.

Πίν.629, Willy Baumeister, *Σκάκι*, α' μισό του 20^{ού} αι., Ενυπόγραφος.

Finkenzeller, Ziehr και Bühner 1989, 63.

Πίν.630, Willy Baumeister, *Σκάκι*, α' μισό του 20^{ού} αι., Λάδι σε καμβά, 92,5x73,5 εκ.

Ιδιωτική συλλογή.

Schwarzaufweiss, Ausstellungen in Deutschland und Europa,

http://www.schwarzaufweiss.de/deutschland/wuppertal/von_der_heydt_museum.htm,

(Πρόσβαση: 12/11/2005).

Πίν.631, Ugo Dossi, Απεικονίζεται με γραμμικό τρόπο η διάσημη παρτίδα που παίχθηκε το 1956 ανάμεσα στον Donald Byrne και το δεκατριάχρονο Fischer, 1956(;).

Finkenzeller, Ziehr και Bühner 1989, 44.

Πίν.632, Paul Klee, *Υπερσκάκι*, 1937, Λάδι σε καμβά, 121x110,5 εκ., Ενυπόγραφος.

Ζυρίχη, Kunstmuseum.

Finkenzeller, Ziehr και Bühner 1989, 67.

Πίν.633, Victor Vasarely, *Σκάκι*, 1935, Γκουάς, 1935, 61x34 εκ., Ενυπόγραφος.

Ιδιωτική συλλογή.

Holzhey, Magdalena, Βαζαρέλι, Köln, 2006, 20, εικ. κάτω.

Πίν.634, Victor Vasarely, *Πίσω από τον καθρέφτη*, 1960, Λιθογραφία, 34x27,5 εκ.

Holländer 2005, 312, εικ.327.

Πίν.635, Victor Vasarely, *Σπουδή MC*, 1936, Μεικτή τεχνική, 61x56 εκ.,

Ιδιωτική συλλογή.

Holzhey, Magdalena, Βαζαρέλι, Köln, 2006, 22.

Πίν.636, Victor Vasarely, *Σπουδή Υλικού II*, 1939, Γκουάς, Χρονολογημένος και ενυπόγραφος.

Diehl, Gaston, Vasarely, Budapest, 1979, 24.

Πίν.637, Victor Vasarely, *Vega-Sakk*, 1968-69, Ενυπόγραφος.

Ουγγρικό γραμματόσημο. Από τη συλλογή του φιλοτελιστή Αντώνη Διαμαντίδη.

Πίν.638, Victor Vasarely, *Σκακιστικό ζάρι σε κόκκινο βάθος*, περ.1960, Μεταξοτυπία, Ενυπόγραφος.

Holländer 2005, 314, εικ.325.

Πίν.639, Victor Vasarely, *Σκακιστικό ζάρι σε μπλε βάθος*, περ.1960, Μεταξοτυπία, Ενυπόγραφος.

Holländer 2005, 314, εικ.326.

Πίν.640, Victor Vasarely, *Σκάκι με σκακιέρα*, 1978, Ακρυλικό γυαλί, Ύψος Βασιλιά: 12,8 εκ., Ύψος πιονιού: 6,9 εκ. Σκακιέρα: 71,5x71,5x3 εκ.

Η σκακιέρα φέρει την ξεθωριασμένη υπογραφή V. Vasarely, 210/1500.

Holländer 2005, 312, εικ.323.

Πίν.641, Yves Tanguy, *Φιγούρες σκακιού*, 1944, Ξύλο βαμμένο με κόκκινο και μωβ χρώμα.

Williams 2000, 131, εικ. πάνω.

Πίν.642, Maurits Cornelis Escher, *Metamorphosis II* (Λεπτομέρεια), Νοέμβριος 1939 - Μάρτιος 1940, Ξυλογραφία σε λεπτό λευκό χαρτί, 19,05x387,5 εκ., Εκτυπώθηκε από 20 τεμάχια σε 3 ενωμένα φύλλα.
Έσερ Μ. Κ., Köln, 2005, εικ.32.

Πίν.643,
Πάνω εικ., Maurits Cornelis Escher, Λεπτομέρεια από τη σκακιστική θέση *Metamorphosis II* (πίν.642).
Κάτω εικ.: Σκακιστικό σχεδιάγραμμα της θέσης *Metamorphosis II* του Maurits Cornelis Escher. Λύση: 1.Πχη1 Ιζ2#. Γνωστό σαν Ματ Αποπνιγμού.

Πίν.644, Sandro del Prete, *Ανέφικτη κατασκευή σκακιστικού σετ*, 1975, Ενυπόγραφος(;).
Planet Perplex,
Impossible Chess Set,
<http://www.planetperplex.com/en/img.php?id=145>,
(Πρόσβαση: 2/5/2005).

Πίν.645, Maurits Cornelis Escher, *Metamorphosis III* (Λεπτομέρεια), 1967-68, Ξυλογραφία σε λεπτό λευκό χαρτί, 19,05x680,7 εκ. Εκτυπώθηκε σε 6 φύλλα, χρωματίστηκε με το χέρι και κολλήθηκε σε μια επιφάνεια καμβά. Πρόκειται για μια επέκταση της κυκλικής εικόνας *Metamorphosis II* που επιτεύχθηκε με 13 νέα σχήματα, Ενυπόγραφος.
Χάγη, Ταχυδρομείο Χάγης.
Παραχώρηση από το University of Michigan of Art για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.646, Marcel Duchamp, *Η παρτίδα σκακιού*, 1910, Λάδι σε καμβά, 114x147 εκ., Χρονολογημένος(;) και ενυπόγραφος.
Philadelphia Museum of Art, The Louise and Walter Arensberg Collection.
Cabanne 1996, 37.

Πίν.647, Jacques Villon, *Η παρτίδα σκακιού*, 1904, Χαρακτικό, 30,3x39,5 εκ., διαστάσεις φύλλου: 36x48,8 εκ.
The Museum of Modern Art, MoMA, New York.
Scacchi E Collezionismo, Scacchi E Arte,
http://digilander.libero.it/skak61/arte/arte_v.htm,
(Πρόσβαση: 2/12/2004).

Πίν.648, Raymond Duchamp-Villon, *Σπουδές για κομμάτια*, 1918, Υπογραφή: RV.
Pièces d' échecs 1990, 49, εικ.32.

Πίν.649, Raymond Duchamp-Villon, *Το μεγάλο Άλογο*, 1914, Χαλκός, 150x97x153 εκ., Χρονολογημένος και ενυπόγραφος.
Παρίσι, Musée National d'Art Moderne.
Cabanne 1996, 95.

Πίν.650, Vic Gents,
Πάνω εικ.: *Σετ σκακιού*, 1966-67, ξύλο και μέταλλο, Ύψη κομματιών από 68
έως 223 εκ., Κάθε φιγούρα είναι ενυπόγραφο.
Κάτω εικ.: Λεπτομέρεια δύο σκακιστικών κομματιών.
Παραχώρηση από το Stad Antwerpen-Sport en Cultuur-Middelheimlaan για τη
συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.651, Ανώνυμος, *Λόφος σκακιού* (με τεχνητό καταρράκτη), χ.χ.
Λένινγκραντ, Τσαρικό πάρκο στο Peterhof.
Gizycki 1972, 347.

Πίν.652, Marcel Duchamp, Σπουδή για έργο *Πορτραίτο Σκακιστών(;)*, 1911.
Finkenzeller, Ziehr και Bühner 1989, 134, εικ. πάνω.

Πίν.653, Marcel Duchamp, Σπουδή για το έργο *Πορτραίτο Σκακιστών*,
Οκτώβριος 1911, Κάρβουνο σε χαρτί, 43,1x58,4 εκ., Χρονολογημένος(;) και
ενυπόγραφο.
Schwerin, Staatliches Museum.
Holländer 2005, 299, εικ.304.

Πίν.654, Marcel Duchamp, Σπουδή για το έργο *Οι σκακιστές*, 1911, Ινδική
μελάνι και ακουαρέλα σε γραμμικό χαρτί βελόν, 21,27x18,41 εκ.,
Ενυπόγραφο.
Νέα Υόρκη, Guggenheim Museum.
GuggenheimMUSEUM,
http://www.guggenheimcollection.org/site/artist_work_md_43_3.html,
(Πρόσβαση: 9/2/2002).

Πίν.655, Marcel Duchamp, Σπουδή για το έργο *Οι σκακιστές*, Οκτώβριος
1911, Σινική μελάνι και κάρβουνο σε χαρτί, 45x61,5 εκ., Χρονολογημένος(;) και
ενυπόγραφο.
Παρίσι, Ιδιωτική συλλογή.
Cabanne 1996, 47, εικ. πάνω.

Πίν.656, Marcel Duchamp, *Οι σκακιστές*, Δεκέμβριος 1911, Λάδι σε καμβά,
59x61 εκ., Χρονολογημένος(;) και ενυπόγραφο.
Παρίσι, Musée National d'Art Moderne.
Cabanne 1996, 48.

Πίν.657, Marcel Duchamp, *Πορτραίτο σκακιστών*, Δεκέμβριος 1911, Λάδι σε
καμβά, 108x101 εκ., Χρονολογημένος(;) και ενυπόγραφο.
*Φιλαδέλφεια, Philadelphia Museum of Art, The Louise and Walter Arensberg
Collection.*
Παραχώρηση από τη Bridgeman Art Library του Λονδίνου για τη
συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.658, Marcel Duchamp, *Ο Βασιλιάς και η Βασίλισσα διασχισμένοι από ταχεία Γυμνά*, Απρίλιος 1912, μολύβι σε χαρτί, 27,3x39 εκ., Χρονολογημένος και ενυπόγραφος.

Φιλαδέλφεια, Philadelphia Museum of Art, The Louise and Walter Arensberg Collection.

Cabanne 1996, 70, εικ. κάτω.

Πίν.659, Marcel Duchamp, *Ο Βασιλιάς και η Βασίλισσα διασχισμένοι ταχέως από Γυμνά*, Απρίλιος 1912, Υδατογραφία, μολύβι και γκουάς σε χαρτί, 48,9x59,1 εκ., Χρονολογημένος και ενυπόγραφος.

Φιλαδέλφεια, Philadelphia Museum of Art, The Louise and Walter Arensberg Collection.

Cabanne 1996, 70, εικ. πάνω.

Πίν.660, Marcel Duchamp, *Ο Βασιλιάς και η Βασίλισσα περιστοιχισμένοι από ταχεία Γυμνά*, Μάιος 1912, Λάδι σε καμβά, 114,5x128,5 εκ., Ενυπόγραφος.

Φιλαδέλφεια, Philadelphia Museum of Art, The Louise and Walter Arensberg Collection.

Cabanne 1996, 69.

Πίν.661, Πάνω εικ.: Man Ray, 1920, Σχέδια για φιγούρες σκακιού, 1920.

Williams 2000, 133, εικ. μεσαία.

Κάτω εικ.: Ray, Man, Φιγούρες σκακιού, χ.χ., Ξύλο ανοιχτόχρωμο και σκούρο (βαμμένο), Ύψος Βασιλιά: 8,8 εκ., Ύψος πιονιού: 3,4 εκ.

Αμβούργο, Galerie Brockstedt.

Holländer 2005, 303.

Πίν.662, Man Ray, Σχέδια για φιγούρες σκακιού, χ.χ.

Williams 2000, 132-33.

Πίν.663, Man Ray, Φιγούρες σκακιού, 1945 (Σχεδιασμός), Ξύλο ανοιχτόχρωμο και σκούρο (βαμμένο), Ύψος Βασιλιά: 4 εκ., Ύψος πιονιού: 3 εκ.

Αμβούργο, Galerie Brockstedt.

Holländer 2005, 302, εικ.309.

Πίν.664, Man Ray, *Νυχτερινός ήλιος-Εγκαταλειμμένη παιδική χαρά*, 1943, Ενυπόγραφος.

Schach-nur ein-Spiel?, <http://www.hans-feichtinger.de/feichtinger/schach.htm>, (Πρόσβαση: 8/11/2005).

Πίν.665, David Hockney, *Πορτραίτο του Man Ray*, χ.χ., Λιθογραφία, Ενυπόγραφος.

Birmingham Museums and Art Gallery.

Παραχώρηση από τη Bridgeman Art Library του Λονδίνου για τη συγκεκριμένη μελέτη.

Πίν.666, Marcel Duchamp, Προσωπικές φιγούρες σκακιού, 1918-19. Όλες είναι λαξευμένες στο Buenos Aires από τον M. D. εκτός από τον Ίππο.

Cabanne 1996, 64.

Πίν.667, Jacques Villon, *Σκακιέρα*, 1919-1920, Χαρακτικό σε χαρτί βελέν, 20,1x16 εκ. Διάσταση Φύλλου: 40,9x30,6 εκ.
Saidy και Lessing 1974, 160.

Πίν.668, Marcel Duchamp, *Αφίσα για το Τρίτο Πρωτάθλημα Σκακιού στη Γαλλία*, 1925.
Schwerin, Staatliches Museum.
Holländer 2005, 300, εικ.302.

Πίν.669, Marcel Duchamp, *Ο Βασιλιάς και η Βασίλισσα*.
Πάνω εικ., 1967, Ενυπόγραφος.
Schwerin, Staatliches Museum.
Holländer 2005, 298, εικ.303.
Κάτω εικ., 1968, Χαρακτικό, 50,5x32,5 εκ., Υπογραφή: M.D.
Παρίσι, Ιδιωτική συλλογή.
Cabanne 1996, 116, εικ. κάτω.

Πίν.670, Alexandrer Rodschenko, *Έγχρωμο σχέδιο*, 1925, Σχέδιο κατασκευής σκακιστικού τραπέζιου για τη σκακιστική λέσχη των εργατών.
Σοβιετική Ένωση.
Strouhal Ernst, *Schach, Die Kunst des Schachspiels*, Hamburg, 2000, 328.

Πίν.671, Max(imilian) Ernst,
Πάνω εικ.: *Σετ σκακιού*, 1944, Ανοιχτόχρωμο ξύλο καρυδιάς, Ύψος Βασιλιά: 11,8 εκ., πιονιού: 5 εκ.
Κολωνία, Ιδιωτική συλλογή.
Δημοτική Πινακοθήκη Θεσσαλονίκης, *Max Ernst Γλυπτική*, 7/1/1997-2/2/1997, Πολιτιστική Πρωτεύουσα Θεσσαλονίκης, 1997. Φωτ. Ν.Σ.

Μεσαία εικ.: *Αξιωματικός, Βασίλισσα και Ίππος*, 1952, Μπρούντζος και χρυσή πατίνα, Ύψος μεσαίου κομματιού: 12 εκ., πλάκα βάσης: 25,8x11,5x1,2 εκ., Ένα πιστοποιητικό με χειρόγραφη υπογραφή του καλλιτέχνη επιβεβαιώνει 97 αριθμημένα αντίγραφα αυτού του συνόλου από τα οποία τα 48 σε ανοιχτόχρωμο και τα 49 σε μαύρο μπρούντζο.
Νέα Υόρκη, The Capricorn Trust Collection.
Δημοτική Πινακοθήκη Θεσσαλονίκης, *Max Ernst Γλυπτική*, 7/1/1997-2/2/1997, Πολιτιστική Πρωτεύουσα Θεσσαλονίκης, 1997. Φωτ. Ν.Σ.

Κάτω εικ.: *Σετ σκακιού*, 1966, Χρυσό και ασήμι, Ύψος Βασιλιά: 12,2 εκ., Ύψος πιονιού: 6,5 εκ. (Ο Ernst φιλοτέχνησε έξη αντίγραφα και όλες οι φιγούρες φέρουν την υπογραφή του).
Νέα Υόρκη, The Capricorn Trust Collection.
Δημοτική Πινακοθήκη Θεσσαλονίκης, *Max Ernst Γλυπτική*, 7/1/1997-2/2/1997, Πολιτιστική Πρωτεύουσα Θεσσαλονίκης, 1997. Φωτ. Ν.Σ.

Πίν.672, Max(imilian) Ernst, *Ο Βασιλιάς παίζει με τη Βασίλισσα*, 1944, χύθηκε το 1954, Μπρούντζος.
Finkenzeller, Ziehr και Bühner 1989, 61, εικ. αριστερά.

Πίν.673, Marcel Duchamp, *Σκακιέρα τσέπης*, 1943.
Schwerin, Staatliches Museum.
Holländer 2005, 301, εικ.305.

Πίν.674, Marcel Duchamp, *Ίππος σκακιού*, περ.1943, Διαστάσεις κορνίζας
20,3x12.7 εκ.
Sotheby's,
http://search.sothebys.com/jsps/live/lot/LotDetail.jsp?lot_id=3HZQ9,
(Πρόσβαση: 2/5/2002).

Πίν.675, Marcel Duchamp, *Φόρος τιμής στην Caissa*, 1966, Readymade:
Ξύλινη σκακιέρα, μεταξοτυπία σε τεχνητό δέρμα, 3/30, 48X48 εκ.
Ιερουσαλήμ, The Israel Museum.
Παραχώρηση από το Israel Museum της Ιερουσαλήμ για τη συγκεκριμένη
μελέτη.

Πίν.676, Carl Andre, *Zinc Magnesium Plain*, 1969, Τσίγκος και μαγνήσιο,
182,9x182,9 εκ.
Βαλτιμόρη, Baltimore Museum of Art, Baltimore.
The Art Book, London, 1996, 11.

Πίν.677, Marcel Duchamp, *Cast Alive*, 1967, Μπρούντζος με σκακιέρα από
όνυχα και βελγικό μαύρο μάρμαρο. Ολικό ύψος: 54,61, Πλάτος: 42,54, Βάθος:
23,49 εκ.
Finkenzeller, Ziehr και Bühler 1989, 109, 46-47.

Πίν.678,
Πάνω εικ.: Άνοιγμα Τεσσάρων Ίππων.
Kasparov Gary και Keene Raymond, *Batsofrd Chess Openings*, London,
1986, 301.
Κάτω εικ.: Άνοιγμα Nimzovitsch.
Kasparov Gary και Keene Raymond, *Batsofrd Chess Openings*, London,
1986, 150.

Πίν.679,
Αριστερή εικ.: *Πόρτα οδός Larrey 11*, 1927.
Cabanne 1989.
Δεξιά εικ.: René Magritte, *Νίκη*, 1939.
Παρίσι, Ιδιωτική συλλογή.
Χρήστου Χρύσανθος, *Η Ζωγραφική του Εικοστού Αιώνα*, Τομ.Β',
Θεσσαλονίκη, 1980, 103, εικ. αριστερά.